

Муассислар:
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“Kamolot” ёшлар ижтимоий ҳаракати

1982 йилдан чиқа бошлаган.

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:
Нодир ЖОНУЗОҚ

Бош муҳаррир ўринбосари в.б.:
Нурилла ЧОРИ

Масъул котиб:
Ориф ТОЛИБ

Масъул муҳаррир:
Элёр МУРОД

Таҳрир ҳайъати:
Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирожиддин САЙИД
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ
Фаррух ЖАББОРОВ

Бадий муҳаррирлар:
Акбарали МАМАСОЛИЕВ
Раҳматжон ЮНУСОВ

Саҳифаловчи:
Гиёсиддин ЎНАРОВ

Фотограф:
Рустам НАЗАРМАТ

Манзилмиз:
Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон шохқўчаси, 16-“а” уй.
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Тел/факс: (0371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

Навбатчи муҳаррир: О. Мадвалиев
Босишга 16.12.2015 йилда рухсат берилди.
Қоғоз формати 60x84 1/8.
Наширёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда
“YOSHLIK” дан олинди” деб изоҳланиши шарт.
“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Буюртма № 66. Адади 2700 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

Чин мақолга эргашиб...

Ўзбек халқининг нақадар донишмандлиги, ҳаёт моҳиятини теран англаши мақолу нақллариимиздан ҳам аён. Қисқа ва лўнда мақоллар замирида халқимизнинг неча минг йиллик тажрибасидан ўтган, ҳаётий ҳақиқатлар мужжасам. Таъбир жоиз бўлса, мақолларни осмондаги йўлкўрсаткич юлдузларга менгзаш мумкин: турфа вазиятларда ана шу кўҳна ҳикматларга таяниб йўл ахтарамиз.

Аммо, мақолнинг ўзида айтилганидек, гуруч курмаксиз бўлмайти – мақолларимиз орасида ҳам айрим “курмак”лар йўқ эмас. Президентимиз Ислам Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида бу ҳақда жуда ўринли ёзган: **“Агарки эътибор берсак, тилимизда ҳалоллик ва нопоклик ҳақидаги ибратли ҳикматлар билан бирга, “Йўлини топибдими, қандини урсин”, “Ўзумини енг-у, боғини суриштирманг” деган мақоллар ҳам борлигидан кўз юмиб бўлмайти. Албатта, бундай мақол-маталлар бежиз пайдо бўлмаган, улар ҳам маълум бир ҳақиқатнинг ифодаси. Бинобарин, биз ҳаётнинг маъно-мазмунини шундай тушуниб, шу асосда яшашга интиладиган кишилар ҳам борлигини инкор этолмаймиз. Лекин, менинг назаримда, бундай гаплар одамнинг бойлик ва мол-дунёни қандай йўллар билан топаётганига лоқайд ва бепарво қарайдиган, манфаатпараст шахслар томонидан тўқиб чиқарилгандек туюлади”.**

Худди шундай. Шубҳасиз, бундай “мақол”ларни қадим замонлардан буён поклик ва адолатга суяниб келаётган катта халққа нисбат бериб бўлмайти. Соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг “Куч – адолатда” деган шиорида ҳам, айтиш мумкинки, бутун халқимизнинг эътиқоди, хоҳиш-иродаси ўз аксини топган. Аф-суслар бўлсинки, ажодларимиздан мерос бўлиб келаётган адолат туйғуси шўро даврида маълум даражада шикаст топди, собиқ тузум миллий қиёфамизга ёт “мақолу нақллари”нинг урчишига, илдиз отишига замин яратди.

Бугун энг катта вазифаларимиздан бири – камолга етаётган авлод қалбини адолат туйғуси билан тўйинтириш, уларнинг онг-шуурини эски тузумнинг фирром ўйинлари асоратидан муҳофаза қилишдир. Президентимиз айтганидек: **“Одамлар адолат учун жон беради, адолат учун ўзини ҳам аямайди. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ана шундай мардлар ўсиб, вояга етмоқда. Мен бугунги ёшларимизни кўрсам, хаёлимга шундай фикрлар келадими, эй, сизлар бошқача тарбия оляпсизлар! Мутлақо бошқача! Бизнинг ёшлигимизда бундай имконият ва шароитлар йўқ эди. Чунки биз бошқача даврда яшаганмиз, бошқача мафқуранинг маҳсули бўлганмиз”.** Бу гапларда катта ҳаётий ҳақиқат ва, айни пайтда, бугун камолга етаётган ёш авлодга нисбатан оталарча меҳр, ҳавас акс этган. Шундай чексиз меҳрга нисбатан ёшлар қандай жавоб бермоғи керак? Албатта, чин фарзандларга хос садоқат ва ғайрат билан ўзини кўрсатмоғи, элу юртга ҳалол хизмат қилмоғи лозим. Бунинг учун эса, шубҳасиз, баъзи калтабин кимсалар тўқиган сохта мақолу маталларга эътибор бермасдан, катта мақсадларни кўзлаб йўлга чиқиш шарт бўлади. Зеро, яна бир мақолда айтилганидек, “Барвақт қилинган ҳаракат, ҳосилга берар баракат”.

МУНДАРИЖА

17

63

43

10

7

№ 11 (294), 2015 й.

- 3 ЁШЛАР ҲАФТАЛИГИ**
Эртанги кун бизники, марра бизники!
- 7 МУШОҲАДА**
Нурали ШОДИЕВ
Олислар яқин-у, яқинлар олис
- 10 САБОҚ**
Ёзувчи гапириши эмас, ёзиши керак!
- 11 НАЗМ**
Минҳожиддин МИРЗО
Ишққа дил бердим у ишқ ила ёндим
- 48 Элбек ЭРКИН**
Юрагимга қанот бер...
- 14 ДАДИЛ ҚАДАМЛАР**
Ҳаёт имтиҳонидан ўтган талабалар
- 16 ҚЎЛЁЗМА**
Машраб БОБОЕВ. Дўстим
- 17 НИГОҲ**
Мактаб яратган мунаққид
- 20 НАСР**
Собир ЎНАР
Отамзамон ҳангомалари
- 38 ТАҲЛИЛ**
Ваҳоб РАҲМОНОВ
Матншунослик:
тажриба, интуиция ва масъулият
- 43 ЖАҲОН ҲИКОЯСИ**
Василий ШУКШИН. Ёлғиз ўзлари
- 50 ТАДҚИҚОТ**
Манзар АБДУЛҲАЙРОВ
“Доғ ботинда ўсади...”
- 52 ҚАЛДИРҒОЧ**
Олов ўйнар юрагимда
- 53 ҲИКОЯ**
Шавкат ОДИЛЖОН. Истак
- 58 ИЖОД УСТАХОНАСИДАН**
Юрий КАЗАКОВ
Оқ қоғоз билан юзма-юз
- 63 ҲАЖВИЯ**
Абу Ҳайрон ЖИЗЗАКИЙ
Гадойтопмас Fashion Shou

Эртанги кун бизники, марра бизники!

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим, Маданият ва спорт ишлари вазирликлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг истиқболли ёш педагог ва илмий кадрлар малакасини ошириш “Истеъдод” жамғармаси ва бошқа ташкилотлар ҳамкорлигида ташкил этилган “Эртанги кун бизники, марра бизники!” шиори остида Ёшлар ҳафталиги ўтказилди.

Ҳафталикда Зулфия номидаги Давлат мукофоти, “Ниҳол” мукофоти, “Ўзбекистон белгиси” кўкрак нишони совриндорлари, халқаро олимпиадалар, танловлар, спорт мусобақалари ғолиблари, санъат ва маданият намояндалари, таълиқли илм-фан арбоблари, кино ва мода йўналишида ижод қилаётган хорижий экспертлар иштирок этди.

 Talabalar teatr
 studiyalari festivali

Илмий-ижодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, маданий характерга эга бўлган мазкур тадбир Ўзбекистон Республикасида 2015 йилда ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишга қаратилган қўшимча чора-тадбирлар дастурига мувофиқ ўтказилди.

Ёшлар ҳафталиги доирасида:

1. Қисқа метражли фильмлар фестивали;
2. Мода ва дизайн фестивали;
3. Талабалар театр студиялари фестивали;
4. “Қувноқлар ва зукколар” танлови;
5. “Тафаккур синовлари” танловининг финал босқичи;
6. “XXI аср – интеллектуал авлод асри” шиори остидаги илмий-амалий конференция;
7. “Янги нигоҳ” видеороликлар танлови совриндорларини тақдирлаш маросими каби тадбирлар бўлиб ўтди.

Феруза Отахонова,

Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти “Либос дизайни” кафедраси мудир:

– Ёшларнинг замонавий билим ва кўникмаларни пухта эгаллаши учун барча шарт-шароитни яратиш, ижодкор, изланувчан ва ташаббускор йигит-қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотларнинг муҳим йўналишларидан биридир.

Мазкур тадбир доирасида Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат, Тошкент архитектура-қурилиш, Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтлари талабалари ва эркин ижодкорларнинг асарлари намойиш этилди.

"QUVNOQLAR VA ZUKKOLAR"
ko'rik tanlovi

YOSHLAR MODASI VA
DIZAYN FESTIVALI

TAFAKKUR SINOVLARI
RESPUBLIKA TANLOVI

Шаҳзода Маҳкамова,

Республика рассомлик коллежи Театр либослари санъати рассоми бўлими ўқувчиси:

– Коллекциямни яратишда турли тесмалардан фойдаланганман. Шу билан бирга коллекциямни ёрқин ранглар ва куш патлари билан бойитдим. Ниятим келажакда ўзбек мода оламининг ёрқин намоёндаси бўлиб, миллий либослар бўйича бой коллекцияга эга бўлиш.

Ёшлар ҳафталик давомида “Қувноқлар ва зукколар” кўрик-танловининг якуний босқичи бўлиб ўтди.

Кўрик-танловда Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат университетининг “Илҳом”, Нукус давлат педагогика институтининг “Турон”, Андижон қишлоқ хўжалиги институтининг “Оғалар”, Тошкент автомобиль-йўллар институтининг “Осмондаги болалар”, Ўзбекистон Миллий университетининг “Шоввозлар” ва Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг “Дув-дув гап” жамоалари ўзаро баҳслашди.

Жамоалар “Бу кунларга етганлар бор...” мавзусида таништирув, савол-жавоб ва “Орзулар оғушида” деб номланган мусикий чиқиш шартлари бўйича ўз билим ва кўникмаларини синовдан ўтказди. Улар ҳар бир чиқишида буюк аждодларимизнинг бой мероси намуналари, панду насихатларидан кенг фойдаланди.

Танлов якунида ғолиб бўлган Нукус давлат педагогика институтининг “Турон” жамоасига кўрик-танловнинг махсус кубоги топширилди.

Усмон Самуғжонов,

“Ўзбекистоннинг туризм салоҳиятини намоён этган энг яхши видеоролик” йўналиши ғолиби

– Бизнинг юртда истеъдоди, фикри, ғояси бор ҳар бир инсон қўллаб-қувватланади. Буни айти пайтда яна бир карра ҳис қиляпман. “Янги нигоҳ” видеороликлар танловига “Ўзбекистонга хуш келибсиз!” номли ижодий ишим билан иштирок этдим ва 1-ўринга лойиқ деб топилдим. Ролигимда кун сайин тараққий этиб бораётган давлатимизнинг қўлга киритаётган ютуқларини, қадимий обидаларию замонавий биноларини акс эттирганман. Шубҳасиз, биз ёшлар Ватанимизнинг ҳар бир қарич ерини севиб, у билан чексиз фахрланамиз!

"XXI asr - intellektual avlod asri"
ilmiy - amaliy konferensiyasi

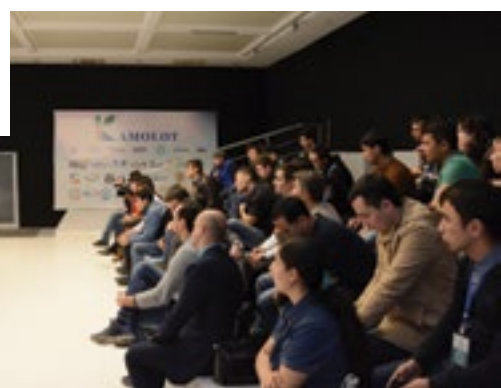
Чарос Садинова,

"Ўзбекистоннинг экотуризм
салоҳиятини намоён этган энг
яхши видеоролик" йўналиши
ғолиби

– Янги нигоҳ – бу ўзига хос фикрлар танлови, жумладан, биз каби ёшларнинг меҳнати, ғоялари қадр топадиган танловдир. Мен танловда "Қорабайир" номли видеоролигим билан иштирок этдим. Турли вилоятлардан ташриф буюрган ёшлар бугун ўз ҳаракатларининг ҳосилини олишди. Мен ҳам улар қаторида эканлигимдан бахтиёрман. Болалигимдан отларга меҳр кўйганим сабабли айнан шу мавзудаги ижодий ишимни танловга тақдим этдим. Албатта, видеороликлар тайёрлаш жараёнида оператор, журналист, монтажчи ҳамкорлиги ҳам муҳим ўрин тутди. Мен ижодий жамоамга ва ташкилотчиларга ўз миннатдорчилигимни билдираман.

Yosh kinoijodkorlarning
qisqa metrajli filmlar festivali

Кинофестивал давомида "Қисқа метражли фильм – ёш киноижодкорлар учун маҳорат мактаби" мавзусида давра суҳбати, махсус эффектлардан фойдаланиш ва 3Д-технологияси асосида фильмлар суратга олиш бўйича хорижлик мутахассислар иштирокидаги мастер-класс ва ёш киночилар томонидан суратга олинган турли жанр ва мавзудаги энг сара қисқа метражли фильмлар тақдимотлари бўлиб ўтди.

"Мода ва дизайн" фестивали – миллий ва замонавий либослар намоиши

Мода ва дизайн фестивали ҳафталикнинг энг йирик ва кўп қиррали лойиҳаларидан бири бўлиб, у турли санъат йўналишларини қамраб олади. Фестивал анъанавий модалар ҳафталикларидан тубдан фарқ қилиб, унинг доирасида нафақат "Мода лабораторияси" намоиши, "Мода: муаммо ва ечим" илмий-амалий анжумани, ёш ҳунарманд ва рассомларнинг кўргазмалари, маҳорат дарслари ташкил этилди.

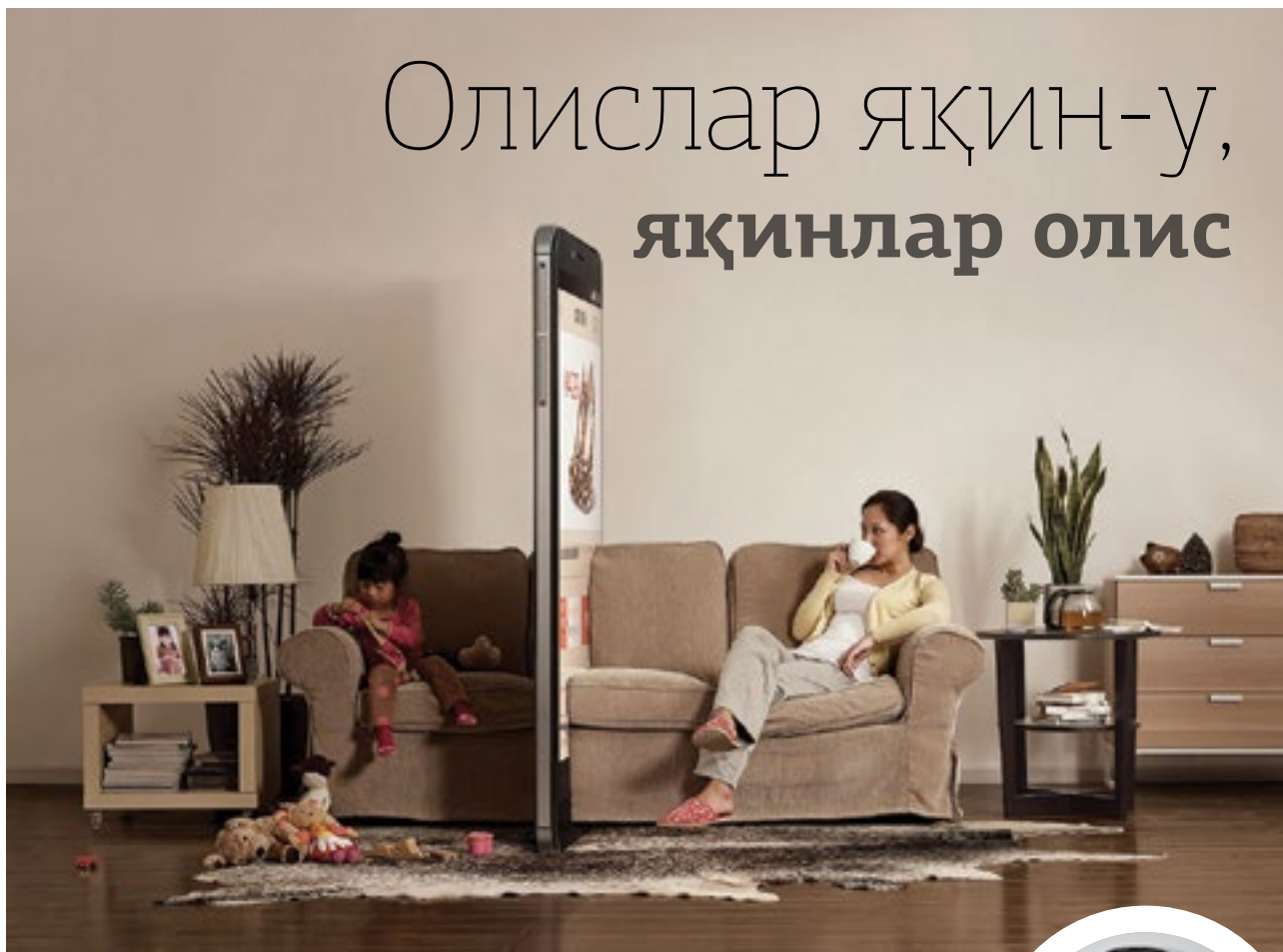
Талабалар театр студиялари фестивали юртимиздаги олий таълим муассасаларининг театр студиялари томонидан тақдим этилувчи ранг-баранг сахна кўринишлари ва маҳорат дарсларини ўз ичига олади. Фестивалда асосий эътибор талабаларнинг сахнадаги маҳоратига қаратилиб, томошабинлар "жонли" иш жараёнини тақдим этди.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда "Ўзбектеатр" бирлашмаси ҳамкорлигида ташкил этилаётган мазкур фестивалда ҚҚДУ, ҚаршиДУ, ТПТИ, ЖИДУ, ЎзДЖТУ ҳамда МРДИ талабаларининг театр жамоалари миллий ва жаҳон адабиётининг энг сара асарлари асосида сахналаштирилган спектаклларни намоиш этдилар. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтида ташкил этилган спектакль намоишларига, энг асосийси ёш томошабинларнинг ўзлари баҳо бердилар. Фестивалнинг энг сара асари Ўзбек миллий академик драма театрида намоиш этилди.

Ёшликнинг ёрқин таассуротларини акс эттирган Ёшлар ҳафталиги санъат усталари ва ёш ижрочилар иштирокидаги гала-концерт билан якунланди.

Ғиёсиддин Ўнаров тайёрлади.

Олислар яқин-у, яқинлар олис

Одамлар қадим-қадимдан ҳамкорлик, ҳамроҳлик, ҳамжиҳатликка интилиб яшаб келади. Бир-бирини излаш, бир-бирига интилиш инсон ҳаётининг асосий маъно-мазмунидир.

Ўтмишда инсоннинг бу эҳтиёжини таъминловчи илк восита ЙЎЛ эди. Одамлар дастлаб йўллар орқали бир-бирови билан алоқа қила бошлади. Йўл аввалига қабилаларни шакллантирди, кейинчалик қишлоқлар, шаҳарлар ва бутун бошли давлатларнинг пайдо бўлишига замин яратди.

Асрлар мобайнида қуруқлик йўллари, денгиз йўллари инсониятни ўзаро боғлаб келди, XX асрда эса ҳаво йўллари очилди. Аммо булар инсониятнинг бир-бирини излаш, бир-бирига интилиш ва ўзаро мулоқот эҳтиёжларини барибир қондиrolмади. Чунки бу йўллар иқтисодиёт, маданият, сиёсат ва савдога кўпроқ хизмат қиларди.

Инсонлардан бир-бирига сўз, фикр ташувчи мактубнинг кадр-қиммати эса асрлар мобайнида тушмай келди. Номалар одамларнинг ҳаёт ҳикматлари, дил розлари, таклифу табриклари, ўкинчу ўтинчлари, қувончу ташвишларини қишлоқлар, шаҳарлар, қитъалар оша бир-бирига етказарди.

XX асрнинг сўнгида кенг истеъмолга кирган интернет сайёрамиз кишиларини бир-бировига жуда яқинлаштирди. Айниқса, ижтимоий тармоқлар инсониятни юзма-юз қилиб қўя қолди.

Нурали ШОДИЕВ

1984 йили туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясида таҳсил олган. 2014 йили Ёзувчилар уюшмаси томонидан "Биринчи китобим" рукнида "Кўзга айланган кўнгил" китоби нашр этилган.

Интернетни мажозий маънода “ўргимчак тўри” дейишади. Лекин, ижтимоий тармоқлар ҳақиқий маънода ўргимчак тўрларидир. Ижтимоий тармоқлар борасида сўз кетганда, бугун гап “тўр”да эмас, балки “ЎРГИМЧАКЛАР”да бўлиб қолди.

* * *

Кўпчилик “Ижтимоий тармоқлар” деганда интернетдаги онлайн социал тармоқларни тушунади ва унинг келиб чиқишини ҳам шунга боғлайди. Аслида, бу тушунча илгаридан бор, ижтимоий тармоқлардан интернет пайдо бўлмасидан олдин ҳам самарали фойдаланишган.

“Ижтимоий тармоқ” тушунчасини 1954 йили “Манчестер мактаби” ўқувчиси Ж.Барнс киритган.

Ижтимоий тармоқларнинг кенг илмий ўрганилиши дунёни тармоқлар орқали бошқариш назарияларига ҳам асос бўлди. Буни интернетдаги ижтимоий тармоқлар мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Йил сайин уларнинг маънавий-мафкураравий таъсири каттариб борди. Ижтимоий тармоқлар воситасида содир этилган инқилоблар, турли талотўплар қанчадан-қанча мамлакатларнинг тақдирини хавф остида қолдирмоқда.

Алоқалар қанча кўп бўлса, кўрсатадиган таъсир доираси шунча катта ва кенг бўлади. Бинобарин, ижтимоий тармоқлардаги шахсларо ва гуруҳларо ҳар қандай алоқалар тармоқлар “бошида” турганларнинг назорати остида эканини унутмаслик керак.

* * *

Дунё тараққий этаяпти, бизнинг “оғиримизни енгил” қилган нарсалар ахборот технологияларининг ютуқлари билан албатта боғлиқ. Бугун уммон ортидаги оғайнимиз билан бемалол сўзлашимиз мумкин. Уйда ўтириб онлайн дўконлардан ул-бул харид қила оламиз. Умуман олганда, интернет имкониятлари жуда кенг.

Маълумотларга кўра, дунёда инсонлар 50 фоиз янгиликни ижтимоий тармоқлар орқали олмоқда. Бугун жаҳонда ҳуқуқ-тартибот органларининг учдан икки қисми жиноятларни фош қилишда ижтимоий тармоқлардан фойдаланяпти. Интернет ҳар олтинчи ишсизга иш топишида ёрдам берапти. Анъанавий оммавий ахборот воситаларининг 65 фоиз мухбири янгиликларни ижтимоий тармоқлардан топади. Кўпчилик одамлар ижтимоий тармоқлардан узоқдаги оила аъзолари ёки дўстлари билан алоқа қилиш мақсадида фойдаланади, янги дўстлар орттиради. Хуллас, кўпчилик учун ижтимоий тармоқларсиз ҳаёт тўхтаб қолар даражага етди.

Ҳа, ҳақиқатан ҳам, аксарият кишилар учун ижтимоий тармоқ бўлмаса “ҳаёт” гўё тўхтайдди. Чунки ижтимоий тармоқларда

Бу маконда ҳамма “ўз олами” ҳукмдори, ҳаммани ўзига қаратгиси келади, ўзининг қизиқишларини бошқаларга улашади, ақлли сўзлар топиб дунёни лол қолдиришни истайдди.

миллионлаб одамлар ўзи “яратган” виртуал оламда ўзи хоҳлагандай “яшамоқда”. Бу ерда одамлар реал ҳаётдагидан кўра ўн чандон эркинрок, улар учун фикрини баён қилишда, муносабатларда, ахлоқда чегаралар йўқ. Тармоқда ким билан дўстлашиш ва ким билан гаплашмасликни фойдаланувчининг ўзи ҳал қилади. Агар тармоқдаги дўсти нимаси биландир ёқмай қолса, шунчаки уни ўз рўйхатидан ўчиради-қўяди. Бирор нарсани тушунтириш ёки ўз ҳаракатини асослаб беришнинг ҳожати йўқ. Бу маконда ҳамма “ўз олами” ҳукмдори, ҳаммани ўзига қаратгиси келади, ўзининг қизиқишларини бошқаларга улашади, ақлли сўзлар топиб дунёни лол қолдиришни истайдди. Бу оламда ундан чиройли ва келишган одам йўқлигини исботлаш учун ўзининг турфа хил кўринишдаги суратларини жойлаштиради. Хуллас, улар учун бу “ҳаёт” ўзига хос завқли.

Дўстлигини бир четга қўйиб ўйлаб кўрадиган, бир қур кузатадиган бўлсак, бу “ҳаёт”нинг завқи-ку яхши, аммо жабри ҳам кам бўлмаяпти. Ижтимоий тармоқларга муккасидан кетган болалар, ёшлар ҳамдардлик билдириш, ҳамфикр бўлиш туйғусини йўқотиб қўйишмоқда. Виртуал оламда ўзини қандай тутса, ҳаётда ҳам шундай тутишга одатланыпти.

Ижтимоий тармоқларга муккасидан кетганларда маънавий мулоқотнинг ўрни, қадри йўқолиб борапти, мулоқот шунчаки алоқага айланмоқда. Интернетга боғланиб қолиш ҳоллари кучаймоқда. Улар кун давомида бир неча марта сайтларга кириб, у ерда соатлаб қолиб кетишмоқда. Айнан шундан жаҳлдорлик, ғазаб, ишқмаслик, ҳаракатсизлик, атрофга нисбатан бефарқлик шаклланыпти. Бундан ташқари, виртуал

дунёда бегоналар билан танишиш ва ўзи истаган нарсани реал нарсадек тасаввур қилиш осон. Аммо кўпчилик ёшлар соатлаб компьютер ёки телефон олдида ўтириб, ўзини реал хурсандчиликлар, ҳаёт гўзалликларидан чеклаб қўяётгани, ўзи ўйлаб чиқарган образда яшаш натижа-сида эса жиддий руҳий бузилишларга учраётганини сезмаяпти.

Нафақат ёшлар, ҳатто ўрта ёшдаги кишилар ҳам ижтимоий тармоқларга кириб олиб, миясига келган фикр-ни айтиб одамларни эътиборини тортмоқчи бўлади, уни кимдир маъқулласа, ўзига катта баҳо бериб қолаётганлар ҳам йўқ эмас. Ўз суратларини жойлаштириб, тагига ёзилган мақтов сўзлардан ўзига ишончи ортиб ва ўзида бўлмаган хислатларнинг борлигига ишониб, натижада ёлгон тасаввур гирдобига тушиб қолаётганлар талайгина. Ўз ижодидан шеър ё ҳикоями жойлаштирган ижодкорларни виртуал дунёдаги ҳайбаракаллачи дўстлари мақтаб, кўкка кўтариб буюк ижодкорга қўяётган ҳолатлар ҳам кўп учраяпти. Ижодкор бечора эса виртуал ҳаётдаги “обрў”сини реал ҳаётдан излаб тополмай овра. Буларнинг бариси инсон руҳиятига путур етказмоқда, дидини, савиясини сусайтириб, тафаккурини ғариб-лаштиряпти.

*Ўз ижодидан шеър ё
ҳикоями жойлаштирган
ижодкорларни виртуал
дунёдаги ҳайбаракаллачи
дўстлари мақтаб, кўкка
кўтариб буюк ижодкорга
чиқариб қўяётган
ҳолатлар ҳам кўп
учраяпти. Ижодкор бечора
эса виртуал ҳаётдаги
“обрў”сини реал ҳаётдан
излаб тополмай овра.*

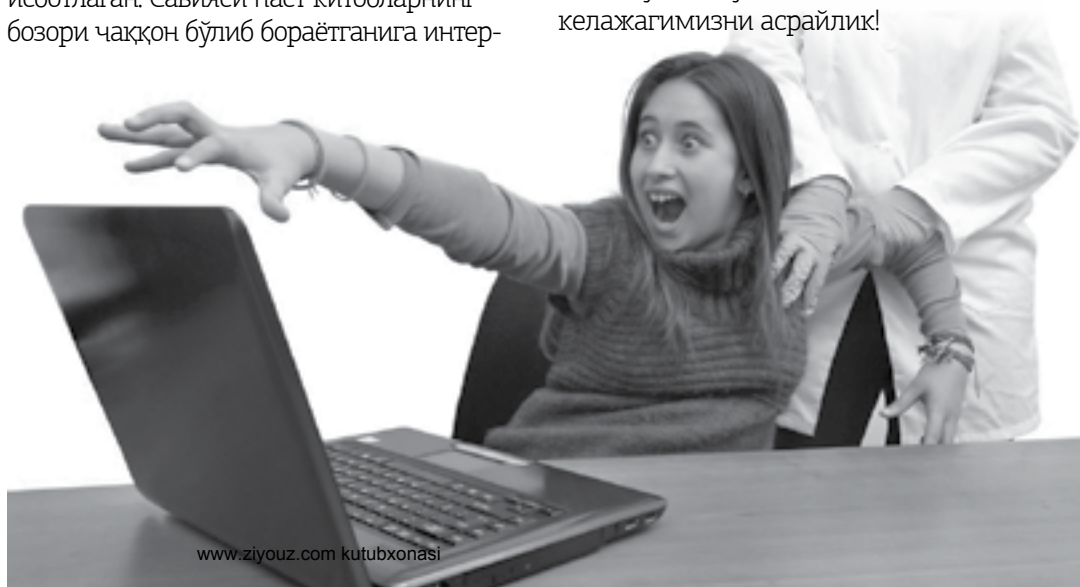
Ҳеч қандай технология инсоннинг ўрнини боса олмайди. Фарзанд тарбиялаш, уни имонли, эътиқодли қилиб улғайтириш, оқ-қорани танитиш каби бурч ва масъулиятларни фақат инсоннинг ўзигина уддалай олади.

Интернет адабиётнинг оммалашшигига хизмат қиляпти, дунёнинг бир четидаги ижодкор асарларини бир зумда уммон нарисиддаги ўқувчига ҳам ўқиш имкониятини яратиб, адабиётнинг бойишига хизмат қилмоқда деган гагларга тўлиқ қўшилолмайман. Бугун интернетдаги, ўқувчиларнинг талаби, диди ҳаминқадар. Виртуал оламдаги дид билан реал ҳаётдаги диднинг фарқланишини олимлар исботлаган. Савияси паст китобларнинг бозори чаққон бўлиб бораётганига интер-

нет ҳам катта ёрдам берапти. Чинакам адабиёт инсон қалби, тафаккури, шуури билан боғлиқ жараён. Ижодкор қаламидан тўкилган ондаёқ адабий асарнинг тақдири ҳал бўлган бўлади. Хоҳ уни интернетга жойланг, хоҳ ёзув столида ётсин, яхши асар яхши асарлигича, ёмон ёмонлигича қолаверади.

Боя айтганимиздек, бугун болалар ёппасига интернетга, ижтимоий тармоқларга ёпишган. Ҳали ақлини танимайдиган боланинг қўлида “ақлли” телефон. Интернет ёниқ бўлса, билингки, дунё билан юзма-юз. Интернетнинг “жин кўча”лари кўп, бу “кўча”ларда эса ғараз ниятли кимсалар изғиб юради. Шунинг учун болаларимизнинг руҳини тарбиялаб, савиясини ўстиргачгина, компьютер ва телефонлар билан, интернет билан ошно қилсак бўлар. Акс ҳолда, ғўр кўнгилларни бой бериб қўйиш ҳеч гагмас.

Хуллас, ЙўЛдан бошланган мушоҳадаларимиз йўли ҳам охирлаб қолди. Инсонни бирдамликка ундаган, юксалишга бошлаган ЙўЛ одамлар қалбида ҳам, ҳаётда ҳам йўллигича қолди. Одамларнинг онгини, қалбини туташтирувчи интернетга пистирма қурган қароқчиларнинг молимиз билан иши йўқ, улар руҳимизни, шууримизни мўлжал олади. Шунинг учун ҳамиша виждонимиз бедор, қалбимиз уйғоқ бўлсин! Ўзимизнинг келажагимизни асрайлик!

Адабиёти бўлмаган, адабиётнинг тараққийси-га интилмаган ва адиблар етиштирмаган миллат охири бир кун ҳиссиётдан, ўйдан, фикрдан маҳрум қолуб, секин-секин инқирозга юз тутади.

Абдулҳамид Чўлпон

Олдинги замонларда китобларни ёзувчилар ёзар, ўқувчилар ўқирди. Ҳозир ўқувчилар ёзаяпти ва ҳеч ким ўқимаяпти.

Оскар Уайлд

Янги замоннинг энг оригинал ёзувчилари бизга янги нарса бергани учун эмас, нарса-ҳодисалар ҳақида гўё олдин ҳеч ким сўзламагандай қилиб гапирганлари учун оригиналдир.

Иоганн Гёте

Ҳаммага бирдай маъқул тушадиган асарни ёзишнинг иложи йўқ.

Мигель де Сервантес

Ёзувчи саёз жойда чўқади.

Асқад Мухтор

Тушунарли ёзадиган ижодкорнинг ўқувчилари бўлади, тушунарсиз ёзадиганларнинг эса – шарҳловчилари.

Альбер Камю

Ёзувчига завқ-иштиёқ бериши аниқ бўлган учта усул бор: 1) бирорта китобини ўқиганингизни айтасиз; 2) ёки ҳамма китобини ўқиганингиздан сўзлайсиз; 3) ҳали чоп этилмаган қўлёзмасини ўқигани бериб туришини сўрайсиз.

Марк Твен

Фақат буюк нарсалар ўйлашга арзийди, ёзувчи ўз олди-га юксак мақсадларни қўйиши керак. Мардона бўлиши, ўзининг ожиз қурбиятига умуман эътибор бермаслиги зарур.

Александр Блок

Ҳақиқий ёзувчилар инсониятнинг виждонидир.

Людвиг Фейербах

Ёзувчи гапирариши эмас, ёзиши керак!

Жуда кўп китоблар мутолаасида ўқувчининг ақли дам олади. Сабаби оддий: чунки уни ёзишда ёзувчининг ақли ҳам дам олган.

Чарлз Колтон

Балки чуқур фикрлидир, лекин ёзувчининг бир томонламалиги унинг ақли ҳам бир томонлама эканини кўрсатади.

Александр Пушкин

Ижодкор асарларида қалбнинг ҳолатини ифода этиши керак.

Сукрот

Ёзувчи айтмоқчи бўлган сўзини гапирмаслиги керак, ёзиши зарур.

Эрнест Ҳемингуэй

Ёзувчи бўлиш учун учта сабаб бор. Биринчиси – сизга пул керак, иккинчиси – дунёга нимадир муҳим гап айтмоқчисиз, учинчиси – узун қиш кечаларида нима қилишни билмаяпсиз.

Квентин Крисп

Ёзувчининг нуқсонларини топиб танқид қилиш аҳмоқлик, ҳатто виждонсизликдир. Ўқувчини ижодкорнинг айблари эмас, ютуқлари қизиқтириши керак.

Олдос Ҳаксли

Ишққа дил бердим ишқ ила ёндим

Муҳаббат

Эй дил, баҳор билан юзлашдинг, ёндинг,
Уйгонди қизгалдоқ бўйли хотирот.
Яна эртақларга чин деб ишондинг,
Соғинч куртақларинг гуллаган ҳаёт.

Сабзалар ичида қизгалдоқ – қуёш,
Ёдингда тикланди ўтли чоғларинг.
Кипригингда гунча – бир томчи кўзёш,
Бағрига чорлади зангор боғларинг.

Бинафшалар кулди, кулгуси соғинч,
Дарёга талпинди дийдор излар қор,
Нурли қадамларин кўйиб ошиқди
Соғинч гулларини сочганда баҳор.

Боғларда бодроқдай очилди соғинч,
Қайтди қучоғингга қалдирғочлар ҳам.
Булутлар сув сепди: эй ташна дил, ич,
Кўклам соғинганинг айтадиган дам.

Лекин ҳар баҳор ҳам қисмат гулининг
Сен учун ифори ўкинч, аламли.
Қудрати етмайди қадр тунининг,
Сабзадай киприқлар шабнамли, намли.

Дилим, фурсат етди, келар қошингга,
Эҳ, бунча азобга дучор бўлмасанг.
Дунё гарқ бўлар-ку тўқар ёшингга,
Келса-ю кўзида соғинч кўрмасанг.

Қани энди, ихтиёр сенда бўлса-ю,
Сени севмагани сен ҳам севмасанг...

Минҳожиддин МИРЗО

1965 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетини тугаллаган.
“Нилуфар”, “Висол хабари”,
“Юлдузим”, “Кўнглим
куртақлари”, “Туллаш пайти
келди, боғларим” каби
шеърый тўпламлари, “Қайғу
гули”, “Соғинч салтанати”
достонлари нашр этилган.
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган
журналист.

Жаннат юртим

Бу дунёда умидвор ҳар дил,
Дуо бирла қилуркан ният.
Жаннатингдан жой бергил,
тангрим,
Ором тонай, дейди, абадият.

У билмас лек, кўкдами, қайда,
Орзулаган жаннат боғлари.
Сув ўрнига шарбатлар оққан
Чаманзорлар, беҳишт тоғлари.

Йўқ, куфр деб атаманг сўзим,
Ҳақ ваъдасин этмасман инкор.
Шукрим дилда, юртимга боқиб,
Заминда ҳам, дейман, жаннат бор.

Бошланар-ку қалбдан ободлик,
Эзгуликнинг чўғи юракдан.
Бунда элнинг ҳаёти тотлик,
Жаннат файзи ёғар фалакдан.

Меҳнат билан ризқ топар ҳамдам,
Ҳаётдан мамнун, кўнгли тўқ,
Риёкору, юртфурушларга,
Бузеунчига бунда ўрин йўқ.

Мағрур, озод яшар эл-улус,
Ўзига бек, ўзига хондир.
Ёвларин маҳв этолган жасур
Боболари жаннатмакондир.

Лафзи ҳалол, юртига қалқон
Мардларининг қадди адл, тик.
Тўрт фаслки, тўхтовсиз гуллаб,
Яхшиликдан унар яхшилик.

Ҳеч манзилда бахт топмас тайин
Жаҳолатга асир бўлган жон.
Жаннатни ҳам обод этгайдир
Юртин жаннат этолган инсон!

Барги хазонлар

Қандай гўзал эди, бу боғлар гўзал,
Қандай ҳилпирарди яшил япроқлар.
Табиат ҳукмими бу қазо азал,
Қузак юрагимга солур титроқлар.
Ўтдимми яшнаган энг ажиб онлар,
Дунёга алвидо айтар хазонлар!

Барги хазонлар, барги хазонлар,
Сизнинг қисматингиз юрагим доғлар.
Эй сўнги япроқлар, ўтдимми у чоғлар,
Менинг юрагимдек гариб бу боғлар...

Тақдир қуюнидек қузак шамоли
Заъфарон баргларга этмайди шафқат.
Қалбимни ўртайди ҳар барг заволи,
О ҳаёт, бунчалар ҳукминг бешафқат.

Умрим дарахтига кўз ташла, эй дўст,
Йиллар армонида қуйиб-ёчурман.
Баҳорлар бағрига йўл бошла, эй дўст,
Йўқса бу боғларда мангу қолурман.
Ўтдимми яшнаган энг гўзал чоғлар,
Дилдан учяптими барги хазонлар...

Барги хазонлар, барги хазонлар,
Сиз-ла кетяптими энг гўзал чоғлар.
Барги хазонлар, барги хазонлар.
Йўқ, ҳали кўксимда гуллайди боғлар...

Ҳаёт гўзал

Эй дил, шошма,
Ҳали эрта, билсанг, видога.
Умид билан қўлларингни
Очгил дуога.
Ҳаёт гўзал, дўстлар сари
Талпиниб яша.
Қолганини қўйиб бергил,
Ёлғиз Худоба!

Тўртликлар

Кўнгил водийсига кўнглим ишондим,
Ишққа дил бердим у ишқ ила ёндим.
Қанча йил гафлатда ўтибди умрим,
Битта қарашигдан қайта уйгондим...

* * *

Ошиқ дилга муаттар ҳаволар ишқдан келур,
Ҳам бошига гавгою балолар ишқдан келур,
Мажруҳ дилга табибдин малҳам излама, эй дўст,
Давосиз бу дардга ҳам даволар ишқдан келур.

* * *

Ё раб, ўзинг бу дилим ишқ ичра самандар қил,
Ҳижрон гулин ифорин ўзинг мушку анбар қил.
Васлинг сўрдим, ҳаётим субҳини қаро қилдинг,
Бемурод кетмай, умрим шомини мунаввар қил...

* * *

Эй дил, энди вужудимнинг соҳири сен,
Сўз айтсам, сўзимнинг зоҳири сен,
Қанча сарсон бўлиб ўзингга қайтдим,
Англадим, ишқ йўлин охири сен.

Ёгаётган оппоқ қорлар тиндим

Юрагимга қорпарчалар кўнганди,
Қор остида бойчечаклар унганди,
Кипригимга пок зарралар инганди,
Кўнгил чалган ишқ рубоби синдими,
Ёгаётган оппоқ қорлар тиндим?

Гарчи офтоб кўринмас кўп самода,
Лекин тафти юракдаги маъвода,
Юпанч йўқдур севги деган самода
Айтгил, эй ёр, ишқ рубоби синдими,
Ёгаётган оппоқ қорлар тиндим?

Оппоқ эди гўё бу жумла жаҳон,
Ҳар заррадан ўқир эдим бир дoston,
Наҳот эриб кетса бу оппоқ бўстон,
Кўнгил чалган ишқ рубоби синдими,
Ёгаётган оппоқ қорлар тиндим?

Қорпарчалар ошиқ қалбим ёгдуси,
Оёгингни ўпиб йўлда қолгуси,
Эриса ҳам юрагингга томгуси,
Айтгил, эй ёр, ишқ рубоби синдими,
Ёгаётган оппоқ қорлар тиндим?

Ҳаёт имтиҳонидан ўтган талабалар

Ҳар йили юртимизнинг турли олий ўқув юртларига минглаб йигит-қизлар ўқишга қабул қилинади. Талаба бўлиш ўша дамда улар учун олий бахтга айланади. Лекин калаванинг иккинчи учи ҳам бор. Талаба бўлолмаганлар-чи?! Энди улар нима қилишсин? Барчасига қўл силтасинми ёки кейинги йили ўқишга кириш учун бел боғлаб, янгитдан тайёргарликни бошлашсинми? Яна омадлари келмаса-чи? Мана шундай ҳолатларда кўпчилик қўлни ювиб қўлтиққа уриб қўя қолади. Лекин абитуриентлар орасида кетма-кет ўқишдан йиқилишига қарамай, келгуси йили яна ва яна ҳужжат топшириб, алал-оқибат “олтин давр”га қадам қўйганлар ҳам кўп. Хўш, улар ўз мақсадларига эришишига нима тўсқинлик қилдию нима илҳом бахш этди?

**Ўғилой
Олтмишова,
Сирдарё тумани
туғруқхонаси
гинеколог-шифокори:**

– 1985 йили “Қайдасан, Тошкент?” дея Сирдарёдан йўлга тушдим. Бир умр шифокор бўлишни орзу қилганим учун Тошкент тиббиёт институтига ҳужжатларимни топширдим. Минг афсуски, имтиҳондан йиқилдим. Қишлоққа “Ўқишга киролмадим”, деб қайтиб боришни тасаввур қилсам, юрагим орқага тортиб кетарди. Уйга қайтганимда онам менга: “Хафа бўлма, қизим. Соғлик-омонлик бўлса, албатта, янаги йили ўқишга кирасан”, дея руҳий мадад бердилар. Бироқ мен кўчага чиқсам, таниган-билганлар: “Ие, бунни қаранглар, ўқишга киролмай қайтиб келибди”, деб устимдан кулаётгандай туюлаверарди. Кейин эса бор иродамни тўгладим-да, қишлоқ касалхонасига оддий санитар бўлиб ишга жойлашдим. Касалхонада навбатчиликка қолган кунларим тун билан тиббиётга оид китобларни

ўқий бошладим, шифокор ва ҳамшираларнинг ишларини обдон кузатдим. Аста-секин бу касб ҳақидаги тасаввурларим кенгайиб, ўқишга кириш учун ўзимни руҳан ҳам тайёрлай бордим. Бир йил ишлаб, келаси йили яна тиббиёт институтига қайта ҳужжат топширдим. Аммо-лекин натижа кўнгилдагидек бўлмади: ўқишга киролмадим. Иккинчи йили ҳам мағлубият таъмини тотиш аламли эди, ўзимни тутолмай йиғлаб юбордим. Шунда бир донишманднинг: “Тунда қуёш кўринмаяпти, деб кўзёш тўксанг, осмондаги беҳисоб юлдузларни ҳам кўролмайсан”, деган ҳикмати ёдимга тушди. Демак, ўзимни қўлга олишим, янада кучлироқ тайёрланишим керак, деган қарорга келдим.

Инсон ўзининг нима хоҳлаётганини яхши англаса, мақсади танага қадалган зирапчадай доимо ўзини эслатиб туради. Агар одамга Худо туғма истеъдод, қизиқиш берган бўлса, инсон барча қийинчиликларга чидаб, шу мақсади сари интиларкан. Ўқишга кириш учун ўзимдан илгарилаб кетганларга етиб олишга, орқамдан келаётганлар менга етолмаслигига ҳаракат қилишим зарур, дея ўзимга мезон қўйиб олдим. Ниҳоят, учинчи йили талабалик бахтига муяссар бўлдим. Етти йиллик ўқиш давомида устозларимдан илм, соҳа ва ҳаёт сирларини ўргандим. Улардан ўла-ўлгунча миннатдорман. Ҳозир Сирдарё туманидаги туғруқхонада фаолият юритиб, аёлларимизнинг оналик бахтига муяссар бўлишларига қўлимдан келганча кўмаклашяпман.

**Шахбоз
Мамадалиев,
Фаргона давлат
университетининг кимё-
биология факультети
3-босқич талабаси:**

– Мактаб пайти “Ким бўлмоқчисиз?” мавзусидаги сўровномаларга “Келажакда учувчи бўламан”, деб жавоб берардим. Лекин биргина орзунинг ўзи камлик қиларкан. Тошкент авиасозлик институтига тўрт йил давомида хужжат топширдим, бироқ омадим чоғмадимми ёки дангасалиқданми, ўқишга кириш менга насиб этмади. Тўғриси, айб ўзимда, ўқишга жиддий қарамадим. Дангасалиқ шунчалар имиллаб ҳаракат қиларканки, муваффақиятсизлик

унга тезда етиб оларкан. Шу тўрт йил давомида менинг энг катта душманим “эртага” деган сўз бўлди. Ҳа, ишонаверинг. Ўқишдан йиқилгач, ўзимга нисбатан ишончсизлигим ортиб, машғулотларни кейинга қолдираверардим. Ўзи, бугунги ишни эртага қўйишни иккиланувчи, ўз кучига ишонмайдиган одамлар ўйлаб топганми, дейман. Кетма-кет муваффақиятсизликлардан сўнг ҳамма нарсага шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолгандим. Бирор ишни бажара олмайман, деб кўнгилга келтирдингизми, шу пайтдан бошлаб, уни уддалай олишингиз икки ҳисса қийинлашаркан.

Ёшлар бирор нимага эришишида катталарнинг далдаси ҳам жуда муҳим. Бобом керакли маслаҳатларни бериб, ўзимга нисбатан ишонч уйғотди. Уларнинг йўл-йўриқлари билан Фаргона давлат университетига хужжат топширдим. Баъзи бир синфдошларим олий ўқув юртини битиришаётганда мен эндигина биринчи курс талабаси бўлгандим. Майли-да, ҳечдан кўра кеч, дея ўзимга таскин бердим. Ана шунақа гаплар. Ҳозир шу институтнинг учинчи курсида ўқиятман.

Шу тўрт йил давомида менинг энг катта душманим “эртага” деган сўз бўлди. Ҳа, ишонаверинг. Ўқишдан йиқилгач, ўзимга нисбатан ишончсизлигим ортиб, машғулотларни кейинга қолдираверардим.

**Ҳасан
Абдуғаниев,
Ўзбекистон Миллий
университетининг
журналистика
факультетини тамомлаган:**

– Камина тўрт йил деганда Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетига ўқишга кирганман. Биринчи ва иккинчи уринишлар муваффақиятсиз якунлангач, дўстларим ерга қўйиб, обдан ўйлаб кўрдим. “Қаерда хато қилганман? Шунчалик билимсизманми ёки омадсизманми?” деган ўй-хаёллар ич-этимни ерди. Ҳаммасига қўл силтаб, Қашқадарёга қайтдим. Ўзимни ўтга-чўққа урдим. Бутун вужудим билан қора ишга шўнғидим. Рухан эзилиб юрганамми кўрган адабиёт ўқитувчим бир куни ёнига чақириб: “Ҳасанбой, ҳаёт ўзи шунақа,

курашдан иборат. Агар ҳаммамиз ҳам ниятимизга осонгина эришаверсак, унинг зигирча кадри қолмасди. Ақлинг бутун, билагингда кучинг, оёгингда мадор бор экан, курашишдан тўхтама. Даданг билан гаплашиб билдим – журналистика соҳасида ўқимоқчи экансан. Сенга айтадиганим шу: журналистикани кўр-кўрона эмас, балки ичкаридан ўрган. Демокчи-манки, назариялар ўз йўлига, сен халққа яқин бўл”.

Устозимнинг гапларидан керакли хулосаларни чиқариб олдим. Энди китоб ўқиш билан бирга гап-гаштакларда кексаларнинг гап-сўзларига ҳам қулоқ тута бошладим, улардан тилимиз имкониятларини бир қадар ўргандим. Тўй-ҳашамларда ўртакашлиқ қилдим. Сўзамоллигим ошди, халқнинг дардини, қувончу ташвишларини тушуна бошладим. Ана энди агар журналист бўлиш насиб этса, нима ёзишни билардим, ўқишга киришдаги имтиҳонларда ҳам “мум тишлаб” қолмасдим. Шундай қилиб, 2008 йили талабалик бахтига муяссар бўлдим.

Саиджалол САИДМУРОДОВ тайёрлади

Машраб БОБОЕВ,

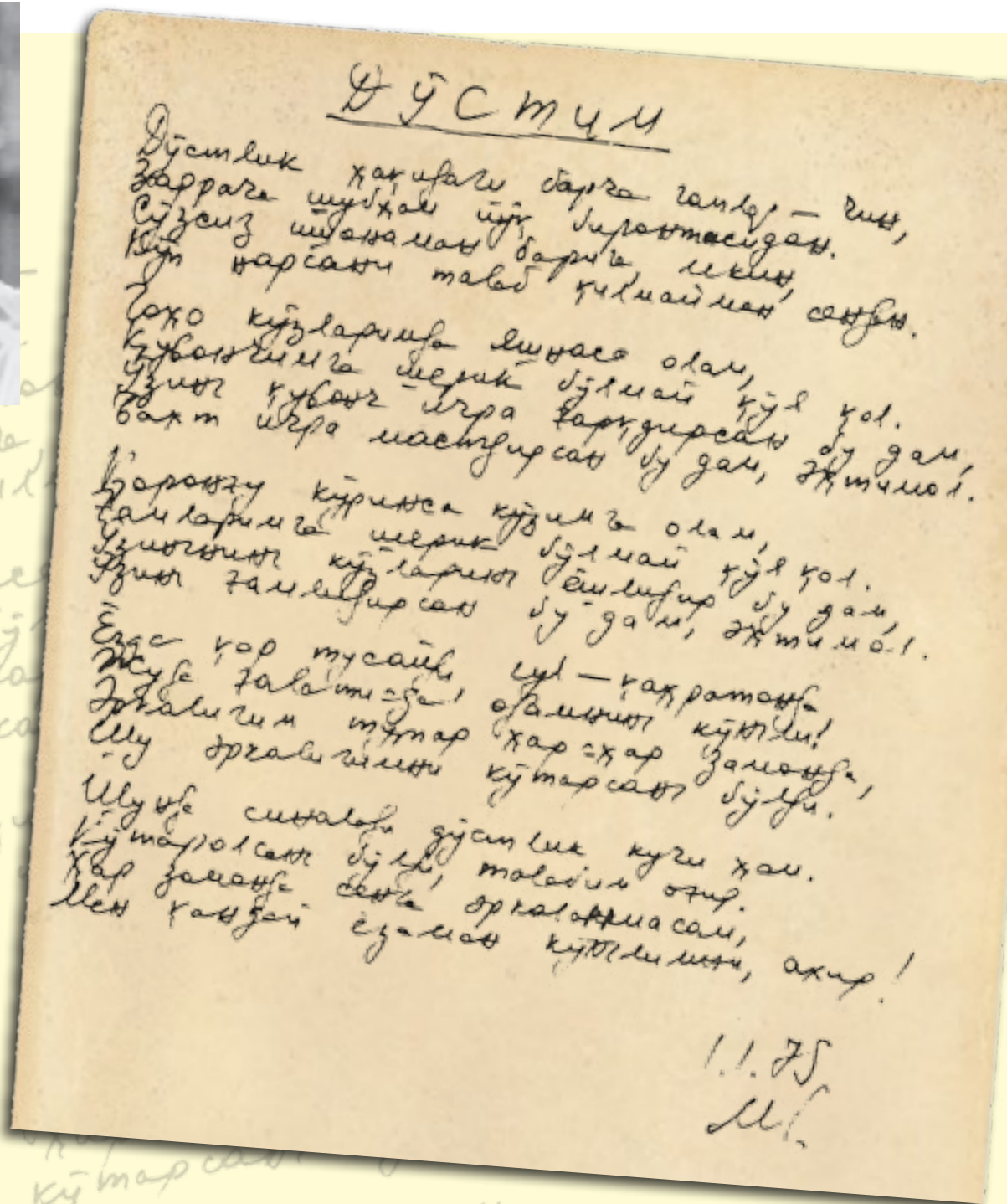
шоир, драматург ва таржимон.

1941 йилнинг 20 ноябрида туғилган. Тошкент санъат институтининг актёрлик факультетида тахсил олган.

“Онамга хат”, “Баҳор кайфияти”, “Турунг”, “Кечки троллейбус”, “Бағишлов”, “Олисдаги чирок”, “Сўз”, “Мен билган сир”, “Қани менинг юлдузим?”, “Номсиз юлдузлар” каби шеърӣ китоблари нашр этилган.

“Ўттиз ёшлар”, “Ер томири”, “Суюнч тоғлари” каби сахна асарлари, “Ирода”, “Севги нидоси”, “Кўнгил кўчалари” сингари кўп қисмли видеофильмларнинг сценарийси ҳамда Алишер Навоийнинг “Сабъи сайёр” дostonи асосидаги миллий балет муаллиф.

Валентин Катаевнинг “Хаёл чечаклари” романи, Муин Бисунинг “Ташриф қоғози”, Отар Чиладзенинг “Рангин дунё” каби асарларини маҳорат билан таржима қилган. 2003 йили вафот этди.

Машраб ака талабчан киши эди. “Адабиёт ўзига хиёнат қилганларни кечирмайди” дер эди. Сўз ишлатиш санъати, таҳрир маҳорати бобида кўп нарсаларни “Шарқ юлдузи”даги ардоқли устозларимиз қатори, шу кишидан ўрганганман...

Кези келганида яна бир гапни айтай: мен нафақат Машраб акада, балки улуғларимизнинг кўпчилигида сира кибру ҳаво кўрмадим! Келажакда ким бўлиб етишиши ҳали ноаниқ бўлган биз сингари ёшларга “Балки шу болалардан адабиётимизга ҳисса қўша оладиган бир ижодкор етишиб чиқар” деган умид боис – интизомсизликларимизга, гўрлигу шўхликларимизга кўз юмган, бағрикенглик қилган эдилар.

Исажон Султон,
ёзувчи

Олимлик ва одамийлик сифатини ўзида жо қилган қалб енгилмасдир. Уни ҳаёт тегирмони янчишга қанча уринса-да, ўзининг собит фикрлари, дадил сўзлари, гардкам феъли билан ундан омон чиқаверади. Бундай ҳақпарвар зотларнинг ҳаёт шами сўнса-да, сўзлари китобларда, эзгу амаллари дилларда шуъла сочиб тураверади. Академик Матёқуб Қўшжонов ана шундай инсонлардан бири эди.

Мактаб яратган мунаққид

Академик Абдулҳақ Абдуллаев чизган сурат

Абдулла Орипов, Муҳаммад Али, Омон Матжон, Норбой Худойбергенов билан. 1964 й.

Матёқуб Қўшжонов адабиётни синчиклаб кузатиб борар экан, унинг томир уришини доимо сезиб турарди, талантли асарларни қўллаб-қувватлаш ва тарғиб қилишни, ўқувчига биринчилардан бўлиб тушунтириб беришни ўзининг асосий вазифаси деб ҳисобларди.

Муҳаммад Али,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Дунёнинг аслида доим бири кам,
Билмадим бу йўлда ким эрур ҳакам.
Ижод йўлларимда Ойбек қўллаган,
Тоабд қўллаган Матёқуб акам.

Абдулла Орипов,
Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири

Матёқуб аканинг одамларни оҳанрабодек ўзига тортадиган фазилатлари кўп эди. Булар, энг аввало, ўз ишига фидойилиги, бошқаларнинг таъвишини чекиши, уларга яхшилик қилиши, холисона маслаҳат бериши эди.

Жўра Мусаев,
академик

Одил Ёқубов ва Озод Шарафиддинов билан. 1983 й.

Матёқуб ўзбек адабиётшунослигида, айтиши мумкинки, биринчи марта адабиётнинг образли табиатини англаган ҳолда, унинг спецификасига яқинлашиб иш қўрди. У бадийятнинг асосий қуроли бўлмиш характер проблемасини марказга қўйди.

Озод Шарафиддинов,
Ўзбекистон Қаҳрамони

Шерали Турдиев, Наим Каримов билан. 2005 й.

Матёқуб акани таниганларнинг кўпи у кишининг мерган бўлганини яхши билишади. Ҳа, Матёқуб ака ҳам тўғри, ҳам қўчма маънода мерган эди. Лекин унинг мерганлиги кимнидир, ниманидир йўқ қилувчи мерганлик эмас, аксинча, бор қилувчи – бор қилишга бўйсундирилган мерганлик эди.

Бахтиёр Назаров,
академик

Рафиқаси Раҳима Раҳмон қизи билан. 1980 й.

Матёқуб ака қўнғилчан, беозор, ҳазилкаш, хушчақчақ, ақлли, бирор мавзуда гап бошласанг, бир оғиз сўзингдан дарров тушунадиган киши эдилар.

Раҳима Раҳмон қизи,
рафиқаси

Матёқуб ёшигида овга қандай қизиққан бўлса, катта бўлгач илмга ҳам шундай қизиқди... Биз бошқа-бошқа касб эгалари бўлишимизга қарамай, дўстлик ришталаримиз мустаҳкам боғланиб, ярим аср давомида борди-келди қилиб, қадрдон бўлиб қолдик.

Саъдулла Рўзматов
Туркменистон Қаҳрамони, яқин дўсти

Академик рассом Абдулҳақ Абдуллаев билан. 2003 й.

Домла фитратида юмшоқлик билан қатъийлик ажиб бир уйғунликда қарор топганди. Суҳбатда, фикр олишувда у кишидан ҳалим одам йўқ эди, лекин бирор принципал масала ўртага тушса, домла қояга айланарди.

Сувон Мели,
адабиётшунос

Отаси Қўшжон
бобо. 1955 й.

Боладаги қобилиятни энг аввал ота-она сезади. Матёқуб ота-онасининг суюкли ва бироз эрка фарзанди бўлган. Ота-она уни кўп чекламай, эркин қўйиб беради. Бу эркинлик боладаги қобилиятларнинг яхши ривожланишига имкон яратди. Зеҳни ўткир бўлгани учун ўқишда ҳаммадан олдинда боради. Ўсмирлик давридаёқ уни “Еш мерган” деб атай бошлайдилар.

Пиримқул Қодиров,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Матёқуб Қўшжонов. 2005 й.

Матёқуб Қўшжонов умр бўйи турли авлодларга мансуб истеъдодларни қўллаб-қувватлади.

Айниқса, XX асрда шаклланиб, чин ижодкор номига муносиб бир адабий авлод олим мурувватидан баҳраманд бўлди.

Демак, Матёқуб Қўшжоновнинг умри нафақат ўз асарлари ёки фарзандларида, балки шогирдлари ижодида ҳам давом этаётир.

Баҳодир Карим,
профессор

Баҳодир
Карим билан,
2002 йил

Ўзбек элининг садоқатли фарзанди, академик Матёқуб Қўшжонов қанча қарама-қаршиликлар, жиддий тўқнашувларни бошидан кечириб, адолатсизлик, ноинсофлик ва шафқатсизликка қарши курашиб келган.

Исо Жабборов,
тарих фанлари доктори, профессор

Маҳмуд Саъдий ва Шукур Холмирзаев
билан. 2002 й.

...қўлимдан тўтиб Абабиёт даргоҳига олиб кирган, унинг пасту баланди, сиру синоатлари ҳақида илкинчи ва, назаримда, энг холис маслаҳатларини бериб, йўлга солиб юборган валинеғматим Матёқуб Қўшжонов...

Шукур Холмирзаев,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Набиралари Жасурбек ва
Камола билан. 1987 й.

Дилшод Шукуров
тайёрлади

Собир ЎНАР

1964 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетида
таҳсил олган.

“Орзуга тўла қишлоқ”,
“Овлоқ адирлар бағрида”,
“Чашма”, “Чамбилбелнинг
ойдаласи”, “Бибисора”
номли қисса ва ҳикоялар
тўпламлари чоп этилган.

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган

Отамзамон ҳангомалари

Ўтирикни элай билмади

Отамга ўзини яқин олганлардан бири, гарчи ёши каттароқ бўлса ҳам, Фақир бобо деган чўрткесар, айнаи вақтда, ёлғончин гапини ажратиб бўлмайдиган сарик, ялпоқюз, биткўз бир одам эди. Оддий хангома йўлида ҳам зарур бўлса-бўлмаса ўтирик қўшаверганидан бўлса керак, одамлар бировнинг гапига ишонқирамай қолсалар, “Бу ёғи Фақир бобоси бўлмасин яна”, дейдиган бўлишган.

Бир вақт бобо кеч кузда тоғдаги чайлатомидан хабар олишга бориб йўлда учинганми, кўзига бир бало кўринганми, биринчи дуч келган Файзи бобога хабар берибди:

– Пайзи ака, тоғдан яхшиям эртароқ кўчиб тушганимиз. Мана ҳозир чайладан чиқиб қарасам, йўлимдан бир тўда улиган қашқир ўтди. Орқадан, панадан туриб санадим: бир юз йигирма битта экан. Кўчмай турганимизда ҳар биримизнинг молимизга қирон келтирар экан, пақ Худо сақлабди.

– Э, қўй-е, – дебди Файзи бобо, – эшитган қулоққаям уят-е. Тоғни қидириб чиқсанг, йигирмата қашқир чиқадими-йўқми. Нималар деяпсан?

– Пайзи ака, мана шу кўзларимминан кўрдим, ўлай агар.

– Фақирқул, қасам ичма. Бўладиган гапдан айт. Бир-иккита кучукдир, тулки ё пишакдир. Қўзингга кўрингандир. Улай-булай учинган бўлсанг, Тўхсулув бахшига бор, қулоқ-бошингни тортиб қўйсин.

Фақир бобо молларига хазонбарг йиғиб юрган Ирисбой муаллимни тўхтатибди.

– Ирисбой, мана шу кунбеткайдан ҳозир ўн беш чоғли бўри ошиб кетди, кўрдингми? Мен уларни чайлани олдидан қувиб, сойдан ўтказиб қўйдим.

– Эс борми сенда, Фақир. Хўп эчки ҳайдаб юрибсан-а. Бўри эмиш! Тулки кўрсанг, туматақингни ташлаб қочарсан. Бор-э, бу ўтирикни кампирингга айт.

У Болиқул бобога учраб, бу йил тирамоҳ тоғда тулки кўплиги, болалари ундан ҳам кўплигини айтиб бошлаган экан, бобо раъйини қайтарибди.

– Подаמידики, тулки тўдалашиб юрса. Одам исидан чўчийдиган бир жонивор бўлса. Товуқ излаб бирорта келса, келгандир. Индамаганга ҳадеб кўпираверасанми?

Болиқул бобоникидан ҳафсаласи пир бўлиб чиқиб кетаётса, Муҳаммад оқсоқол кўриниб қолибди.

– Шу чайлатомга ўтсам, ҳаммаёқни ёввойи пишак босиб кетибди...

– Қани-қани, Фақирбой, нечта эди?

– Анча бориди-ёв, қизталоқ.

– Ўзингники қолган бўлса ёввойилашгандир-да.

– Йўқ, мен қишлоққа пишакни откелганман, Муҳаммад, бўлмаса жийданинг орасида “шитирр” этган нарса нимаиди?..

Ўзингники – ўзингникига

Бурунгининг одамлари ҳам қўлига газета тушса, бекорчиликдан кўз югуртириб ётар

эдилар. Исмат чавандоз Фақир бобонинг жияни, менинг амаким. Чамаси, амаким ўша вақтдаги ёшлар газетасининг тўртинчи бети, охирги устундаги “Турфа олам” деган жойини ўқиб берган. Эмишки, Қозоғистон чўлида илонлар уйғониб, бирваракайига кўзгалиб, автомобил йўлидан ўта бошлаган. Улар шу даражада кўп ва гуж бўлиб ҳаракатланганки, натижада бир неча соат автомобил қатнови тўхтаб қолган.

Фақир бобо бу гапни илиб олган. Кўтларга айтиб чиққан. Албатта, кўпиртирган.

Бирор ойлardan кейин Исмат чавандознинг ўзига айтиб ётган эмиш:

– Жиян, энди буям бир кўргилик-да. Қара, Қозоғистон чўлида ўн миллиондан зиёд илон ўн километр бўлиб поезд йўл, мошин йўл, ҳаммасини бир ой тўсиб қўйган, ҳаммаси заҳарли кўлвор илон десанг, уларнинг орқасидан ўн километрлик тошбақа, ўн километрлик юмронқозиқ қарвони кўзғолибди десанг. Қозоқ энди қайга боради, а, қайга боради? Биз чигиртка балосини кўриб оч қолганмиз. Эй, Исмат, бу кўлвор илон-ку. Тошбақа, юмронқозиқ, қурбақалар ҳам эргашганига қара, эрта-индин шу Қўрғонтепадан ошиб, бизнинг қишлоққаям ўрлайди-ёв...

Рашид жўра

У ёшимиз тенг бўлгани билан биздан икки ёш кичиклар билан ўқиб мактабни тугатган. Бўлади-ку шунақаса ҳам. Синфдан бир эмас, икки марта қолса шундай бўлади. Лекин Рашиднинг куядигани бу эмас. Кейин ҳатто ўша вақтнинг мен деган олий ўқув юрти – халқ хўжалиги институтига киришга ҳам куч топди. Билим топмасаям, куч... яъни пул топди-да. Битирмади, шекилли. Кўкнори бизнесига аралашиб, ҳаёти алғов-далғов бўлиб кетди. Қамалиб чиқди. Қутулганида ота-онаси, жигарлари – жами олти яқинидан ажраган эди. Одам бундай жудоликка дош беролмай тентак бўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Бошда борини кўз кўраверар экан. Худойим бандасини сақлайман деса, қирқ йиллик қирғинда ҳам асрар эмиш. Тўғри, Рашид жўра афғон урушида ҳам уч йил юрган. Қулоғининг орқасидан осколка ҳам еган. На бўлғай, ота-онаси умидини узиб ўтирганда фоз юриб, тик оёқда уйига кириб келган.

– Покистоннинг чегараси, Қандаҳорда хизмат қилдим, – дейди. – У ер энди бир ажалхона эди. Қўққисдан минага, дайди ўққа учиб қолаверасан. Қарғанинг шарпасини сезасан, лекин афғон “босмачи”нинг қорасини кўролмайсан. Оёғинг остидан ё осмондан тариллатиб ўққа тутиб қолади. Ўзингни ўнглагунингча сафдошларингни титиб ташлаган, қарасанг – изи ҳам, сояси ҳам топилмайди. Шўйтиб, биз улардан, улар биздан аламзада, кўринса аямас эдик. Аёл, бола, қари деб ўтирмай отиб ташласанг ҳам, биров бир нарса демайди.

Бир куни штабдан қора чодра ёпинган аёлни опчиқишди. Қирғиз аскарлари ва менга буйруқ бўлдики, тоғнинг нариги камарига обориб отиб ташланглар. Аёлнинг тилига тушунмаймиз, бироқ имо-ишораларидан олтига боласи борлиги, бири кўкрак эмадиган чақалоқ эканини англаймиз. Бунақа ҳолат кўп бўлади: эринг қайда, босмачилар қаердалигини айт – жавоб бўлмаса, ўлимга маҳжум. Бу бечоранинг бошида ҳам шу кун экани маълум. Ким ҳам беҳуда жувонмарг бўлиб кетишни хоҳлайди? Қўхликкина аёл. Болажон, мусулмон, йиғлаб жавраб боряпти, сен ҳам мусулмон боласидирсан, дейди. Негадир жуда раҳмим келди, онам, опаларим кўз олдимга келди. Саматга нима қиламиз, дедим. Билмасам, деб елка қисди. Кел, дедим, шуни ўлдирмайлик. Лекин бизни қоровулминос тепасидаги навбатчилар дурбинда кузатиб туришади. Ҳийла қилганимизни пайқаб қолишса, ўзимизни отиб ташлашади.

Аёлга ўзимизча тушунтирдик: етиб тўхтаганда биз устингдан ошириб ўқ отамиз, сен гуппа ташлаб “ўлиб” қоласан.

Адирда жасадлар жайраб ётибди. Дунёда одамнинг мурдасидай сассиқ, бадбўй нарса бўлмайди. Эскилари этсиз суяк, скелетларга айланган, парранда-дарранда еган чиқар. Кўпчилиги... аёл. Бор-йўғи бир дақиқадан сўнг бу келинчак ҳам шулар сафига қўшилиши керак. Тўхтади. Отдик. Йиқилди. Йиқилгач, яна отдик. Типирчилаб қўйди – ролни яхши бажарди.

Қиларини қилдиг-у, ваҳимадамиз: билиб қолишса – тамом. Ахир, у юриб шу ерларданми, қаерлардандир ўтади-ку. Бир-икки кун ўтди орадан. Ҳартугул, гап чиқмади.

Иттиқофо, бир куни кечки смендамиз. Шерикларим ўрис аскарлар. Роса чеккилари келиб қолди. Кечаси бирор шарпа сездиришинг жуда хавфли, пайқаган заҳоти отадилар. Чекманглар, деб тихирлик қилсам ҳам,

унашмади, ўзларича шинелга бекитиб чека бошлашди. Заҳар танг қилиб, бўшаниш учун сал нарига юришимни биламан, бошимнинг устида бир нима момақалдироқдай гумбурлаб кетди-ку. Ҳушимга келганимда қулогимнинг орқасидан шариллаб қон оқар, аскарлар, санчаствагилар атрофда тимирскиланиб юрар эдилар.

Тонг отгач, ўрис шерикларимнинг парча-парча гўштларини йиғиб олишди...

Қишлоқ оралаб “тозалаш” ўтказиб турамыз. Биз излаган “босмачи”лар одатда уйга кириб қамалиб ўтиришмайди-ю, барибир қиладиган ишимиз нима – эшикларни тепиб, бузиб очиб кираверамиз. Навбатдаги эшик ҳам очилмади. Турумани бузиб, қулатиб ичкарига кирсак, олти афғон бола нафас ютиб қалтираб ўтирибди, онаси ўртада ғоз турибди. Шунақа, биз уларни ўлимга тик қарашга ўргатиб қўйганмиз. Бошқа хоналарни титкилашга ўтдик. Бир маҳал ҳалиги хотин менинг энгимдан тортади, десанг. Қараб таниб қолдим: ўша ёлғондакам отганимиз – келинчак. “Тек, дамнинг чиқарма!” деб дўқ қилган бўлдим. Тинтув тугагач, бир тоғора олма опчиқяпти ҳалиги. Нима бўлса бўлди деб чўнтақларимни тўлдириб олдим. Не бўлса бўлар деб командирга улашдим. “Қаёқдан олдинг?” дейди. “Ўзим, боғдан тердим”, дейман. “Аввал ўзинг е”, дейди. Қарсиллатиб тишлайбераман, кейин у ҳам қўл чўзади...

“Бош қаттиқми, тош қаттиқми”, деб тирашиб яшаб келаман, жўра, деб осмонга қарайди Рашид. Ҳойнаҳой, тепадан не савдолар тушади деб ўйлар. Ўлмаган қул яшайди, яшай беради. Жудоликлар уни эгса эггандир, лекин синдирмади, янчиб ташламади. Тоғдан искана қилди. Бунга ҳам йигирма йиллар бўлди. Отаси Холдор ака қишлоқнинг молини боқиб юриб, Оқзовдан ўтиб, Қиёматнинг оғзидаги бир парча ернинг тошини тозалаб, ўн беш туп ёнғоқ экиб эди. Мол-қолдан асраб дарахт қилди. Бошқа майда-чуйда ҳам экиди. Ота-она, жигарлар кетгач, шу ер Рашидга қолди. Хотини Озода билан келиб, отасининг чайласига ёнбош икки хона қўшди, устига шифер босди, эшик-дераза қўйди. Қишлоқдан йигирма чақирим наридаги тоғ ичида ҳовли пайдо қилди. Дарахтдан ташқари сабзавот экиди. Тош аралаш қора тупроқда қовун-тарвуз ҳам экиб кўрди. Бўлар экан. Афғарилиб қолди. Палак мезон шамолини еса, пишмаган сагча

қовун ҳам болдай бўлиб кетади. Гап мезонга етишда. Тоғда тез салқин тушади. Ёзда ҳам кўз ёшидай милдираб ёмғир тўкилиб қолади. Ҳайтовур, билсак, бу ерларни сел ювмас экан. Нима бўлса пастда – сойлар қўшилган жойда бўлар экан. Кейинги кезларда айни ёз чилласида ҳам сел айқириб келиб, ҳаммаёқни балчиққа, тошга тўлдириб, кўприкларнинг энг зўрини ҳам санаб-санаб, бирма-бир олдига солиб “ҳайдаб” кетадиган бўлди. Санглоқда кўприк қуришга ҳам одамлар чўчиб қолди. Лекин керак. Икки йил бурунги эрувда ҳам кўприк қолмаган эди. Ҳар йили ҳашарга айтиб, тўрт-беш сўм пул йиғадиган оқсоқоллар ҳам бир нима дея олмай қолдилар. Мана, бу йил барибир қуришга тўғри келади.

Ойдаи энам – онамнинг онаси айтар эди: Абдулласой, Солисой, Бургутлининг тепасига ёзда чайла қуриб чиқар эдик. Буғдойлиқ мўл эди. Ораласа қўй-эчки кўринмай кетар эди. Ўттиз-қирқ қўй-эчкини, молларни соғиб, кунбўйи куви пишиб чарчар эдик. Ўнталаб қорин мойи тўлатардик. Давлатнинг чигит мойини кеча эшитдик. Буғдойлиқ еб семириб, думи тарс ёрилиб кетган кўчқорларни ўшанда кўрганман. Лалми қовун ҳам нақд тўнқарилиб қоларди. Ҳандалак, бўриқалла, кампирчопон,

бўрибой, олатарвузнинг туйнаги тубига тош тираб чиқмасанг, бандидан узилиб сойга думалаб сочилиб кетар эди.

Ҳалиям ўша-ўша ерлар. Фақат нафс, очкўзлик балосими, дарахтлар – сой бўйи кета-кетгунча сариқ тол, яъни мажнунтоллар билан қопланган, орасидан зўрға ўтиб борардинг, кўлинг узилгурлар, на иморатга ёғоч бўлади, на деворбоп, на ўтинликни обод қилади – шуларниям битта қўймай қирқиб олишган-а. Солисойнинг оғзида бир тупгина ёввойи қизил олма бўлиб, ўшанинг шарафига бир парчагина ер Қизилолма аталар ва ҳамма учун тушунарли манзил ҳисобланарди. Олмани то пишмагунча оғизга олиб бўлмас, тахир бир бало, аммо пишгач, жуда мазали, сувли, еганда жон бахш қилувчи мевага айланарди. Сой четида қайрағочдай серсоя бўлиб турувчи шу олманиям кесибдилар – бўйнингга от тепгурлар. Бир сойда икки-уч туп ёввойи ўрик, яна бирида ёввойи олмурут – нок, Токли деган жойда ёввойи узум ўсади. Уч тупгина узум. Униям фақат пишганда татиш мумкин, холос. Бўлмаса, оғзингни шунақа тахир қилиб ташлайдики, уч кунгача еган-ичганингнинг таъмини сезмай юрасан.

Хайриятки, тоғ ёнбағрида, Қоразовнинг пастида тик қирда ўсгани боисми, одамлар унга тегмабди, Ойбек домла айтгани янглиғ, “ўшшайган қоя лаби”да очофат молларнинг ҳамласидан ҳам холи, бир хил кўкариб, кўзни яшнаиб турибди. Оч баччағардан қоч баччағар – тик қирда ўсгани ўзининг жонини сақлашга боис бўлган, чамаси. Қишлоқ тўқсабоси – юз йил аввал, тўқсабонинг отаси менинг бош бобом ҳам ундан тотинган. Биларсиз-билмассиз, ток қаримайди, чинорга ўхшаб минг йил яшайди.

Яна бир ҳолат: тоғда тез очқайсан. Нон ҳам гоҳида бир ёқимли овқатдай кетади. Сариеғ суриб урсанг, гўё ошга тўйгандай маза қиласан. Унда-бунда учраб қолган мевалардан есанг ҳам тўймайсан. Бу дунёда тамом бегуноҳ яшаб ўтган отажоним бир сафар хуржунини тўлдириб ўша қизил олмадан опкеган. Бир-икки кунда уни тинчитиб, мазахўрак бўлиб, сўнг ўзимиз тагин эшакка хуржунни босиб, қизил олмага борганмиз. Ўзиям, аввал салкам бир хуржун олмани укам иккимиз паққос тушириб ташлаганмиз. Қоринлар дўмбира бўлган, йўл-йўлакай дарахт паналаб, тўхтаб-тўхтаб келганмиз...

Гапнинг калтаси, шу йил май ойининг тўққизида жўра, амакивачча, бола-бақра Рашид жўранинг чайлатомига бориб, сайил қиладиган бўлдик. Фотиҳали жойларга кирдик, қариндошларни кўрдик, Бойтемир, Абдушукур, Абдували, Файбулла синфдошларимизни ҳам кўрдик. Сўнг узун-қисқа бўлиб, бир от, уч эшакка ўтириб тоққа ўрладик. Яқин дўстим, беғубор инсон Абдуолим мен билан бирга борган. Фозил амаким бир серка сўйган, гўштини нимталаб шашликбоп қилиб хуржунга жойлаган. Солиқчи дўстим Абдуолим тоза “ўрис боласи”дан ҳам олган экан, чарчоқбосди ҳам гапни қовуштиради деб. Холмурод, Жозил, камина, Абдуолим кўлик – эшак, отда, қолганлар пою пиёда сой кесиб, қайдасан Қиёмат деб уриб турибмиз. Дархол салқин бошланди. Тоғлик ғамини ейди-да: Фозил ҳар биримизга биттадан чопон олибди. Борсак, Рашид йўқ, молларни тугал қилгани тоққа кетибди. Хотини Озода пой-патак бўлиб қолди. Сариеғ, чаккиларни уйиб ташлади. Қумғонда чой қайнатди. Шом бўлай деганда Рашид икки тарғил сигирини олдига солиб қийшанглаб келиб қолди. Абдуолим “Тошкентники табаррук”, деб икки пиёла бостириб узатган

эди, жигит чечилиб жўнади-ку. Бояги афғон воқеаларини айтди. Хотинининг бир ёмон дардга йўлиқиб, дўхтирлар одам бўлмайдиган дегач, шу тоққа опкелиб соғайтирганини сўзлади.

– Собир жўра, олти ой қийнаиб ётди, дўхтир нима касал эканини айтолмайди, охири бечора беҳуш бўлиб комага тушди. Қарамай ҳам қўйишди. Уч кун коридорда ётди. Мажоли йўқ, тинкаси қурийдиган. Амаллаб шу чайлагача опкелдим. Нима бўлса бўлар деб ҳар хил тоғ ўтини дамлаб ичиравердим. Йўқ, Худо боқди: аста-секин жон киргандай ўзгараберди. Ҳайтовур, бир кунлари оёққа ҳам турди. Ҳай, ёз ўтиб тирамога келганда одам бўлди-да. Мана, юрибди, жони тош экан, ўлмади.

Рашид пича кулимсираб, Яратганнинг марҳаматидан тўлиқибми, ортига, хотини томонга бурилиб қўяди. Озода бўлса иягига рўмол танғиб, кетмон кўтариб, кунчувоқдаги янги экилган помидорга сув тараяпти. Урчуқдай хизмат қилиб юрибди. Бир маҳал у бир даста кўк пиёз ташлаб кетди.

– Манов катталарни танийсанми, эй? – дейди Рашид мазахлангандай.

– Ҳа, – дейди у.

– Гўрингни танийсан, – дейди Рашид. – Булар катта, кўрмагансан, Тошкентда туради.

– Рашид жўра, келинни олиб ўтинг пойтахтга, – дейди Абдуолим, атай келинга эшиттириб.

– Кўрамиз, – дейди Рашид юз граммнинг таъсириданми, тагин хотинига ўгирилиб: – Ай, мен сени катта кучук қилиб буларга мақтаб ётиппан, – дейди-да, ўзининг гапи ўзига нашъа қилиб энкайиб-энкайиб кулади.

– Чуччисиз-да, тузингиз йўқ, – дейди хотини ва Фозилнинг иккита пишган шашликни опкетинг деб ҳай-ҳайлашига ҳам қарамай, жуфтакни ростлайди.

– Фозил, бор, обориб бер, уялди, – дейман мен.

Фозил резинка шиппакни оёғига илганча янғасининг ортидан йўртади.

– Энди ўлмайди, – дейди Рашид секингина.

Тагин бир ютумдан кейин авжланиб ҳангомага шайланади.

– Собир ошна, шу чайлада олти қишладик келинингиз билан. Бозор-ўчарниям боллар эплаб туришади, емиш, ўтиниям ғамлаб олганмиз, сабил қолсин, жондор кўп келар экан. Бир куни моллардан хабар олай деб ўтаётсам,

симдарвозанинг олдида бир қора турибди. Одам деб ўйлаб, “Келинг, меҳмон”, дебман. “Так-так” қилади. Ит ҳам эмас, англаб қолдим, мол хайбатли бир қоп-қора бўри. Узлуксиз тишини такиллади.

Босар-тусаримни билмай югургилаб, уйнинг ташқарига очиладиган эшигини ичкарига қараб итараверибман. Келинингиз ҳадаҳа эшикни очиб, сув сепиб ҳушимга келтирди. Ёмон қўрқдим. Эшикни ҳар балолар билан тамбалаб, ухламай тонг оттирдим.

Тонг отиб билсам, ҳар қалай тинч кетибди.

Бир қулайи келди, сиртлон урчитдим. Билсангиз, бўри билан итнинг чатишувидан кучукбаччалар бешта, олти, еттитадир, туғилиб, шуларнинг бири сиртлон бўлади, оёғида қўшимча бир белги – ортиқча панжа бўлади. Бўри буни билади, баччалигидаёқ ё опкетати, ё эплаёлмаса бўғизлаб кетади. Чунки улғайса ўзига кун бермайди-да.

Қишлоқда амаллаб икки яшар қилиб олдим. Учинчи йили чайлага опчиқдим. Гавдаси қозоқнинг олабойидан катта эди. Ундан бошқаям бир қозоқи кучугим бор эди, қиш куни шу ғингшийверди, кейин вовуллашга ўтди. Ўзи, асли бу мени уйғотишга келган экан. Ортидан эргашиб борсам, бир нарса сулайиб ётибди. Бошини кўтаролмай ҳарсиллайди, фонусни тутсам, боши қонаб ётибди. Сиртлон ҳам чарчаб қолган, тилини чиқариб индамай турибди. Оғилдан кетмонни опчиқдим-да бўрининг бошига икки марта солдим. Қолган жони ҳам чиқиб кетди. Сиртлон бўрига бас келишини шунда ўз кўзим билан кўрганман.

Рашид кейин сиртлонни асрай билмаган. Ўғирлатган. Тоғ ортидан келган хешларнинг иши деб ўйлайди. Пастки қишлоқларда бўлса, топиларди. Кўп сўрадим, уларга керак эмас, ахир бу ит билан тулки овламайди-ку, деб қўяди.

Сиртлоннинг йўқолишидан сўнг жондорга ишонч йўқ, тагин қишлоғга қишлоққа кўчиб тушадиган бўлибди. Ўт-хашак, ўтинни тўплайди, салқин тушиши билан эпини қилиб ташийди. Мол-ҳолни олдиға солиб, ўзлари ҳам тушиб келишади.

Биз бўлсак – дам олиш, маёвканинг уйини куйдирган зотлар, қуёш чиқиб кетган, сойга, булоқларга юзимизни чайиб, тоққа бир ўрлаб келамиз. Қайда, баланд қирнинг ортида ундан ҳам баланди бор. Ўрқач-ўрқач тоғларнинг

ортида, тизманинг адоғида Бел бор. Тоғнинг бели. Ундан ошсанг, тожик хешларнинг қишлоғи – Можримга тушасан. Форишга қарайди.

Қирдан тоғрайҳон, кийикўт, телпакул, ширачаникка ўхшаган узун бўйли гул тердим. Милтиллабгина суви кўзғалиб, лекин оқмай турган булоқларга кўзим тушди. Рашид жўра у ерларга ҳам ёнғоқ, олма, ўрик экибди. Шаҳарда бозорга пишган ўриклар чиқди. Бу ўрикларнинг эса ҳали данаги қотмаган, барра довучча.

Чой ичиб бўлгач, зилол булоқ сувларидан қўшилиб, шарқираб оқиб ётган сойдаги қўлбола ҳовузда чўмиламиз. Ўзимизча уни кенгайтириб, ичидан тошларни олиб чуқурлатамиз. Боя этга пичоқдай санчилаётган сой суви энди мулойимлашгандай, қандайдир танага хуш ёқаётган эди.

Рашид жўра тоғнинг бир камарларидан молларни топиб, бошини тўглаб қайтиб келди. Туш пайти бориб суғориб, ётқизиб, ундан кейин яна ўтга ҳайдар эмиш. Моллар ҳалитдан тирсиллаб, ялтираб семирган, соғса челақ-челақ сут беради. Буям бир барака, саломатлик, роҳат-фароғотлик. Бир ҳисобда Рашидга ҳавас қиласан. Кватира, коммунал тўлов, газ пули, иссиқ-совуқ сувлар тўлови йўқ, биров пишагини “пишт” демайди. Тоғ ҳавоси, суви тоза. Ҳаракатинг ҳам, емагинг ҳам фойда.

Яша, яшаб қол, оғайни.

Сафар қариб уловларга минамиз. Эшакларга халачўп урилади.

Рашиднинг хотини яна сигир соғаяпти. Елинлари тўлгандир-да. Сут ва ўтга тўйинган, худди оналари сингари икки қўнғир бузоқча шаталоқ отиб ўйноқлайди.

Рашид оғилхона ёнида. Соғилаётган сигирга, соғаётган келинга бир-бир қараб қўяди.

– Абдуолим ошна, – деб уни тўхтатади.

– Ҳалиги кўк бўрини шу ерда, манови ёғоч қозикнинг олдида тинчитганмиз-да. Эсизгина сиртлоним, қаерларда экан.

Кейин бемалол:

– Сабилнинг терисини шилиб, кетган баҳосига сотибжардим. Тирноқ-тишиниям сўраганларга тарқатдим. Бировлар уни пулга сотаймиш, – деб йирик тишларини кўрсатиб кулди. – Яна келасилар бир.

– Тошкентга ўтинг, Тошкентга.

– Ҳай энди, Тошкент... Йўл тушса, кўрармиз.

Бу Тошкентни қўявер, биз шу ерга боғланиб қолганмиз ёки бу жаннат турганда шаҳарингни бошга ураманми дея ётган, дунёга, биз ортидан югураётган – шухрат, обрў-иззат, мол-пулга мутлақо бефарқ оддийларнинг оддийи, бир жўмарднинг шунчаки қўл силташи эди.

Шаҳарга яқинлашганинг сари нафс отлиғ бир жодугарнинг тобора комига кириб бораётгандай сезасан ўзингни.

Фаройиб тоғ ортда қолади. Ортда қолган сари улканлашаётганга ўхшайди...

Тўнғиз боласи

Овлоқул отам – Ўнар бобомнинг кичик укаси уруш кўрган, чап елкасидан яраланиб, ўмров суюгидан айрилган, аммо пай-этлари жойида бўлганидан меҳнат қобилиятини йўқотмаган, қайтанга, шу ҳолида ер чопиб, кўп тер тўкадиган, ҳаммадан ошиб тушган зўр боғбон эди. Боз устига, биз каби болапақир невараларни кўп севгувчи, искайман деб нос ҳиди анқиб турган соқолини томоғимизга пийтаб обдон безор қилгувчи, болажонлигидан бўлса керак, яктаги енгини сириб қўйиб, этидан бўртиб чиқиб турган чала суюқларини хунук кўрсатиб бизни кўрқитгувчи, сўнг ўтириб олиб уруш таассуротларини тамом ёлғон-яшиқ аралаштириб ўртоқлашгувчи, тешиқ қулоққа тайёр ҳангома бергувчи қизиқ бир чол эди. Сўзлаганда ўзи ҳам ролга киришиб кетарди. Айтайлик, менинг эсимда қолгани – у киши Калашников автоматини ушлаб олиб, немисни қийратгани қийратган, кўринганини соғ қўймаган, урушга бирга борган Нарзиқул тоға ёки Мансур тоға ўлган душманларни санайвериб эслари кетган... Уккағар немислар жудаям авом халқ экан-да, деб бизлар ачиниб қўяр эдик. Бунинг устига, урушда мағлубиятга учраган бўлса бечоралар.

Ўмир амаким бўлса бу ҳангомани ўзича талқин қилар эди: “Булар – бир тўда қишлоқилар уруш кўрмай қайтиб келган: тил билмаса, милтиқ ушлашни эплаймас...”

Овлоқул отам қайсарфеъл эди. Уч марта уйланган бўлса, учинчи кампири, катта қуш-ноч Мусал энамни халачўп билан додлатиб урганларини кўп кўрганмиз. Шу ҳолига яраша уйида барака бор эди. Боғига гилос, сархил олма, антиқа ўрик, беҳи, анор, турли гуллардан тортиб биз “чақалоқ панжа” дейдирган пати-

сон ҳам экар эди. Житирмасида, яъни қоронғи ғаллахонасида қишда ҳам қарсиллаган тойфи узумлар шохда илинган турарди. Биз невараларига меҳри ийса, бир бош бериб ейишимизни томоша қилиб ўтирар, охири ейилган узум ё беҳига фаройиб нарх-наво белгилаб одамни хуноб қилишни хуш кўрарди: “Узум бир бош, икки беҳи, парварда, чой – ҳаммаси бўлиб беш сўму қирқ олти тийин бўлди. Отангда борми шунча пул, бўлмаса топганида олиб кетади сени, унғача қамаб олиб ўтираман!”. Йиғлагандирмиз, ёлборгандирмиз, қутулгандирмиз, лекин иккинчи ё учинчи куни шу ҳол барибир такрорланар эди...

Отамнинг айтишича, шу меҳнаткаш, қадоққўл, ўрфеъл чол жуда кўрқоқ бўлган. Бир гал тоққа ҳайдаган молларини тугал қилиб қайтай деб Гумсойга бориб, отам билан ҳангомалашиб қолиб кетибди. Биласиз, тоғда жимжит ҳаёт. Кечаси яна зимистон. Бурганинг учишиниям эшитса бўлади. Жониворларнинг товуши-ку жуда ваҳима. Шу атрофда “пирқ-пирқ” этиб бир нарса шарпа бериб қолармиш.

- Ҳамза, ҳой, Ҳамза. Ухламаяпсанми?
- Ҳой ака, нима гап?
- Анов пирқиллаётган нима, эшитдингми?
- Чўчқалар-да, оқшом сувга келган чиқар.
- Ие, чўчқа борми бу ерда? Ёриб ташлайди-ку!
- Одам билан иши йўқ, ухласангиз-чи.
- Тентакмисан, иши бўлмаса одамнинг олдида нима қилади?
- Пастда кўлмак бор, балчиқ оралайди-ку бу.
- Эй, сен менинг қабатимга келиб ёт! Бир тош жойга ўрин солибсан, мундай ҳангома қилиб ётайлик.
- Ака, уйқу бермаяпсиз. Ухлайлик, одам чарчаган.
- Бўлмаса чўчқаларингни йўқот, ёмон пирқиллаятти, менинг исим ёқмаяпти, чоғи, тўнғиз одамхўр деб эшитганман...

– Тоза жонга тегдингиз-да...

Шундай деб отам узалиб ёнида ётган калладай тошни олиб сойга отибди. “Пирқ-пирқ” тўхтабди. Лекин Овлоқул отам ухламабди. Тонг отгач, секин сойга мўраласа, эндигина мугузи бўртган бир қоп-қора тўнғиз боласи боши қонга бўялиб кўлмакда ётганмиш.

– Ҳамза, ҳей Ҳамза, – деб уйғотибди отамни. – Анов бир қора нарса йўлимда ётибди, олиб ташла, мен қишлоққа қайтаман...

Бузоқбошдан қўрққан чол

Мен Ҳамзанинг ўғли, Ҳамза Ўнарнинг ўғли, Ўнар Сулаймоннинг ўғли, Сулаймон Хидирнинг ўғли, Хидир Ғойибназарнинг ўғли, Ғойибназар Холбойнинг ўғли, Холбой Қобилнинг ўғли, у ёғи катта уруғ – Шўрлик, Шўрлик эса Бўгажили, Бўгажили бўлса Туркман ё Қўнғиротга бориб улашиб кетади. Мен ўқиган бир неча тарихий китобларда Бўгажили(Бўхчали) Қўнғирот дейилади, аммо нечुकдир Эргаш Жуманбулбул ва бошқа ижодкорларимиз туркманга тааллуқли эканимизни уқтиришган. Ҳайрон бўламан: туркманга ёвуқ тил ё одатимиз бўлмаса...

Майли, бу тарихнинг иши. Мен билганларимни сўзлайман. Сулаймон бобомни отам ва онам яхши эслашарди. Темирчи уста бўлган экан. Жини кучли бўлган чоғи, ясаган кетмони обдон қизаргач, яланг оёғининг кафтини кетмонга босиб тураркан, оёқ тутаб, ҳаммаёқни ҳид босиб кетаркан. Ажабки, асли оёғининг ойасига ҳеч нарса қилмас, бобой ҳеч нарса кўрмагандай мўккисини кийиб кетаверар экан. Одам териси олти қават бўлади дейди, сиз билан биз бу ишни қилолмаймиз, қилсак, олти қават теримиз ҳам гўштигача куйиб кетади.

Қора уйни биласизми? Ўтовни эсланг. Бобом пирларими, жинларими қўзғайверса, ўтовнинг деворларидан ёнламасига тик оёқда юриб айланаверар экан. Қора уй ўзи бир омонат нарса, оёғингни қўйсанг, албатта, ёғочлар одам вазнига дош беролмай, тоб ташлаб юборади ё

қорувли эркак юкига чидамай, чонғороғи – тепа туйнуги билан қўшилиб ерга қапишиб қолади. Шунинг ўзидан билиб олаверасиз бобомизнинг сир-синоатли ҳаракатларини.

Сулаймоннинг отаси Хидир бобом чавандоз ўтган, ўзи майдароқ, лекин чорпахилдан келган ўта полвон одам бўлган экан. Негадир кўпқарига байтал чопган, байталининг фазилати кўп бўлган, чамаси, эҳтимол, кучли ва ўзғирлиги, айғирлардан ўзармонлиги сабаб тўқсабонинг назарига тушади ва... оқибат бобомиз уловсиз қолади. Ўн пуддан зиёд юк босувчи зўр тўқсабонинг тагига бошқа отлар чидаш беролмас экан. Булар буткул бошқа ҳангомалар. Мавриди билан бошқа сафар гурунг қилармиз.

Сулаймонда икки кампир бўлган. Биридан Ўнар отам, иккинчисидан Эгамқул, Овлоқул отамлар ўргиган. Тўқсулув, Нозанин, Нозик аммаларим ҳам яшаб ўтишди. Улардан бир дунё ўғил-қиз, ана улардан эса бир қишлоққа сиғмас неварга, чевара, эваралар юрибди. Барчаси бизни тоға дейди, очиқ тан олай: таниганимиздан танимаганимиз кўп. Одамзотники шу экан-да: бора-бора бир-бирингдан узоқлашаверасан. Кунинг етса ажалга тоб йўқ, буниям бўйнингга оласан... Ҳай-ҳай, ҳай-ҳай!.. Биздан нари, сиздан нари!..

Ўнар отам барваста бўй, полвон чол эди. Умрининг сўнгида ўз чорбоғини ўғиллари Ҳамро, Ҳамза, Ҳазан, Омонга бўлиб берган эди. Чорбоғдан ўриб олинган 300-400 бовлиқ емишни эшакка ортишга эриниб ўзи елкасига даст кўтарганча орқалаб ташиб ташлар эди.

Овқатни ҳам полвонларга хос ерди. Данакли меваларнинг данагини чиқитга чиқариб ўтирмас экан. Син солганлар юз-икки юз дона, ярим челақнинг зиёдроғини чамалашаркан. Саройнинг Қурусойидан Давир бобо бир маҳал сув ёқалаб келиб, чорбоғда соялаб ўтириб, бир уюм данакни тош билан чақиб еяётган эмиш. Сойдан эшагига сомон ортиб ўтаётган Сафар бобо жўрасидан ҳол сўрабди.

– Данак ширин эканми?

– Э, ширин бўлганда қандай!

– Ҳафта бурун шу ерда Ўнарбой зардоли еб кетган экан... Тўғри айтасан, ширин бўлиши керак...

– Ў, отинг ўчсин, Ўнарингнинг ати ўчсин! Ўл, ўл!

Шундай дея Давир бобо оғзидаги данак мағизларини жирканиб тупуриб ташлаётганмиш...

* * *

Бобом бузоқбошдан қўрқшини одамлар афсона қилиб айтишади. Ўроқ вақти Ўртачўл даштида бобом ишдан чарчаб пичанга бош қўйиб ухлаб ётса, шўтанок жўраларидан бири ўлик бузоқбошни игга бойлаб, бўйнига осиб қўйибди. Бобом уйқудан уйғонса... кўкрагида жондор ётибди. Силкинса ҳам, урса ҳам, тушмас эмиш. Турасолиб уйига қараб югурибди. Бўйнига тумордай осилганидан беҳабар, ўнгдан урса, чап томондан, чапдан урса, ўнг томондан келиб, кўкрагида туриб қолар эмиш. Катта гавда билан калишни ҳам қолдириб, ялангоёқ нақ ўн беш чақирим масофага ўзича бузоқбошдан қочиб уйига келиб қўйган. Уйда эса кампири Майрам энам масхаралай-масхаралай бўйнидаги игни кесиб олган, шундаям бузоқбошнинг ўлигидан чўчиб ташқарига қочишга шайланиб турганмиш.

* * *

Бобом бир вақтлар тожик жўраларидан кўчат олиб, чорбоғига ариқ бўйлаб кўп олма экиб ташлаган экан. Чучук қизил, сариқ, катта-катта олмалар эди. Карсиллаган, шунақа мазали эдики, еб тўймас эдинг. Ёзда бирваракайига пишиб, тўпиллаб тагига тушиб ялтираб ётар, ариққа оқиб кетганларидан пастки овулдагилар ҳам баҳраманд бўлишаркан. Бир ғаройиб олмалар эди. Дарахтлари ҳам худди ёнғоқ дарахтидек тарвақайлаб осмонга бўй чўзиб кетган, то кузгача шохларида илиниб қолган олмаларни битта-битта узиб еб мазза қилар эдик.

Тақдирни қарангки, Ўнар бобом етмишдан ошиб чол бўлиб қолганида хўкиз судраб, мана шу ўзи эккан олма танасига гавдаси урилиб, шол бўлиб қолди. Эҳ, менинг оққўнгил, меҳрибон бобом неча йиллар маҳтал бўлиб ётди-я. Кўрпада ётиб елкалари ачишиб кетаверарди, чоғи, “Ағдар!” деб бақирар эди. Биз бола эдик, амакиларим, келинлари, гоҳо бўйи ўсиб қолган Исмат, Дамин, Сайимбой акаларим бобомни у ёндан бу ёнга ёнбошлашиб қўйишар, шу кўйи бир неча соатгина тек ётар, тагин бояги аҳвол такрорланар эди. Кунларнинг бирида кичик амаким қишлоқ шиғохонасидан оёқсиз сим каровот тоғиб келган, оёқлари ўрнига тош қўйиб, бобомни унга ётқизишган эди. Бобом шўрлик қоронғи уйчада бир ўзи ётар, хўл-қуруғи бир жойда бўлганидан зах хона ҳидланиб ҳам кетган эди.

Онама ёки келинларидан бошқа бирови нон пиширса, биринчи кулчаларини олиб, бобомнинг ёнига чопар эдик. Ярим нон катталигидаги кулчани бобомнинг оғзига тутсак, боёқиш очиқиб кетармиди ё ошқозони ҳам ўта бақувватмиди, катта кулчани бор-йўғи икки тишлаб адо қилар эди...

Тенгқур-бўйинсалари шу ётганида ҳам ё тегишибми, ё яхши мақсаддами, бобомнинг кўкрагига боягидай ўлган бузоқбошни ташлаб қўйишган. Шояд, қўрққанидан, ҳа, албатта, қўрқувга дош беролмай ўрнидан даст туриб кетишини исташган. Лекин... бобом қўрқса қўрққандир, бақириб бергандир. Бироқ шундай полвон одам... қимир этмай ётаверган! Шу дард бобомга сўнгги нафасигача дўст бўлиб қолди...

* * *

У вақтлар, қизиқ, дунёда шовқин кам эдимиз, одам оз эдимиз, олис-олис масофадан кишилар бир-бирини чақириб оларди. Отам раҳматли яқин йиллар ичида ҳам уч-тўрт чақирим масофадан молларини қайтариб олганини ўз кўзим билан кўрганман.

Ажаб!

Катта қишлоқ номи Қувқалла бўлгани билан у тармоқланиб кичик қишлоқларга бўлиниб кетади: Аллаберди, Бургали, Ўртақишлоқ, Зулмонота, Бердибулоқ, Қирғи Шўрлик, Тўдақишлоқ. Аллабердида Қамбар тоға яшар эди. Новча бўйли, полвон, бир авомроқ киши эди. Бобомга ўхшаган хўран, бир ўтиришда қишлоқнинг катта тандир нонидан уч-тўртини сарёғ суркаб уриб ташлар эди, дейишади. Эшак минса негадир

узанги боғламас, узун оёқлари ерга тегиб, бута, хашакларни супуриб юрар эди. Шу одам кун ботиш шаппатдаги қишлоқда яшовчи жўраси Ўнар бобом билан гоҳ Қўрғонтепа устига чиққанида, гоҳ Кўкқум деган жойга, Ўртақирга мол ёйгани чиққанда иккови икки қишлоқда туриб гаплашиб, хангомалашиб ётар экан.

Кўкқум – Аллаберди. Ораси уч-тўрт, балки беш чақирим, яъни чақирим деганни километрга менгзаб айтаётирмиз... Шунча масофа узоқликда икки чол гурунгини тасаввур қилинг! Қандай товуш керак бунга!

Ҳозирги “сотка”ларимизнинг ҳам чидаш бермай жони чиқиб кетар-ов!

Малла бобо саргузаштлари

Эгамқул отам Сулаймон чолнинг Ўнардан кейинги ўғли. Ўзига етарли жиндор бобой эди. Хотинбоз эди, деб айтмайман, бироқ тақдир тақозоси билан беш марта уйланган. Не тонгки, уч ўғил, бир қизи фақат бир кампиридан туғилиб эди. Қолганларига туллигича жавоб берган эди.

Биз болароқ эдик, икки кампирини яхши эслайман: бири қоп-қора, семизроқ, униси узун бўйли, сариқ кампир эди.

Эгамқул отам атторлик қилар, Каттақўрғондан ул-бул опкелиб хотин-халажга сотар эди. Мисол, ҳайитда бир хуржун ҳолва, бошқа вақтлари арзон мато, сақич, хуштак, матобўёқ, аччиқтош, ёғоч қошиқ, ироқи дўппи, қовун қирғич, шунга ўхшаш энг керакли нарсалар олиб келарди. Бошқа атторларга ўхшаб қишлоқма-қишлоқ, уйма-уй кириб юрмас, шундоқ уйида пуллаб қўяқоларди. Инсофли бўлганини ҳалигача айтиб, қилиқларини эслаб юришади. Келинларининг ҳар бирига ўзи от қўйиб, фақат шу лақаб билан атар, атай ўзининг исмини билмаганга олиб кетаверарди. Масалан, бир неча келинларини “ёвғон” деганини кўрганман, фақат танимоли бўлиш учун бўлса керак, “катта ёвғон”, “кичик ёвғон” дея аниқлик киритиб қўярди ўзи. Опкелган молини бошқа нарсага, мисол, тухум, эчкининг жуни ёхуд баъзан ўзига керакли бирор буюмга ҳам алмаштириб кетаверарди. Назаримда, энг “учиб кетадиган” моли бўёқ эди, қизиғи, Эгамқул отам мана шу бўёқларининг ишлатилишида ҳам устида турарди. Оқ жунга буни ишлат, қорасига уни, мунча миқдорда қўш, аччиқ тошдан бунча қўш,

кўп қўшсанг ипни қотиради, оз қўшсанг бўёқ тез кетиб қолади, дея кечгача катта қозонда сув иситиб, кучоқ-кучоқ йигирилган ипларни бўяётган хотинлар билан аралашиб юраверар эди. У одам билан яқинлашиш ҳам, аразлашиш ҳам осон эди. Бирданига “Отангинг қоқ лаҳатига!..” деб сўкиб қолдимми, тамом эди, шу куни демак, ким биландир қирпичоқ бўлди деяверинг.

Қорамағиздан келган келинлар, ҳатто неваралари ҳам “мўлтони” аталарди. “Тошбақа”, “сояки” кимлигини ҳам биламиз.

Ўзи сариқ одам бўлгани учун янгалари “малла” деяр экан. Бу янгаларнинг, қайн исмини тутмаслик иримидан келиб чиққан, бироқ у оғиздан оғизга ўтиб то невараларигача етиб келган, не муродким, бизлар-да “Малла ота” деб юравериш, то эсимиз кириб, хат-савод ўргангунимизга қадар “Малла ота”нинг асли Эгамқул чол эканини англамаганмиз.

Ҳайит сайлида “ушбуллак”, яъни хуштакнинг турли рангдагиси, бир-бирига тамом ёпишиб ётган, ранг-баранг, чўппи билан оғизга тикқанингда бирпасда эриб тамом бўлувчи хўрозқандларнинг ҳам асл муаллифи Малла отам эди. Каттақўрғон сақичи, барака топгур ким ишлаб чиқарар экан-а, кунжут ҳолвадай кулча шаклида бўлар, отамиз хоҳлаган еридан беш, ўн, йигирма тийинлик қилиб синдириб узатиб ётар эди. Сабил шуниси билан қизиқ эди. Ҳозиргидай турли-туман ўйинчоқлар йўқ, ўнлаб болаларнинг оғзида бирданига чуриллай бошлаган йигирма тийинлик “ушбуллак” энг қимматбаҳо матоҳ эди. Сайил эрта тонгда,

тонг қоронғисида мачит ёнида бошланар, ур-тўполон билан бир соат ичида тамом бўлар эди. Бунча шошилинич, нега тонг қоронғисида – ҳеч ақлим етмайди. Ҳозир ҳам худди шу “Нонбер ота” мачити ёнида ҳайит сайли бўлади, ҳозир ҳам ҳолва сотилади, лекин “ушбуллак” йўқ, жиян, невараларга совға улашиш йўқ, чунки ҳайитсиз ҳам ўйинчоқ бор, ҳайит кунисиз ҳам ҳолва, ҳатто хурмо тиқилиб ётибди. Энди одамлар ўзгача ҳашамат билан қурилган янги мачитга ҳайит намозини ўқиш учун келадилар. Аввал уч-тўрт мулла чол тор, зах бир хонага кириб намоз ўқиган бўлса, эҳтимол, буни ҳам билмаймиз. Биз мачитнинг яқинига ҳам йўламас, ё кўрқар, ё ҳаддан зиёд муқаддас деб ўйлар эдик. Ҳатто мачит ҳовлисидаги дарахтнинг шохини синдириб қўйсақ, оғзимиз қийшайиб қолади ёхуд қўлимиз шол бўлади, арвоҳ уради, деб кўрқар эдик. Бизнинг тасаввуримизда бу ерда арвоҳлар яшайди, яқинлашган кимсага зиёни тегаверар эди...

Ота-оналаримиз ҳам бу иримга ишонганлари учун шундай бўлган, эҳтимол.

Малла отамнинг биз билган қора кампири анча саховатпеша эди. Каминани айрича яхши кўриб эрқаларди. Битта тухум келтириб, шу моякдай сақич беринг, десам, моякдай сақич берар, сўнг “қора-кура қақажонлар” уни бир чайнамдан тишлаб бўлиб, ачқимтил-тахир бўлишига қарамай, то ухлагунча зўр бериб чайнар ва ухлаганда сўлак билан қўшилиб эриб ёстиққа, ундан сочимизга ёпишиб қолиб, абгоримиз чиқиб юрар эдик. Абгоримиз чиққани шундаки, эрталаб онамизга шикоят қилсак, дарҳол қайчини олиб, сақич ёпишган беш тийинлик тангадай жойни ўйиб қирқиб ташлар ва биз бошига темиртки чиққан боладек кўчада ийманиб юрар эдик.

Малла отам ўжарлиги учун бўлса керак, қишлоққа бошқа аттор оралатмас эди, ҳайқириб, бақириб сўкиб ўртақирдан ошириб кўяр эди. Булоқдан Раҳмон бақироқ, Бердибулоқдан Берди тўмор бу қишлоққа фақат Малла отам йўқлигида бирров оралаб, дарҳол кўч-кўронини йиғштириб жўнаб қолар эди. Шунда ҳам Малла отам дарагини билиб қолса, тек ўтирмай чўбирига миниб боёқишларнинг додини бериб қайтарди. Алҳол, келинларининг: “Ака, нега буйтасиз, сизда йўқ нарсалар у атторда бор экан, нима қипти, ҳайдаманг!” деб зорланишларига қулоқ ҳам солмай, жеркиб ташлар эди:

– Ота-бобонгнинг қоқ лаҳатига...
ҳаммангнинг!

Шу хитобдан сўнг жами қишлоқ хотин-халажи уй-уйига тусиб дами чиқмай қоларди.

* * *

Эгамқул отам дутор чертиб қўшиқ хиргойи қиларди. Уйида иккита дутор осиглиқ турарди. Уйининг ортида “житирма”, яъни ертўлага ўхшаш қоронғи, паст томи бўлиб, ичида ҳар бало, эгар ясайдиган ускуна, молларнинг қуритилган пайларидан тортиб ҳар хил темир-терсақлар уйилиб ётар, мезон шамоли еган, қишга сақланган қовун-тарвузлар ҳам шу ерда қалашиб ётар, шифтидаги қарағай ходаларига эса кампири қишқи беҳиларни қатор қилиб илиб чиқар, кирганинда димоғинга гуп этиб беҳи ва қовун ҳиди урилиб, бошинг айланиб кетарди. Аммо бошқа туйнук йўқлигидан ичи мудом қоп-қоронғи бўлар, кундуз куни ҳам шам ёки фонус кўтариб кирмасанг, ичкаридан бирор вақо тополмасдинг. Житирма – йитирманинг маъноси шу бўлса керак.

Сулаймон бобомнинг уста қўли шу ўғилга, ундан ўз ўғли ўмирқулга ўтган бўлса керак. ўмир акам ҳам, Худо раҳмат қилсин, оз умр кўрган бўлса-да, жуда пишиқ эгар ясар, одамларнинг уйларига ясаган эшик, ромларни ҳалигача мақтаб гапириб юришади. Сўнгги кампири Хонбеги энамиз сулув аёл эди. Малла отамнинг кичик ўғли Халил акамни жуда қаттиқ суяр, худди ўзи туғиб катта қилгандек еру кўкка ишонмасди. Эгамқул отам кампирини уриб-сўкиб қўйиб юборгач ҳам, онамиз тўй-маъракаларда аёллардан Халил акамни сўраб-суриштирар, ҳам гапириб, ҳам соғиниб юм-юм йиғлайверар экан.

Бу кампири пастки Камаровул қишлоғидан эди.

Мен болалигимда бу қишлоққа талай марта бориб, икки-уч кунлаб юрганман. Сабаби, шу қишлоқда отамнинг синглиси Қандолат аммам турарди. Тўрт ўғли, тўрт қизи бор, серфарзанд, қизи Мактаб мен тенги, Абдуҳамид мендан икки ёш катта эди. Ёзги таътилда Абдуҳамид тоғаси Омон акамнинг уйида у-бу ишларига қарашиб юрар, кўпинча жиқиллашиб уришиб ҳам қолардик. Мактаб ҳам Омон акамниқига келиб, икки ойлаб юриб, биз билан бир синфда ўқиб, сўнг шу ҳақда маълумотнома олиб, ўзининг мактабига кетар эди.

Аммам ўпка касалидан кўп қийналар, тинимсиз пўкиллаб йўталар, оқшомларни ҳам уйкусиз ўтириб ўтказар, ҳар тўлиб йўталганда “Ҳа, сағана қолгур!” деб йўталини қарғаб норози бўлиб қўярди.

Аммамнинг уйининг орқа тарафида, тошлоқ сой бўйида Усмон деган гунг чол яшарди. Биз эрмакталаб болалар кунчувоқда эриниб ўтирган чолни ўзимизча гапга тутар, у бўлса ишоралар билан нималардир дер, қўққисдан хунук товуш чиқарар, шунда қўрқиб кетиб урра қочар эдик. Шумлигимиз тутиб яна йиғилишиб келсак, бу сафар чол яқинига йўлатмай, тош отиб қувиб соларди. Биз бўлсак уни масхаралаб қочардик. Ҳолбуки, у тентак эмас, мияси бутун одам, айби – гунглиги эди.

Менинг Хонбеги энам шу чолнинг синглиси экан. У бошқа жойга турмушга чиқибди. Яна туғмабди. Лекин ҳар келганида Халил акамни эслаб, соғиниб аммамга йиғлаб кетар экан...

* * *

Эгамқул отам даставвал худди эртақдагидек сойдаги булоқ бўйида бир қиз билан танишади. Бу қиз қишлоқнинг тенгсиз сулуви эди. Ана-мана тўй қиламиз деб ер тепишиб турганида отамизни урушга чақириб қолишади. Қарағандада поезддан ўзини ташлаб, оёғи лат еб, ундан Семипалатинскда даволаниб, кейин штрафбаталонда хизмат қилиб, кимларнингдир кўнглини олган чиқар, урушга бормасликнинг иложини қилади. Уруш тугаганда қайтса, ўша кунни суюқлисининг тўйи бўлаётган эмиш. Қаранг, худди китобдагидек. Янгаларидан бу гапни эшитгач, от қўйиб қизнинг уйига боради-да – норғул, бақувват солдат эмасми – қизни отга ўнгариб опқочиб келади. Солдат тўйи билан келин тўйини қўшиб юборади. Бу – бўлган воқеа. Момомиз ҳозир ушбунни ўқиб турган баъзи бошқа одамларнинг момоси бўлиши мумкин эди. Айб этмасинлар бизни, бу бўлиб ўтган рост гаплар, начора, бошқа момодан ўраган неварга бўлдинг нима-ю, шу сулув кампирдан тарқадинг нима – тақдир шуни ёзган экан-да. Тарихдан ўпкалашга на ҳожат. Малла отамдан ўпкалашга ҳам на ҳожат. Дунё айвонида энди улар йўқ. Пишқириб, ёвқурлашиб яшаб ўтиб кетишди.

Эгамқул отамнинг худди ўша аёлидан Саломат аммам, Ўмир акам, Суюн акам, Халил акам туғилган. Катталар ўтишди. Фарзанду неваралари бир олам.

Халил акам – кенжаси барваста бўлмаса-да, жуда келишган, юмшоқтабиат, ақлли одам. Ота қўли, рубоб олиб қўшиқ айтиб туради. Уятчанг. Одам тўпланса, айтмай қўяди.

Хонбеги онамизнинг суюб-эркалаши, соғиниб кўзёши тўкканларича бор...

Эгамқул отамнинг қариб, бетобланиб тўшакка михланиб қолган кунларини яхши эслайман. Шу ётишида ҳам келину невараларини лақаб билан чақирар эди. “Ёвғон”, “Тошбақа”, “Палакат”, “Серри”.

Аммо ўғилларига бошқача бақирар эди:

– Ўмир, Суюн! Менга бир кампир обберинглар! Шуйтиб ётмас эдим, уялганимдан туриб кетар эдим. Мени уйлантиринглар ахир, эй серри, ҳўкиз, гўрсўхталар!

Уйлантиришмади.

Бобом ҳам кутиб ўтирмай, бу дунёга талоқ қўйиб юборди...

Ўзи қора, кўнгли оқ

Қора отам, яъни Оволоқул отам Эгамқул отамдан ҳам ўтиб тушган қайсар эди. Негадир бир онадан бўлса ҳам, бири сариқ, бири қора эди. Қора отамга ҳам номни янгалари қўйишган. “Қора бола” дейишган чиқар. Пича вақт эски мактаб кўрган, унча-мунча сураларни оёғини осмондан қилиб ўқиб ташлар эди. Шу боис баъзилар мулла Ово дейишарди. Биринчи хотинидан Санобар аммам ва Исмоил акам туғилган, кампир қайтиш бўлгач, иккинчисига уйланган, буниси билан турмуш яхши бўлмаган, бир туққан, бола турмаган, кейин қўйган. Ичи қорароқ аёл эканини яқинларда Исмоил акам айтиб берган.

Қора отам уруш кўрган. Ўзининг айтишича, то Берлингача немисни қувиб ташлаб қайтган. Лофи кўп эди. Ёнига ўтқизиб олиб, биз каби тешиққулоқ бола-бақрани обдан ишонтиришга уринар, ҳар замон бу гаплар бекор эканини кимдир айтиб қўярди-да, ҳафсаласини ёмон пир қиларди. Аммо кейинги сафарги суҳбатда яна янги мақомда, қўшиб-чатиб ҳикоя бошларди, деганларига ўзи ҳам ишониб кетарди, чамаси. Қизиғи, қишлоқдан бирга кетган бир гуруҳ қуролдошлари – Нарзиқул тоға, Ҳамро бўла, Жума тоға, Ҳамид бобо, Икром тоға, Ўрол тоға, Мансур тоға бир жойда хизмат қилган. Мансур тоға оғзидан, Икром тоға оёғидан, Қора отам чап қўлидан ўқ еган.

Ана шу чўлоқ қўли билан кетмонни соғ одамдан зўр чопарди. Ўт ўрар, ўтин қилар, тоғдан бодомча, шувоқ чоғиб эшакка ортиб келарди. Шиддатли, чарс, шунга яраша жуда меҳнаткаш, энг муҳими, меҳрибон, бағри иссиқ одам эди. Мен чақалоқлигимда авлодимизда тенгқур болалар бўлмаган экан, шу боисми, янгалар, боболар, момолар ўртасида доим талаш бўлган эканман. Онам хамир қорадиган тоғорага ўтқазиб қўяркан, ювош эканман, шу жойда кечгача миқ этмай ўтираверарканман. Қора отам пастки овулдан бу ёққа йўли тушса, мени тоғора-поғора билан қўшиб уйига кўтариб жўнаркан, шундай қилмаса биров жавобгар қилармиди?

Қора отам ҳам акаси Малла отам каби бировга от қўйишга уста, бироқ биз каби невараларини ўзгача меҳр билан яхши кўрар, пийпалаб искар, соқолининг тиканаклари билан атай юзинг, бўйнингни тирнар, қитиқлар, охирида том шифтига осилган қушхалтадан егулик мевалар олиб узатар, сўнг унинг нархини фалон сўм деб айтиб, отанг шуни тўлаб, кейин сени опкетади, дея ўзича жиддий қўрқув солиб, уйига эринмай қамаб ҳам ўтираверарди.

Нега ахир, бу одамларнинг шунча вақти кўп эдими, меҳри ўз фарзандларидан ортиб ётармиди, эътиборсиз бўлса ҳам бир жойи камайиб қолармиди?

Бир қадар эсимизни таниганимизда ҳам, Қора отам бизни қувлаб юрар, қочсак чоғиб изимиздан келарди, ушламай қўймасди. Етса пийпалагани-пийпалаган эди. Лекин биз худди ғаним қувлагандек жон-жаҳдимиз билан қочардик.

Қишда ҳаммаёқ қорга тўлиб кетарди. Эрталаб мол-қолга, сўнг эса пастки овулга бир курак сиққудай йўл очиларди. Бўлмаса у ёқдан баланд товушда “Падарингга қусур”, “От тепкурлар”, “Ёвғонлар”, “Отангинг қоқ лаҳатиға!” дея ё Малла отам, ё Қора отам йўл очиб келаверарди. Бу одамлар бир-бирига қаттиқ гапирар, айблашар, мундоқ қарасанг ўшқираётган бўлардилар, энди-энди ўйласам, бир-бирларини аяган экан, бошқача кўпол сўзлар билан аслида меҳр билдирган эканлар. Бу меҳрдан эса биз болалар тамом безор эдик.

...Қарасам, рўпарадан Қора отам чопонининг ўнгири бургутнинг қанотидай хилпираб чоғиб келаётир, ура ортга қочдим. Этигим тойғинчоқ эди, бир-икки мункиб ҳам кетдим. Йўлақдан чиқай десам илож йўқ, гуртук қорга ботиб қоламан. Қора отам ўлжани қўлдан чиқаргиси йўқ, шашт билан югуриб келаётирки, бир пой калиши гуртукка учиб кетди ҳам, маҳсичан илгарилаётир. Шу вақт рўпарамда сузонғич қораола сигиримиз пайдо бўлди. Сигир маъқулми, Қора отамми – биргас иккиланиб турдим-да, сигирнинг ёнидан алдаб ўтиб кетмоқчи бўлдим. Бахтга қарши яна этигим сирганиб кетиб нақ умбалоқ ошиб тушдим. Не кўз билан кўрайки, шу ҳолимда сигир устимга бостириб келяпти. Ҳар қалай, шохи баданимга тегмади-ю, лекин қаттиқ, дўнг пешонаси билан мени қалин қорга ботириб киргизиб юборди. Бунинг энди ваҳимасини кўрсангиз, сигир худди жонимни чиқариб олаётгандай бақриб додлайман. Қора отам қандайдир мол тагини тозалайдиган белкуракни тоғиб олибди-да, сигирнинг қуймичига қарсиллатиб уриб қувиб юрибди. Бу уришда жониворни беланги қилиб қўйиши ҳам ҳеч гап эмас. Аёллар дувиллаб чиқиб чолни тўхтатишди.

Қора отам қорга сўлагини чўзиб нос туптурди-да:

– Бермон кел, дабба. Ҳеч нима қилмадимми? – деди.

Қора сигирдан қутулиб, Қора отамга тутилдим.

Қасоскорнинг қўлига тушганим учунми, ҳар қалай, ўзим билиб-билмай ювошланиб қолган эдим...

* * *

Ҳайит куни эди. Сайилдан қайтыпмиз. Энди мактабга борадиган каттагина боламан. Ёнимда синфдошларим. Қора отам сайилдан эшакда қайтаётган экан, бизга етиб олиб, қўққисдан эшакдан туша солиб, аканг қарағайни қувиб жўнади-ку, тойғоқ йўлда дарров етиб олди. Қорга буркаб роса пийпалади. Нима деб жеркинганим эсимда йўқ, аммо шу сафар жуда хафа бўлиб йиғлаганман. Синфдошларнинг олдида изза бўлганман-да. Саксон саккизинчи йил бир журналда Қора отам ҳақида “Қора чол” деган ҳикоям босилди. Бобой невараларидан бирига уни ўқитиб эшитибди. Мана шу гаплар, кампирини уриши, уруш хангомаларини лоф-қоф қилишларини кула-кула ёзганман. “Ҳай, баччағар, отасини ўшак қипти-да”, дебди. Менинг ўзимга ҳеч нарса демади, бироқ хафа бўлгани шу гагдан маълум.

Кампири Мусал энамни яхшигина дўппослар эди. Нозикжусса энамиз неча бор халачўтда таёқ еганларини ҳам эшитардик. Балки бу гаплар ҳақиқатан ўшак, яъни ғийбатдир. Улар ҳар иккови чин дунёга кетди. Мусал энам ҳам фариштали кампир эди. Қушноч, одамларни даволар эди. Восвосга учраган одамнинг давосини ўша заҳоти айтар, кўтларнинг палакатдан қутулиб қолишига сабабчи бўлган эди. Буни ҳамма гапиради. Тирноққа зор келин-куёвларга ҳам тўғри маслаҳатини берар, бир неча ўғилга муҳтож одамларнинг ўғилли бўлишига ёрдам берганига гувоҳман. Бу энди туғмасакни туғдирарди дегани эмас, баъзи бировларга сенда уруғ кўринмаётир деб ҳам очиқ айтаверарди. Бир киши ҳақида унинг белида бола йўқ, кичкиналигида ўйнаб юриб қудуққа тушиб кетган, ваҳимага тушиб кўрқиб уруғи қуриб кетган, деган эди. Нега, боласи бор-ку, деганман. Ўзиники эмас, деди, таажжубландим: қанақасига? Дўхтирларнинг устакорлиги-да. Яна таажжубланаман.

– Гапиртирасан-да, болам.

Без бўлиб турганимни кўриб:

– Келинчакнинг тухумдонига бегона эркакнинг уруғини солиб тувдириб оғон, тушундингми? – деб бақириб юборган.

Бу сирни менга айтганига пушаймон еди, шекилли, дарров тескари ўгирилиб гапирмай қўйган. Менга эса хафа бўлиш кайфиятидан кўра бояги янгилик ўта муҳим туюлганми, ағрайиб қотиб қолганман.

– Бор, кет энди! – деб жеркиган қушноч энам тескари қараган кўйи.

Туриб чиқиб кетдим. Хафа ҳам бўлмадим. Ўзи энам раҳматли жини тутса, бирдан туси ўзгариб, бошқа одамга айланиб қоларди.

Бемор келиб дардини айта бошласа, тинглаб ўтирмасди. Титроқ тутиб “ҳайй!” дея узун эснаб оларди-да, шартта ағанаб беш ё ўн дақиқа ухлаб оларди. Сўнг туриб у ёқ-бу ёғини тузатиб оларди-да, турган уйининг қандай жойда ўрнашгани, агар аҳамиятли бўлса, фалон жойдаги култепада зиён илашгани, қорачадан келган, кўзлари чақчайган бир жувон ирим қилиб уйига, ёстиғига, кўрпасига ёки бирор жойга дуо бекитганини кўриб тургандек гапираверарди, лўлига ўхшаб ўзи бориб топиб, қизил кўй сўйдириб, фалон сўм ата, деб ётмас, нари борса, бир қора хўроз буюриб ҳожатини раво қилиб юбораверарди.

Энамиз ўзи етимликда катта бўлган, ўғай онаси кўп азоб берган экан. Бир маҳал эна кеч тушганда сув олиб кел, деб ёш қизни булоққа жўнатади. Борса, булоқ бўйида бир суқсурдай келишган қиз соч тараб ўтирибди. Олдида бир бутун нон.

– Мана бу нонни олакет, очқагандирсан, – дебди ҳалиги нозанин. Энамиз унамаган. Шунда ҳалиги зўрлаб нонни қўлтиғига тутқазибди.

– Дугона, ўзинг ҳам очқаб-нетиб юрма-да, – деб минг истиҳола билан ноннинг ярмини ушатиб олибди. Уйга кирган заҳоти ўғай она бошлайди-ку тўполонни. “Нега ҳаяллаб кетдинг? Ўйнаш орттиргансан, шу нонни ўйнашинг берган, уйни ҳаромга тўлдирдинг, кет, йўқол, ўл!” Энамиз ҳалиги қиз нон берганини исботлайман деб бориб қарашса, ҳеч зот йўқ, соч тараб турган сулув учди-куйди жойида йўқ. Қиз бечора калтакнинг тагида қолади. Одамнинг золими ёмон бўлар экан, таёқ билан уравериб, қизнинг бир кўзини кўр қилиб қўяди. Энам саксонга кирганида ҳам ўша ҳикоясини эслаб ачинар эдим, оқ чандиқ қоплаган кўзига қараб эзилардим. Энам бўлса “Э, аттанг, ўшанда мортувнинг нонини бутун олишим керак экан, ҳозиргидан юз баробар билгир бўлар эдим”, деб афсусланарди. Қизиқ.

Яна ҳам қизиғи, Худо берган тақдирни ҳар қанча билгич бўлса ҳам англайолмай қоларкан-да киши. Ҳали тетик эди, тўқсондан ошар дердим, неварасининг машинасида чўлга кетаётиб ҳалокатга учраган. Машинада биргина энамнинг ўша заҳоти жони чиқиб кетибди. Бошқалар омон қолган.

Ҳой болам, оёғим тортмаяпти, бир палакатни сезяпман демаган. Туш-пуш кўрганиниям айтмаган.

Менинг покизагина энам...

"Келин-куёв" кураши

Исмоил акам Овлоқул отамнинг Худодан тилаб олган ёлғизгина ўғил тирноғи эди. Шунга яраша қорувлигина бўлса экан, эллик-олтмиш килодан кўп вазн босмас эди. Худо берган оққўнгил, ҳай-ҳай, оғзини очса юраги кўринадиганлардан эди. "Эди" деётганимнинг боиси, акани ҳам шу йилнинг эрта баҳорида олтмиш олти ёшида бой берганмиз.

Ака Овлоқул отамнинг биринчи кампиридан. У энамизни биз билмаймиз – эрта қазо қилиб кетган. Исмоил акам, гарчи камбағал, болажон одам бўлса-да, ёзғирмайдиган одам эди. Фақат бир кун менга ёрилгиси келдим, болалигини эслаб йиғлади. Ўғай энаси кўп азоб-уқубатлар берган экан. Булоқ қишлоғидан опкеган экан уни Қора отам. "Эрига билдирмай ўғай болани ўз-ўзидан ураверар экан, мен-ку майли, ўғайман, ўзи туққан чақалоқ укамни ҳам босиб ўлдириб қўйган. Бир вақт уриб ҳаммаёғимни шилиб, кўкартириб ташлаганида отам нима бўлганини сўраган, жим ўтиравердим, сўрайверди, йиғлаб юбордим. Отам гап нимада эканини тушуниб, ўғай онамни шу қадар қаттиқ ура бошладики, охири чўзиб сулайтириб ташлади. Аламига чидаёлмаган эна чақалоқни босиб нобуд қилди. Отам уни ҳайвондай уриб... ҳайдаб қирдан ошириб юборди. Қайтиб кўрмадим".

Мусал энам "Исмоилжон, жон болам" деб гапирарди. Бош фарзанд Санобар аммамни ҳам "Санаваржон" деб эркаларди. Ўзи Сафия опамни туғди. Исмоил акам Ойсара чечамга уйланиб, қаторлаштириб фарзандлар туғдирди. Худойим бир жойдан бермаса, бошқа тирқишдан ол қулим деб юборар экан-да. Ҳовлиси болага тўлди. Бир йилда икки марталаб тўй қилди. Бирини уйласа, иккинчисини турмушга берди. Бола парваришига кўмилиб қолди. Исмоил акам аввал Пангат совхоз ва биопункт директори Ҳусан Ҳақимов қўлида ишлаган. Яп-янги "Белорус" тракторни маст бўлиб қирдан юмалатиб юборган, ўзи бир яшик пиво билан қирда омон қолган. Шундан сўнг Ҳақимовнинг кўзига қарашга уялиб ишга чиқмай қўйган. Кечиримли оқсоқол экан ёхуд бу оққўнгил инсонни яхши кўрганидан бўлса керак, иш устида, кўрага емиш ташиётган вақти фалокат содир бўлди, деб далолатнома қилиб, бошқа трактор ҳам ваъда қилган, маошини ҳам тўхтатмаган. Бироқ акам шу орият юзасидан қайтиб оқсоқолга йўлиқмади, бир умр кўзига кўринмай қочиб юрди.

Трактор дегани ҳам у маҳал тоза исқот қолган эканми, акам чўлда, Зафаробод туманида ҳам бир муддат тракторчилик қилиб юриб авария қилган, йиқилиб жағи, тишлари синган. Оғзидаги тўртта тиши билан умрининг охиригача юрди. Ҳойнаҳой, чол отасининг тишидан камроқ эди десам ишонаверинг-да кўйинг. Ўша ҳалокатдан кейин мункисланиб, бироз соқовланиб қолган. Яқин-яқинларда ҳам ўғиллари ор қилиб тиш қўйдирайлик деб қўйдиролмадилар. Сабаби, акам тиш тақса баттар соқовланиб гапиролмай қолар экан. Жаҳлдор Овлоқул отам бақириб-сўкиб уришса ҳам, барибир ўғлини аяр эди, тракторни думалатганда бир-икки халачўп еганини инобатга олмаса, деярли калтакланмаган.

Акам армия хизматидан қайтган йили уйланган. Бўйи ўзидан бирор қарич баланд Ойсара чечамни қизил саман отга мингаштириб тепа овулдан пастки овулга – ўзининг уйига оптушган. Ораси жуда яқин эди. Куёв йигит келинни отдан кўтариб тушириб қўйганини кўриб хотинлар "Вой, бети қора, нима қилгани бу, шарманда-а!" дейишган. Русия ўрмонларида дарахт кесиб келган соғлом йигит парво ҳам қилмаган. Ёқилган гулхан атрофида келинни уч бора айлантириб, сўнг шинелининг ёқасини тик қилганча ўзи ҳам ғоз тураверган. Шинел... ўша кунларнинг ярашиқли кийими ўзи шу эди-ёв. Уям кимда бор, дейсиз. Ҳамма куёв ҳам хоҳлаган вақти мана шу шинелни тополса, дўпписини осмонга отса бўларди.

Келин саломни доим ҳаётдан мамнун шаддод Мастура хола айтар, чилдирмани бир хил тарзда уриб-уриб, бир маромда қўшиқ қилар, ҳар замон икки қоши ўртасига жуводиз билан уриб қўйилган кўкимтир майда холини кўз-кўзлаётгандай қош учириб, ўзича "Ҳайт жонидан!" деб қийқириб қўяр, томошаталаб эркак, аёл, бола-бақра учун бу қизик эди. Замон ҳаётида ўзи қизиклик шу – тўй эди. Ичганинг бир коса шўрва, лекин кечгача тўйда тўйдим деб шаталоқ отганинг отган эди. Давра сўнмаслиги учун гулханни сўндирмаслик лозим, шу боис чолма, таппидан тортиб Овлоқул отам тоғдан эшакда ташиган шувокларни ҳам оловга дасталаб улоқтирар эдик. Бундан бурунроқ Мастура холанинг ўғли Жўрабой тоғанинг суннат тўйида бир йигит рубоб чалиб Ортиқ Отажонов ва Олмаҳон Ҳайитованинг қўшиқларини зўр бериб куйлаб ётганида ўртоғим бу ёққа қара, деди. У биздан тўрт ёш катта Тенглаш аканинг фуфайкаси орқасига ингичка

чумакли чойнакда билдирмай сув қўйиб шакл ясарди. Аввалига бу ҳол беадаблик, Тенглаш ака билиб-нетиб қолса ўртоғимни нақд бўғиб ўлдириб қўйишини ўйласам-да, унинг сезмаётганиданми ё бу сурбетлик обдан кулгили эканиданми, қотиб-қотиб ичакларим юлиниб кетгудай кулдим, қизиги, бу ҳолни кейин унинг укаси, бизга синфдош бўлиб бирга ўқиган Абдували жўрамиз ҳам кўрган, уям негадир биргалашиб кулган эди.

Ўртада бир йигит гоҳ Олмаҳон, гоҳ Ортиқ бўлиб оҳанг тортади, рубобни ўйнатади, бирпас медиатрни тишлаб торларни тузатиб тинғир-тинғир қилиб қолса, ўртадан таклиф тушади:

“Жуда зўр айтдинг, ука, шўхроқларидан ҳам бўлсин, ёшлар ўйинга тушсин.

Ҳофиз худди Ортиқ Отажоновдай одоб билан:

– Хўп бўлади, талабларга биноан, – дейди-да, рубоб дастасини пастга, баландга кўтариб-тушириб, тириглади шўх чала кетади. Гулхан ёруғида сабза мўйловини яна бир силаб, сувсар телпагини бироз кўтаради-да, – дейди.

– Қани, жонон қизлар, ўйинга марҳамат!

Шўх-шўх ўйнар эдим,

Сен билан қирғоқда мен...

Ҳеч ким ўртага чиқмайди. Бир пайт Гулсум опа деган саккизинчи синф ўқувчиси, сочи товонига довуз бир ўрим тушган, келишган, сулуз қиз даврадан бир ўзи ажралиб чиқиб, гулхан теварагида ўз-ўзидан муқом қилиб ўйнай кетди. Назаримда, Тошкентдаги энг яхши раққосалар ҳам ўйнаса, шундан оширмайди. Фақат шоҳи атлас, бежирим нимча, оқ ялтироқ туфли, тошлари электр чироғи шуъласида ялт-ялт этгувчи манглайқош бўлса бас эди. Гоҳ тез-тез юриб, гоҳ тўхтаб-тўхтаб, энгаги остида қўлларини қия қайиқча қилиб бош тебратиб қўяр, бунга сари қўшиқчи ҳам авжга миниб “ҳайт!” деб қўяр, қўшиқдан чиқиб: “Қулинг ўргилсин санинг!” дерди илҳомланиб. Ҳамма, тавба, биздан ҳам ўйинчи артист чиқар экан-ку, деган таажжубда. Чунки бир-икки Мастура холага ўхшаган ёши ўтган кампирлардан бошқа бирор қиз-жувон қўлини кўтариб даврага чиқиб ўйнамас, уялар эди. Гулсум опанинг пойабзали, яъни калиши ҳам янги, янги бўлмаса ҳам ёғлангандай топ-тоза кўринар эди. Гулхан бўйига бошқа ҳеч ким чиқмади, Гулсумнинг бир ўзи ўйнайверди, ҳофиз қиздан кўз узмаган қўйи “Зеболаниб келибсиз”, дея иккинчи ашулани улаб кетди, ҳар замон қиз ёнига ўйнаб келганида бояғидай одатдан ташқари “Ўргилсин қулинг!” деб хайқирар, ярим эгилиб ҳам қўяр, бу хайқирик оломонга ҳам, қизга ҳам маъқул келаётгани,

лекин шу пайтда орқа тарафдан бир йигит юлқиниб чиқиб қизнинг қўлидан ушлаб қолди.

– Бўлди! – деди у.

Қиз хижолат бўлдими, бирпас тўхтади-да:

– Нарг тур, қўшиқ тугасин, – деди.

– Бўлди деяпман! – деб бақириб юборди йигит. Қиз унинг кўкрагидан итариб юборди-да, рақс тушишда давом этди. Унинг хиромони ҳаммага ёқаётган, ич-ичидан тасаннолар айтар, “Қўй, ўйнасин” деган хитоблар ҳам эшитилди.

Йигит тек турмай тагин гулхан ёнига чиқди. Қиз муқом қилиб рўпарасига келишини кутиб турди ва келгач бор кучи билан юзига шапалоқ тортиб юборди. Қиз ловиллаб ёнаётган юзини чангаллаганча даврадан чиқди. Хўнг-хўнг йиғлаб йигитни қарғади. Шу қўйи уйига қараб кетди. Йигит ҳам секин унинг ортидан юрди.

Бу Гулсум опанинг укаси Тўлқин эди...

Ҳозиф қўшиқчи охиригача айтди. Тугатиб:

– Афсус, одамлар орасида санъатни тушунмайдиганлари ҳам бор. Шунинг учун зўр талантлар қишлоқларда қолиб кетаётибди. Санъатни хор қилади бундайлар, – деди.

Шу билан давра совиди. Қўшиқ бўлса ҳам ўйин бўлмади. Мастура хола:

– Боламнинг тўйида ўйна ҳамманг, манов артист Иштихондай жойдан келиб ўтирибди, – дея бироз силқиниб ўйнади.

Гулсум опа шундан кейин бирорта тўйда ўйнамади. Саккизинчи синфни битиргач, эрга тегиб кетди. Олис қишлоқда бола кўпайтириб юрганини эшитамиз.

Ойсара чечамнинг ҳам этаги тўла фарзанд экан, Исмоил акам жўрттага бир искаб қўйсаям, юкли бўлиб қолаверади, кейинги фаслда ингалатиб бир чақалоқ армуғон қилади.

Исмоил акам отасига ўхшаб бола-бақрани босиб-пийпалаб “мазлум” қилмаган бўлса-да, барибир болажон эди. Бировнинг кўнглини қолдириш қўлидан келмас эди. Кимдан кўп, кимдан оз умр кўрди. Энди-энди билаяпмизки, эр-хотин тамоман бир-бирига бағир босиб қолган экан. Гап шундаки, тўрт йил бўлди, урчуқдай айланиб, келинларга ҳам иш қилдирмай, рўзғорнинг хизматини қилиб юрган Ойсара чечам ҳадаҳа биқиним-биқиним деб юриб озгина вақт ётди-ю, дунёсига қўл силтаб жўнаб юборди. Исмоил акамнинг гаранги чиқди. Дарду дунёси қоронғилашиб кетганини биров билмаган ҳам. Ўғиллари бошқа уйлантиришга уриниб кўришди. Жиянларидан бири Ингичка томондан ўрислашганроқ бирини топди. Акам бориб

кўрибди ҳам, маъқул келиб ўша куниёқ таксига босиб опкелибди. У ёқда танишганимда ёшини анча камайтириб айтган экан, келиб ёруққа тутиб қарасам, ёши менга ёвуқлиги билинди, деб кулади акам. Ўша куни аптекадан бунча, дўкондан бунча қарзим бор деди, э, улай-булай билан бир миллиённи бўйинга олиб келдим.

Ҳаммасиям майли, ҳар кеч кирганда янга европаликларга ўхшаб овқат олдиан икки юз грамм урадиган одати бор экан. Аввалига, хўжайин, байрам қилмаймизми, деб ўзи таклиф киритади. Акам болалари ва келинларидан уялишини айтиб, бу одатни ташла, жўра, деб илтимос қилади. Лекин ҳар кеч ароқ сасиб туради, дейди. Тақиқлаш кўлидан келмагани акага алам қилади.

– Энди жўра, сийинг битди, – дебди охири акам, – кавушинг уйингга қараб тўғри турибди, кий-да, жўна, орамиз очиқ сен билан.

Худди шуни кутиб тургандай, йўл пули сўрабди.

Пулни бериб, уйда хайрлашиб, хайдагандай қилиб чиқаради ака.

Ундан олдин ҳам, кейин ҳам баъзиларини эшитдим. Ака уч маротаба муваффақиятсиз никоҳни бошидан ўтказди. Зерикиб, Ойсара чечамни қўмсаб юрган кезлари шўтанок укаларидан бири:

– Исмоил ака, сиз шошмай туринг, бугун-эрта сизни бир бақувватига уйлантирамиз, хотин кўргандай бўласиз, ёпишиб шу билан яшаб кетасиз. Муҳими – у хотин рози, – дейди.

– Ким экан, билсак бўладими?

– Танийсиз, эшитсангиз хурсанд бўласиз.

Ҳозирча сир. Эртага Кўмак аканикига ўтиришга борасиз, ўша ерда оға-инилар билан бамаслаҳат ҳал қиламиз бу ишни.

Шу куни шўтанок ука Кўмак аканикига борибди.

– Энди ака, биласиз, Исмоил акам ёлғизликдан қийналиб юрибди, бир ёрдам қилмасангиз бўлмайди, – дебди.

– Хўш, мен нима қилиб ёрдам берай, хотин топ, совчи бўлиб берай.

– Йўқ, совчилик керак эмас, рози бўлсангиз бўлди.

– Нимага рози бўлай?

– Адаш чечамни акага бермасангиз бўлмайди. Кўкрагидан уриб қолган.

– Ие, ҳали мен ўлганим йўқ-ку, ўлмай туриб хотинимни тортиб оласанми? Қалла-палланг ишлайдими, ўзи?

– Гап шундаки, – дебди шўтанок, – Адаш полвоннинг ўзи ҳам рози, бир келиб куёв йигит

қўлимни сўраса майли, эргашиб кетавераман деяпти. Сиз қаршилиқ қилманг, хўтми?

Шўтанокнинг авзойига қараб гап нимадалигини тушунган Кўмак ака кутилгандай шартини айтибди.

– Гап бундай, Исмоилдай укамизга бир хотин садағалар бўлсин. Шарт шуки, эртага келганда иккови курашсин, Исмоил йиқитсин, ол ҳалол – опкетаверсин. Биз рози.

Шанба куни Кўмак аканикида ейишма-ичишмадан кейин келишувга мувофиқ бошқа уйда Кўмак аканинг хотини ва Исмоил акам ўртасида кураш маросими уюштирилган.

– Бир, икки, уч – бошланди! – шундай дея шўтанок шартта чироқни ўчиради.

– Бўлди! – дея қичқиради Адаш чеча.

Чироқ ёқилса, йигит ётибди – чалқанча, абгор, ҳансирайди. Устида гўмасдан бўлиб Адаш чеча ўтирибди.

– Оёғимдан биров тортгандай бўлди, – дейди Исмоил акам инқиллаб.

– Туринг, чеча, сизники ҳалол. Лекин, қаранг, куёв бола норози бўляпти, яна бир олишинг.

Боягидай яна чироқ ўчирилади. Исмоил акам гул этиб “келин”нинг остига тушади.

– Энди-чи? – дейди шўтанок. – Яна оёғингиздан ушладими биров?

– Йўқ, лекин энди чаламан деганимда ўзим чалиниб кетдим. Худди биров атайлаб...

– Бўлди, ака, ўзиям чечам гупчак қилиб урди, баҳона қилаверманг, чалқанча тушганингизда бир нарса “пирт!” этди. Шимингизнинг у ёқ-бу ёғига қаранг. Чеча сиз оғир гавда билан босаверманг-да, яна бир жойи пиртиллайди ҳозир...

– Ҳа... – дея қолганини ичида сўкиниб, телпагини топтиб кийиб, жўнашга шайланади ака.

– Бир қулайи келган эди, Исмоил ака, қўлдан бой бердингиз-да. Ҳай, аттанг.

Шўтаноклардан бири шундай дея бош чайқаб кулади. Исмоил акам оёғимни тортган шу деб ўйлаб чаллипатранг қилиб сўкади.

Кўмак аканинг катта ўғли бўлса:

– Мол синалган мол эди, қуруқ қолдингиз-да. Отам иккимиз ҳасратлашиб, жалов Исмоил акамда кетди, ана энди сиз хотинсиз, биз онасиз қоладиган бўлдик, кўп куйинманг, Исмоил акам қўйганларнинг полвонроғини сизга қайтариб опкеламиз, деб туриб эдим, – дея “ҳамдардлик” изҳор қилади.

Исмоил акам бунга сари уни ҳам бўралатиб сўкади. Анвар эса иложи борича аканинг сўкишини эшитмаслик чораси билан унинг оғзига ароқ тўла пиёлани тутиб:

– Олинг-олинг, шунинг учун олинг, раҳмат, жуфт бўлсин, ҳа, аканг қарағай, тагида қолмасин, – дея қистайверади.

Ака ноилож уни сипқоради. Яна сўкишга оғиз жуфтлаганида Анвар газак деб оғзига илик тутади. Ака сўкишга қўймаётгани учун завқи келиб, ўзи ҳам ағанаб-ағанаб қулади.

Кўмак ака ўғли Анварга қараб дейди:

– Ҳай, бунга нега ароқ берасан, энангга қуй. Йиқитган буми, уми?

Бизнинг оға-анилар шунақа, гап, ҳазил билан бир-бирини обориб-опкелади. Бир нарсани гап қилиб ҳаммага шов-шув қилади, кимдир ўсал бўлади. Бироқ охир-оқибат бунинг тагида оддий ҳазил, бир одамнигина мот қилишга қаратилган китмирлик ётган бўлади.

Ўшанда Исмоил акам амакисининг хотинига уйланишни хоҳлаган дейсизми? Шўтаноқ айтган заҳотиёқ бу ерда бир гап борлигини сезган, лекин Кўмак акани мот қилсам керак, ўлибманми, эркакман-ку, Адаш чечани йиқитарман, деб ўйлаган.

Кўмак ака пухтароқ чиққан.

Қай бир қўл четдан келиб, Исмоил акамнинг оёғига ёпишиши, чироқ ўчирилиши ҳам уюштирилган.

Исмоил акам буни, ҳатто ўша қўл кимники эканини ҳам яхши билади. Билиб туриб қўл эгасини сўкади. Қўл эгаси ҳам аканинг шубҳаланаётганини билади, шу ва айни онаси акага янга бўлишини яхши билгани учун Анвар ҳам қозоқча сўкишларга чидаб, айби ичида, тумшайиб тураверади. Қайтанга, кулиб енгади.

Бу гаплар эл аро ёйилиб, кулги бўлиб, тилдан тилга ўтиб эскиргач, Исмоил акамга тагин хотин излашга тушишди. Холмурод бир кунда Жиззахнинг Пахтакоридан боладан тинган, отасининг уйида икки сигирга чорвадор бўлиб михланиб қолган аёлни топди-ю, ўйлаб-нетиб, сўраб ўтирмай уйлантирди-қўйди.

Ҳозир нима кўп – қишлоқни ҳам, шаҳарни ҳам босиб кетди – такси кўп. Биттасига ўтириб, бозордан бир кило оқ, бир кило сариқ қанд олиб, тўғри бостириб боришган. Такси кўчада кутиб туради.

Отаси – бир чол одам экан, қўлини бигиз қилиб Исмоил акамни кўрсатиб:

– Ҳай, бола, мен сенга ишонёттипан, лекин мана бунинг фирт жиноятчи, кўзи айтиб турибди, ҳойнаҳой, ўғирлик ҳам қилса керак, қизимни бахтсиз қилади бу! – дейди.

– Э, бобо, бу одам пишакни “пишт” дейишдан олдин ҳам бир ўйлаб олади, қизиқ экансиз, нималар деяпсиз? – дейди Холмурод.

– Мен сенга ишондим. Ёш бўлсанг ҳам, кайвоничилик қўлингдан келар экан, агар қизимнинг кўзидан ёш шўрғаласа, сенинг ёқангдан оламан.

Исмоил акамнинг ўзи бўлса, фирт жиноятчиға чиққанидан букилиб-букилиб, қотиб-қотиб кулармиш.

Шуйтиб, бир кунда савдо пишиб, Исмоил акам хотинли бўлди-қолди. Икки йилгача гап-сўзсиз яшаб юришди. Янга пошшо ҳам болаларга, келинларга сингишди. Невараларни ўзиникидай бағрига босди, кўтарди, юпатди. Холмурод ҳам акамни бир кунда бахтли қилиб қўйганман, ҳе, юрибсан-да баринг, деб катта гаптириб юрди.

Лекин Исмоил акамнинг ўзи...

Атиги тўрт кун аввал ўғли Исроилникида ўтириб менга телефон қилди. Димоғи чоғ эди. Келиннинг туғилган куни экан. Амакиваччалар Жозил, Холмурод ҳам шу ерда, улар акага кетма-кет қадақ узатиб, эвазига сўкиш эшитаётганларини ҳам билдим. Телефонда кайфиятидан маълум эди.

Исмоил акам келинга бир пачка пул тутқазган.

“Кейинги туғилган кунингда бераманми-йўк, Борида олиб қўявер, пенсия олганман”, деб мардлик қилибди. Уша кунлари “Ойсарани соғиняпман-да, чақириб қўймаяпти”, деб юрган.

Одам соппа-соғ бўлса, бу гапларга ҳеч ким эътибор қилмайди. Кўз очиб кўргани, болаларининг жондай онаси эди, кўмсаётгандир, деб ўйлашган. Кейинги икки кунда янги янгамиз билан ҳам кўрпа-ўринни бошқа қилган. Янга бундан хавотирга тушган. Қабатидан кетмасликка тиришган. Жеркийвергач, мажбур, бошқа уйга ўтиб ётган.

Кейинги кун тонг сахарда... оғилхонага кириб...

Янгамиз чала уйқуда орқасидан борса, танаси совиб бўлган экан. У ўзини юлиб, ўзини қарғаб йиғлайди. Энди нима фойдаси бор?

Онаси Мусал энам тирик бўлганида бу ишлар бўлмас эди. Шундайку-я, лекин энамнинг ўзи ҳам... ахир ким яшашни хоҳламайди – ажални сезмай қолди-ку.

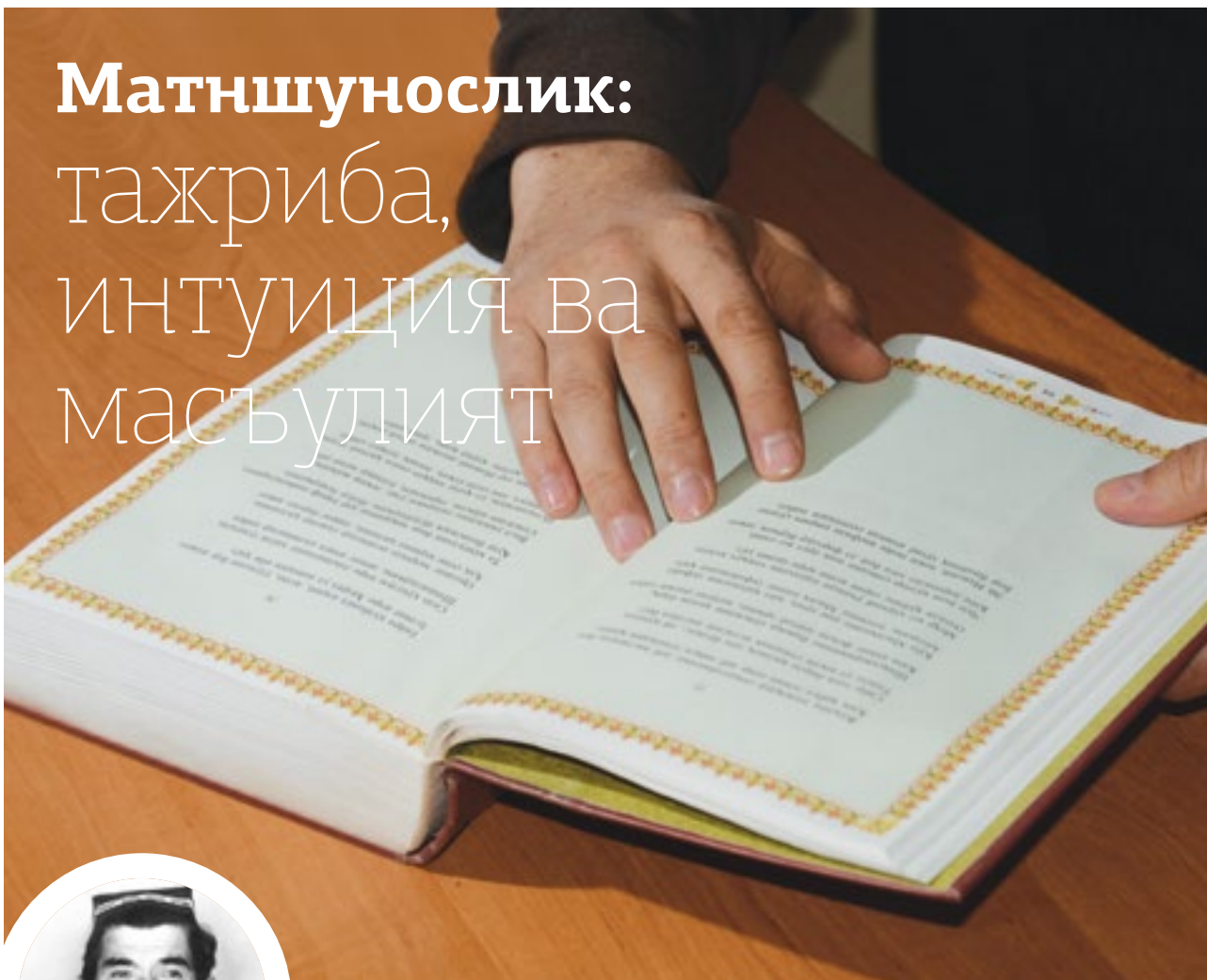
Исмоил акам Ойсара янгамни ўртаниб соғингани рост. Ҳа, рост, оғайнилар, Исмоил акам Ойсара янгамнинг дийдорини соғиниб юрган, имлайвергач, бу ҳаёт билан хўшлашиб қўяқолган. Ҳаётдаги барча лаззат, завқ янгамнинг висоличалик ширин туюлмаган.

Мен буни тўғри деб ҳисобламасам ҳам, яхши ҳис қиламан...

Ҳеч кимнинг хотини бемаҳал, бир-бирига суяниб турган маҳал кетмасин. Жуда оғир...

Матншунослик:

тажриба,
интуиция ва
масъулият

Ваҳоб РАҲМОНОВ,
филология фанлари
номзоди

1940 йили таваллуд топган.
Хўжанд педагогика
институтининг тарих-
филология факультетини
тамомлаган.
Матншунос, мунаққид,
таржимон.
Ўнлаб илмий-маърифий
асарлар, кўплаб мақолалар
муаллифи.

У

мримнинг қирқ беш йили давомида мунтазам матн тайёрлаш, матн таҳрир этиш, матн танқиди билан шуғулландим. Ҳаётим мазмунини мумтоз адабиёти-миз намуналари нашрининг саҳиҳлигида билдим ва элликка яқин ўзбек мумтоз адабиёти асарларига масъул муҳаррирлик қилдим. Имкони борича асарларни қўлёзмаларга солиштириб, нусхаларни қиёслаб матн ҳақиқатини юзага чиқаришга интилдим.

Қўлёзма билан ишлашда аввал ўз фаҳм-фаросатим, ақлу идроким, интуициямни ишга соламан. Шу жараёнда ишнинг тўқсон фоизидан кўнглим тўлади. Сўнгра қўлёзма ёки тошбосма манбаларга сўзма-сўз солиштириб чиқаман. Ўн фоизлик қолган таҳрир ҳам ниҳоясига етгач, енгил тортиб, ўз ишимдан бироз қоникаман. Гоҳо изланиш жараёнида қўлёзма, тошбосма ёки бошқа нашрлардан мазмун саҳиҳлигида ажойиб, қутилмаган бир сўз чиқиб қолади-ю, менинг байт бўйлаб чеккан талай риёзатларимнинг барчасини йўққа чиқаради-қўяди. Шу чоқ қувончим чексиз бўлади! Чунки матн аслияти ва ҳақиқати тантана қилади-да!

ناممۇزدا راييتم عريم نا تابه
مشركونا نيكايينر ناموسيا د

Демак, ҳар бир таҳрир давомида билим, идрок ва тажрибамни шу асар орқали ўз имтиҳонимдан ўтказиб оламан. Айниқса, қайта нашрларни таҳрир қилаётганимда юзлаб маротаба: “Наҳотки нашрга тайёрловчи олим шу нуқсонни ёки мантиқий зиддиятни сезмаган бўлса?” дея афсусланаман ва бунинг сабабини ҳам ўзимча топган бўламан: нашрга тайёрловчи яхши адабиётшунос бўлса-да, тажрибасиз матнчи, унинг масъул муҳаррири эса қўлёзмани ўқимаган.

Кўтлар буни фарқ этишмайди. Мумтоз адабиётнинг ҳар қандай мутахассиси матншунослик билан шуғулланаверади, деб ҳисоблашади. Мумтоз матнни нашрга тайёрлашда яхши адабиётшуноздан кўра, менимча, ўртамиёна матнчи афзалдир.

Алишер Навоий “Тўла асарлар тўтлами” устида таҳрир ишлари олиб борган пайтимда “Мукамал асарлар тўтлами”нинг олтинчи жилдидаги қуйидаги байтни қай тахлит тузатганимни баён қилай:

Илм афлокида **бир жис** маҳал,
Барча **ашкол ўлум** оллида ҳал (483-бет).

Биргина байтдаги тўрт сўзнинг хато ўқилгани, яъни “бир жис, ашкол, ўлум” сўзлари китобхон фикр-идрокини боши берк кўчага киритиб қўяди. Демак, нашрга тайёрловчи ҳам, масъул муҳаррир ҳам бу байт мазмунини тушуна олмаган. Олдинги нашрдан шундоққина кўчиришни компьютерчига юклашган, холос.

Энди шу хом-хатала байтни араб ёзувида тасаввур қилиб, сўзма-сўз тузатиб ўқишга уриниб кўрамиз: биринчи бўлиб “бир” ва “жис” сўзларини бирлаштирамиз. Чунки “жис” деган сўз йўқ. “Бир-жис” сўзи пайдо бўлгач, калаванинг учи топилади, яъни Муштарий сайёраси назарда тутилганини аниқлаймиз. Мана, энди биринчи мисра эпақага келди:

Илм афлокида Биржис маҳал

(Мазмуни: Илм осмонида давр Биржиси).

Нашрга ишонсак, иккинчи мисра қуйидаги мазмунни беради:

Барча шакллар ўлум олдида ҳал бўлади.

Афсуски, байтдаги мисралар мазмунан бир-биридан жуда йироқ. Демак, матн соғлом эмас. “Ҳал” сўзи менга “ашкол” сўзини таҳрир қилишга туртки беради. Нимани ҳал этиш керак? “Ашкол”ни. Ахир “ашкол” (шакллар)ни қандай ҳал этиш мумкин? Демак, бу сўз аслият-

да “ишкол” (муаммо) бўлса керак.

Барча ишкол ўлум оллида ҳал.

Энди буни тушунса бўлади, ҳарҳолда маъно бирмунча тикланди. Бироқ Навоий шундай деганмикан? Араб ёзувида “улум” ва “ўлум” шаклдошдир. Шунга кўра, “ўлум”ни “улум” (илмлар) сўзи билан алмаштирамиз:

Барча ишкол улум оллида ҳал.

Вазни тузатиш учун “барча”ни “борча”га ўзгартирамиз. Ва “ишкол” билан “улум” сўзлари алоқасини йўлга қўйиш учун “ишкол”га “и” изофасини қўямиз:

Борча ишколи улум оллида ҳал.

Шундай қилиб байтни саҳиҳ ҳолатга келтирдик:

Илм афлокида Биржис маҳал,
Борча ишколи улум оллида ҳал.

Мазмуни: У илм осмонидаги замона Биржисидир. Илмларнинг ҳар қандай муаммоларини у ҳал қила олади.

Бу иш ниҳоясига етгач, қўлёзмага қараб, қиёслаб, уринишларимиз самарали бўлганига қониқиш ҳосил қиламиз.

Бошқа бир мисол:

Шаҳри Хай, мулку ҳашамни кўрдунг,
Сен доғи мулку ҳашам кўп сурдунг.

(Алишер Навоий, Мукамал асарлар тўтлами, 6-жилд, “Фан”, 1990, 483-бет).

Бу байт ҳам “Фавоид ул-кибар” девонидан олинди. Биринчи мисрада иккита жиддий нуқсон бор. Чунки мен билган Шарқ жуғрофиясида Хай деган шаҳар йўқ. “Лайли ва Мажнун” достонида қабила, жой номи сифатида “Хай” сўзи кўп учрайди. Тўғри, “хай” сўзининг “тирик” деган маъноси ҳам бор-у, лекин бу байт мазмунига тушмайди. “Хай” сўзининг “гер” (терлаш) маъноси ҳам байт мазмунига тегишли эмас. “Навоий асарлари луғати”да “Хай” сўзининг бир неча маъноси изоҳланган бўлиб, жумладан, қишлоқ ва маҳалла маъноларида ҳам қўлланилиши қайд этилган. Шунга кўра, “Хай”ни “хай” турдош оти билан алмаштирамиз.

www.ziyouz.com kutubxonasi

“Шаҳри ҳай” бирикмаси бўлмайти. Шунинг учун буларни “шаҳру ҳай” (шаҳар ва қишлоқ) тарзига келтирамиз:

Шаҳру ҳай, мулку ҳашамни кўрдунг,
Сен доғи мулку ҳашам кўп сурдунг.

Шундай қилиб, йўқ шаҳар номини матндан олиб ташлаб, “ҳай” – “қишлоқ” билан алмаштирдик. Энди уюшиқ бўлақлар тўғри тизимга келди: шаҳар, қишлоқ, мулк...

Аммо бунда тўхташ илмга хилоф. Қўлёзма ва бошқа нашрларга биз топган матн “ҳақиқат”и мос келмоғи зарур. Илмда тахмину фол билан иш битмайди.

Турк олими Ўнал Кайа 1996 йили Анқарада нашр эттирган нусхага бу байтни солиштириб, анграйиб қолдим. Унинг матндаги битта сўзни тўғри ўқиши менинг юқоридаги барча изланишларимни чиппакка чиқарди-қўйди! “Шаҳри Хай” эмас, балки “Шохрухий” экан!

Шохрухий мулку ҳашамни кўрдунг.

(Мазмуни: Сен Шохрух даври мамлакат идораси ва ҳашаматини кўргансан).

Мана буни энди чинакам ҳақиқат тантанаси деса бўлади!

Мен “ҳайф шунча машаққатларим”, дея афсусландимми? Йўқ, Ўнал Кайанинг шу сўзни тўғри ўқиганига қойил қолдим, холос. Ҳақиқатга тан бериш олимга хос фазилат бўлмоғи керак.

Учинчи мисолга мурожаат этамиз:

Висол умидиға ўзин яқин олур ошиқ,
Фироқдин неча **жавринда давр бош** бўлса
(376-бет).

Байтнинг биринчи мисрасида матн муаммоси йўқ. Иккинчи мисрадан соғлом мазмун чиқариш имконсиздир. “Жавринда”, “давр”, “бош” сўзлари ўзаро ҳечам қовушмайди. “Давр бош” сўзлари таҳририда поэтика талабларидан келиб чиқилади. Биринчи мисрадаги “яқин” сўзининг қарама-қарши маъноли сўзи “йироқ”дир. Тазод санъатининг ушбу амалиёти қўл келади. “Йироқ”нинг маънодоши “дур”дир. Нашрга тайёрловчи ўша сўзни шаклдоши “давр” билан чалкаштирган. “Дур” сўзига “бош”ни қўшсак, “дурбош” (“Йироқлаш!”, “Нари тур!” маъносига) бирикма ҳосил бўлади. Илгари шоҳ ёки беклар кўчага чиққанида мулозимлари шундай дея ҳайқариб юришган.

Энди “жавринда” муаммоси қолди. Фироқ, жудолик инсоннинг қаерини қийнайди? Жонини. Ҳа, бу ҳам тахминан топилди:

Фироқдин жонинда неча дурбош бўлса.

Энди байтни қўлёзмага қиёсласак, уринишларимиз зоеъ кетмаганига амин бўламиз.

Висол умидиға ўзин яқин олур ошиқ,
Фироқдин жонинда неча дурбош бўлса.

Мазмуни: Айрилиқ унинг жонида “Йироқлаш!” деб таҳдид солиб турса-да, ошиқ висол умидиға ўзини яқин тутлади.

Қуйидаги байт таҳририда ҳам бир қанча муаммони ҳал қилишга тўғри келди:

Макридин хориж қилиб, **мулки дину** айлаб **насиб**,
Қарнлар саргаштаю оворалиғ даврон аро.

(А.Навоий, Муқаммал асарлар тўплами,
6-жилд, 1990, 8-бет).

Биринчи мисрадаги тўртта сўзни “ислоҳ” қилиш лозим. Нашрдаги ҳолатига кўра мисра мазмуни: Макридин чиқариб ташлаб, дин мамлакатини унга бериб...

Бу мисрани интуиция билан таҳрир қилиш имкони йўқ. Бир илинж – “Фавоид ул-кибар” девонининг бошқа нашрларини топишдир. Чунки 1959-60 йиллардаги “Ҳазойин ул-маоний” нашрида байтнинг ҳолати айнан шундай.

“Тамаддун” нашриётида 2011 йили чоп этилган девонда матн қуйидагича бироз ўзгартирилган:

Макридин хориж қилиб, **мулки даний** айлаб **насиб**,
Қарнлар саргаштаю оворалиғ даврон аро.

Демак, бу ерда ҳам байт эпақага келмаган. Энди бошқа нашрларга мурожаат этамиз. Ўнал Кайа нашрга тайёрлаб, 1996 йили чоп эттирган девоннинг 7-саҳифаси:

Макридин хориж қилиб, мулкидин айлаб бенасиб,
Қарнлар саргаштаю оворалиғ даврон аро.

Ўнал Кайа биринчи мисранинг иккинчи ярмини тўғри кўчирган. Аммо асосий сўздаги нуқсонни (макридин) бартараф қилолмаган. “Макридин хориж қилиб” гапи мутлақо мантиқсиздир. Кишини макридин хориж қилиб бўлмайди, бирор шаҳардан хориж қилиш мумкин. Энди дин тарихи ҳақидаги билимимиз захирасини титкилаш

керак. Чунки бу ғазалда муаллиф Одам Атонинг яратилиши, Аллоҳнинг унга ўз сирини ишониб топширгани, эъзозлаб уни жаннатга киритгани, шайтон васвасаси туфайли Одам Атонинг Момо Ҳаво билан бугдой еб қўйиб, жаннатдан қувилганлари, Одам Атонинг Сарандибга тушиб, сўнг Макка шаҳрига боргани, у ердан яна Ҳиндистонга кетгани... Ие, ие... Шошма, Ваҳоб! Шунда тўхта! Мабодо “Макридин” сўзи аслиятда “Маккадин” эмасмикан? Эврика! Топдинг!

Маккадин хориж қилиб, мулкидин айлаб бенасиб,
Қарнлар саргаштаю оворалиғ даврон аро.

Фикр ҳам, вазн ҳам жойига тушди. Энди навбат Навоий девони қўлёмасига... Ишим жараёнини эшитиб, одамлар менинг устимдан кулиб юборсалар керак, “Аввалданоқ қўлёмасига қараб қўяқолинг эди-да!” деб. Йўқ, мен матншунослик зехнимни қайраб туриш учун ўзим ўрганган усулдан воз кечолмайман... Хуллас, ўйлаганларим, бошқа нашрга қиёсим Навоий қўлёмасига мувофиқ келди...

Ҳозир учтагина байт устидаги таҳрир жараёнини айтиб бердим. Бундай байтлар ҳозирги имлода нашр этилган мумтоз адабиётимиз намуналарида кўплаб учрайди.

Энди Атойининг бутун бир ғазали матни устидаги тузатишларни кўриб чиқамиз:

Не иноятсиз манга, **жонони** тақсир айладим,
Жонга етдим қайғудин, **оёни** тақсир айладим.

Баски фикр эттим гуноҳимни узун тун то саҳар,
Тутти кўнглумни ғаму **савдони** тақсир айладим.

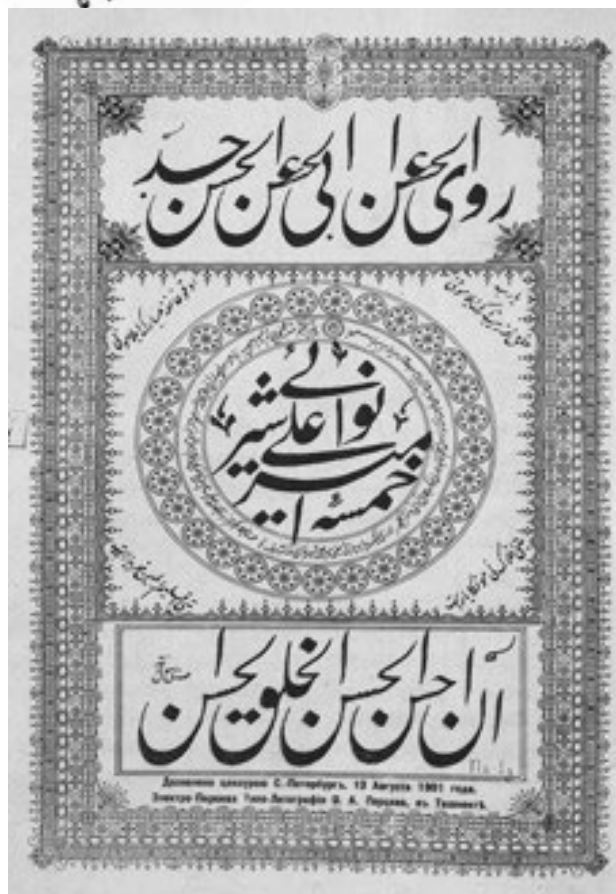
Ақлу ҳушум, зикру фикримда таманно ўзгани
Қилмадим, бир лаҳзайи, **ҳаққони** тақсир айладим.

Сиз ҳамон рухсораси лола бегимсиз, қадди сарв,
Қуллуғунгда мен ҳамон **лолони** тақсир айладим.

Банданинг ҳаққидағи анвои лутфунгдин бурун,
Эмди йўқтур бири ҳам **пайдони** тақсир айладим.

Хидматингда ўзгалар аъло маротибга етиб,
Барчадин бўлди бу қул **аднони** тақсир айладим.

Дер Атойи ҳасратингда ҳар замон юз оҳ уруб,
Ёд қилмассен мени **ёрони** тақсир айладим.
(Атойи, Девон, “Фан”, 2007, 156-бет).

Ушбу ғазалнинг бизнинг таҳриримиздан кейинги ҳолати:

Беиноятсиз манга, **жоно, не** тақсир айладим?
Жонга етдим қайғудин, **оё, не** тақсир айладим?

Баски фикр эттим гуноҳимни узун тун то саҳар,
Тутти кўнглумни ғаму **савдо. Не** тақсир айладим?

Ақлу ҳушум, зикру фикримда таманно ўзгани –
Қилмадим, бир лаҳзае. **Ҳаққо, не** тақсир айладим?

Сиз ҳамон рухсораси лола бегимсиз, қадди сарв,
Қуллуғунгда мен ҳамон **лоло. Не** тақсир айладим?

Банданинг ҳаққидағи анвои лутфунгдин бурун,
Эмди йўқтур бири ҳам **пайдо. Не** тақсир айладим?

Хидматингда ўзгалар аъло маротибга етиб,
Барчадин бўлди бу қул **адно. Не** тақсир айладим?

Дер Атойи ҳасратингда ҳар замон юз оҳ уруб,
Ёд қилмассен мени, **ёро, не** тақсир айладим?

مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران
مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران
مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران

مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران
مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران
مستور - باور تو تدر قره انى عاجزه در ليله باران

Нашрга тайёрловчининг Атойи газалидаги ҳар бир байтни кўчириши жараёни мантигидан лолман. Ахир ушбу етти байтли газалнинг ҳамма байтлари мазмуни хароб ва мавҳум-ку? Араб ёзуви кирилл ва лотин ёзувидан ўқиш усулига кўра фарқ қилади. Замонавий ёзувларимизда тизилган ҳарфларни бир-бирига қўшиб сўз ва гап ясаб кетаверамиз. Эски ёзув маъно-мазмун ёзувидир. Унда ҳарф шакли мазмунга алоқадор қилиб ўқилади. Масалан, “кавн” (олам) ва “кун” шаклдош. Ўқишда ва кўчиришда мазмун қайси бирини талаб қилса, ўшаниси танланади. “Икки кавн” (икки олам)ни “икки кун” тарзида кўчирсак, муаллифнинг фикри азият чекади.

Газалнинг биринчи мисраси “Не июлят-сиз манга” деб кўчирила бошланган. Бу нима дегани? Тушунмадим. Мазмун чиқариш учун биринчи сўзга бир остки нуқта қўшдим: “Беиюлятсиз манга” бўлди. Бу бирикмада туппа-тузук мазмун бор. Ошиқона ўтқалашни айтмайсизми? Фақат бир нарсага эътибор бериш зарур: жумладаги -сиз қўшимчаси бўлишсизлик маъносида эмас, у иккинчи шахс эгалик қўшимчасидир. “Жонони тақсир айладим” сўзлари маъносиз тизмадир. Агар зўраки мазмун чиқарсак, “Жононни гуноҳкор қилдим” бўладики, бу гап мумтоз ошиққа тўғри келмайди.

Ноширнинг шеър бўйлаб сўзлар чегаралари фарқига бормагани кишини лол қолдиради (жонони – жоно не, оёни – оё не, савдони – савдо не, ҳаққони – Ҳаққо не, лолони – лоло не, пайдони – пайдо не, аднони – адно не, ёрони – ёро не). Саккиз мартаба сўзлар чегараларини илғай олмаслик... Ҳеч ақлга сиғмайди!

Нашрга ишонсак, шеър бўйлаб ахборот, маълумот берилган (айладим дейилган). Ҳолбуки, аслида барча байтларда сўроқ, илтижولي савол бор эди...

Нуқсонлар бири биридан жиддий, бири биридан қалтис. “Ҳаққони тақсир айладим” – Худони гуноҳкор қилдим, демакдир. Ваҳоланки, араб ёзувидаги “Ҳаққо, не тақсир айладим?” сўзларида “Эй Аллоҳим, мен не гуноҳ қилдим?” деган илтижо бор эди...

Хуллас, Атойи – муаллиф боғдан келса, олим – нашрга тайёрловчи тоғдан келаяпти.

Бизнингча, матнчида қунт, билимдан ташқари аслият муаллифи ва унинг асарига нисбатан чин муҳаббат бўлиши керак. Муаллифнинг фикрий кашфиётларига – нукталарига қизиқиш билан, меҳр билан ёндашиб, байтлар мазмунини чиқаришдан эринмаслик лозим. Бундан ташқари, матнчида мумтоз асар олдида, унинг муаллифи олдида, мумтоз сўз олдида юксак масъулият ҳисси бўлиши зарур...

**Василий
ШУКШИН**
(1929 –1974)

Сибирнинг Сростки қишлоғида туғилган. “Любавинлар” романи, “Хўроз уч қичқиргунча” қиссаси ҳамда “Чол, қиз ва офтоб” ҳикоялар тўплами ўзбек тилига таржима қилинган.

Ёлғиз ўзлари

Жабдуқдўз Антип Калачников одамлардаги куюнчаклик ва меҳрибонликни қадрларди. Уйда ҳарқалай тинчлик ҳукм сурган, кайфияти ҳам соз дамларнинг бирида хотинига мулойимлик билан гап қотди:

– Марфа, филдай аёлсан-у, миянг ишламайди-да.

– Ҳи, нимага энди?

– Нимагаки... Нимани хоҳлайсан, ўзи? Сенга қолса, кечаю кундуз тикаверсам, тикаверсам. Ахир, менда ҳам қалб бор, юрак бор. Унинг ҳам қувонгиси, яйрагиси келади.

– Тупурдим-эй, ўша қалбингга!

– Эҳ-х...

– Нима эҳ, нима эҳ?

– Шундай ўзим... Жойи жаннатда бўлгур “қулоқ” отажонингни эслаб қолдим-да.

Рус тилидан **Ўроз ҲАЙДАР**
таржимаси

Сержахл, девдай Марфа дик учиб, важоҳат билан Антипга қаттиқ тикилди. Кичкинагина рамақижон Антип матонат билан бу тикилишни енгди.

– Сен... отамни тинч қўй...Тушундингми?

– Ҳим, тушундим, – қисқа жавоб қилди Антип.

– Шундай бўлсин.

– Ёмонам қаттиққўлсан-да, Марфажон. Ахир бунақа эмас-да, жоним. Бунақада юрагингни адо қилиб ўлиб-нетиб қолсанг, нима бўлади?

Қирқ йиллик турмушлари давомида Марфа Антипнинг қачон жаҳл қилишини-ю, қачон жиддий гапираётганини ҳеч тушуна олмасди.

– Бас, тикишингни қил.

– Тикаяпман, онаси, тикаяпман.

Калачниковлар хонадонидан ҳамиша ишлов берилган терининг ачимсиқ ҳиди анқиб турарди. Уй кенг ва ёруғ эди.

Қачонлардир бу уйда болаларнинг жарангдор кулгуси янграган дамлар ҳам, кейинроқ тўйлар ҳам бўлган, ўлим келиб хонадон қайғуга чўкиб, кўзгулар юзи бекитилиб, липиллаб ёнган хира шам ёруғи ва аза жимлиги ҳукм сурган, ўлимнинг чуқур, сирли шарпаси кезган пайтлар ҳам бўлган эди. Кўп нарсалар бўлган. Антип Калачников ўзининг девдай шериги билан ўн икки жонни ҳаёт йўлига чиқариб қўйди. Аслида улар ўн саккиз фарзанд кўришганди. Уйнинг қиёфаси йиллар давомида ўзгараверди-ю, аммо печканинг ўнг томонида, тўсиқ орқасидаги Антипнинг иш жойи ўзгармай қолаверди. У шу ерда от-уловга эгар, жабдук, юган, жазлиқ, нўхталар тикар, хомут ясарди. Деворда унинг қадрдон балалайкаси осифлиқ турарди. Бу унинг жону жаҳони, чуқур муҳаббат қўйган эрмаги эди. Антип бошини сал энгаштирган кўйи соатлаб чалар ва иккаласи бир вужуд бўлиб қолгандай, саз унга унутилган қадрдон нималарнидир гапириб бераётгандай ёки ўзи унга кексаликнинг салмоқли ўйларини секин айтиб бераётгандай... тушуниб бўлмасди. Агар Марфа бўлмаганида кун бўйи шундай-й ўтираверарди. Марфага эса унинг кун узоғи тикиш билан шуғуллангани маъқул эди, тикаверса, тикаверса; у пулни яхши кўрар, ҳар бир чақа устида қалтирарди. Бутун ҳаёти давомида Антипнинг балалайкасига қарши жанг қилди. Бир марта ҳатто шу даражага етдики, балалайкани жаҳл билан оловга итқитиб юборди. Антип ранги оқарган кўйи сози қандай ёнаётганига тикилиб, қараб турарди. Балалайка қуруқ қайин пўстидек бирдан лоп этиб аланга олди,

дарров тиришиб қолди. У худди одамдек уч марта ингради, торлари узилди ва ўлди. Антип ҳовлига чиқди, болтани олди ва тайёрлаб қўйган эгар, жабдук, юган, нўхталарни майда-майда қилиб чопа бошлади – ҳаммасини. Индамай, бетартиб майдалаб чопди. Қўрқиб кетган Марфа ўриндикда фикр этмай қараб турди.

Шундан кейин Антип бир ҳафта тинмай ичди, уйга ҳам келмади. Кейин яп-янги балалайка олиб келиб уй деворига осиб қўйди-да, яна иш жойига ўтирди. Шундан кейин Марфа балалайкага бошқа қўл тегизмади. Аммо Антипни диққат билан кузатар: қўшниларикига чиқса ҳам, узоқ қолиб кетмас, билардики, остонадан ҳатлаши билан эри балалайка чалишни бошлар, ишламасди.

Куз оқшомларининг бирида иккаласи уйда ўтирар, Антип ўз бурчагида, Марфа эса нимадир тўқирди. Жим ўтиришарди. Ташқарида ёмғир эзилиб шивирларди. Уй иссиқ ва сариштагина. Антип болғача билан ясаётган хомутига кичик мис михчаларни қоқарди: шақ-шуқ.. шақ-шуқ... Марфа тўқийётган нарсасини четга олиб қўйди-да, дераза ёнига келиб нималарнидир ўйлаб ташқарига қараб қолди. Антип эса ҳамон тўқиллатарди. Осмасоат ҳам худди ҳозир тўхтаб қоладигандай секин чиққиллар, аммо тўхтамасди. Дераза ойнасига ёмғир томчилари майинлик билан бўғиқ уриларди ҳар замонда.

– Нимадан куйинаяпсан, Марфажон? – сўради Антип. – Ҳалиям қандай қилиб кўпроқ пул йиғишни ўйлаяпсанми?

Марфа жим, деразага ўйланиб тикилиб турарди. Антип унга қаради.

– Ўйла-ўйлама, ҳадемай ўламин. Ўйла-ўйлама – юз сўм бу пул эмас, – Антип ишлаётганда шунақа гапларни гапиришни севарди. – Мана, мен бутун умр ўйлай-ўйлай орттирганим бавосир бўлди. Ишладим! Сўраб кўр-чи, ҳаётда нима кўрдим? Ҳеч нарса. Одамлар эса курашишди, ҳеч бўлмаганда, ҳар хил кўзғолонлар кўтаришди, фуқаролар ва Улуғ ватан урушларида қатнашишди. Ҳеч бўлмаганда қаҳрамонларча ҳалок бўлишди. Мен эса ўн уч ёшимдан мана шу ишга боғланиб, шу ерда ўтирдиму ҳамон ўтирибман, ҳадемай етмишни уриб қўяман. Мана шунақа: бардошимга балли. Энди савол туғилади – хўш, нима учун ишладим? Пул ҳақида ҳеч қачон қайғурмаганман, мен уларга тупураман. Мендан катта одам ҳам чиқмади. Касбим ҳам тез орада керак бўлмай қолади; жабдукдўзларнинг кераги бўлмай қолади. Савол туғилади, ҳаёт менга нима учун берилган эди?

– Болалар учун, – жиддий жавоб берди Марфа. Антип Марфанинг суҳбатни қувватлаб аралашини кутмаган эди. Одатда у бунақа гапларни қандайдир ғазабли луқма билан ярим белидан тепарди.

– Болалар учун!

Антип жонланди:

– Бир томондан ўйлаб қараса, тўғри, аммо иккинчи томондан – нотўғри. Йўқ, нотўғри.

– Қайси томондан тўғри?

– Шу томонданки, фақат болалар учун яшамаслик керак. Одам ўзи учун ҳам яшаши керак.

– Ҳўш, ўзинг учун нималар қилмоқчи эдинг?

Антип бу саволга бирдан жавоб топа олмади.

– “Нималар” эмиш? Топардим нима қилишни... Масалан, мен мусиқачи бўлардим. Ҳув бирда шаҳардан бир инсон келганди-ку, ўша одам Мени “туғма истеъдод, ёмби”, деганди. Ёмби дегани эса – бир бўлак олтин, камёб нарса, мен шундай деб тушунаман. Ҳозир мен кимман? Оддий бир жабдуқдўз, балки менда бошқа бир...

– Бас қилсанг-чи!.. – Марфа қўлини силтади. – Вайсайверма, гапингдан одамнинг кўнгли айнийди.

– Демак, тушунмайсан, – хўрсинди Антип

Анча вақтгача жим қолишди. Бирдан Марфа ҳиққилаб йиғлай бошлади. Рўмолча билан кўз ёшларини артиб сўнг деди:

– Учиб кетишди болаларимиз, бутун ер юзи бўйлаб.

– Нима, бир умр атрофингни ўраб ўтиришлари керакмиди? – гап қотди Антип.

– Бас қил дўқиллатишни! – деди қўққисдан Марфа. – Кел, гаплашиб ўтирамыз, болаларимиз ҳақида.

Антип мийиғида кулди, болғани қўйди.

– Ҳа, қарияпсан, Марфа, – деди у қувноқлик билан. – Хоҳлайсанми, сенга куй чалиб бераман, ғамингни ёзаман?

– Чал, – рози бўлди Марфа.

Антип туриб юз-қўлларини ювди, сочини текислаган бўлди...

– Янги кўйлагимни олиб бер.

Марфа сандиқдан янги кўйлак олиб берди. Антип кўйлакни кийди, камар билан белини боғлади. Девордан осиглик турган балалайкани олди ва бурчакка бориб ўтирди-да, Марфага қаради...

– Концертимизни бошлаймиз!..

– Сен кўпам кучанма, – маслаҳат берган бўлди Марфа.

– Ҳозир бутун ўтиб кетган ёшлигимизни эслаймиз, – деди Антип мақтанганнамо, балалайкани созлай туриб. – Эсингдами, одамлар илгари қандай қилиб бирга жўр бўлиб далаларда куйлашарди.

– Албатта, эслайман, нега эсламас эканман. Ҳар ҳолда, мен сендан ёшроқ бўлсам керак.

– Қанчага? Уч ҳафталикдан кўпроқми?

– Уч ҳафта эмас, икки йилга. Мен у пайтда навнихолгина эдим, сен эса ўша пайтда айғир бўлиб улоғиб юрардинг.

Антип бу гапга қўшилгандай кулиб қўйди.

– Ҳа, ҳақиқатан мен ажойиб йигит эдим.

Ёдингдами қандай қилиб ортимда илакишиб юрардинг?

– Ким? Менми? Ё Худо!.. Ким эди, ҳув ўша амаки ўлмагур бияларни қўйиб юборган кунда боғчамизда иштонини қолдириб кетган, а?..

– Иштон, дейлик, майли, меники бўлсин... – деди Антип балалайканинг охирги қулоғини бурай-бурай, кичкина бошчасини сал қийшайтириб олиб, торни чертиб юборди. Куй янградди. Илиққина ним қоронғи ёғоч уйнинг сокин бўшлиғига узоқ ёшликнинг ёруғ мусиқаси қуйилди. У ёдга бошқа оқшомни, ўтиб кетган соғинч оқшомини соларди. Яхши-ёмон кунларни эслашди, ҳаётдаги энг муҳим нарсаларни ўйлашди: аммо бирданига энг муҳими нима эканини ҳам била олишмасди:

– Тикмагин, онажоним менга қизил кўйлакни... – Антип секингина Марфага қош учирди. Марфа ашулага қўшилди:

– Айбимни, қадрдоним,

Бекор билдириб қўйма...

Жўровозда унчалик айтиша олмаётган бўлсалар-да, иккаласининг ҳам негадир кўнгли бирдан кўтарилди, ҳузурланди. Кўз олдиларида унутилаёзган манзаралар гавдаланди. Гоҳ чўл, гоҳ дарё қирғоғи, гоҳо шивирлаётган теракзор ўрмон кўринар, сал қоронғи ваҳимали бўлиб, гоҳ... Ва нималардир ёқимли жимирлаб қўярди кўзларда.

Ҳаммаси ғойиб бўлганди: куз ҳам, ёлғизлик, пул ҳам, хомут ҳам... Энди Антип хонада майда қадамлар билан, юриб қувноқ ашулага ўтди:

– Оҳ, вой, вой, во-я,

Войгиналарим менинг,

Келақолинг, сайр қилиб,

Ўйнаб кулинг, жонларим...

Антипнинг қувноқ ҳаракатлари кулгуни қистатар, у ҳар замон-ҳар замонда ғалати қилиб сакраб ҳам қўярди. Марфа кулиб юборди ва шу заҳоти рўмолчасини олиб, кўзларини артиб олди-да, яна кула бошлади.

– Вой худойим-ей, бунча ирғишлайсан-а, то-моша қилмаган ҳеч ким қолмаган-у, яна кўнглини қаранг буни, ҳе...

Антип яшнаб кетганди. Кичкина ақлли кўзларида шўхчан ёруғлик зоҳир эди.

– Эҳ Марфагинам менинг, эҳ Марфаойгинам. Бекорга сен менга газаб қилмагин!

– Эсингдами, Антип, мени шаҳарга ярмаркага қандай олиб борганинг?

Антип бош ирғаб қўйди-да:

– Оҳ, эслайман, жоним,
Эслайман, Марфагинам.

Оҳ, хо-хо-холарим,
Чучмомаю нўхатим.

– Бирам аҳмоқсан-ей, Антип, нималар деб валдираётганингни ўзинг ҳам билмайсан, – деди Марфа мулойим боқиб.

– Оҳ, Марфагинам, сен менга

Бутун халқнинг шодлиги...

Марфа кулгудан йиқиляезди.

– Бирам аҳмоқсан-ей, Антип.

– Оҳ у ерда, у ерда-я,

У ердаликларим менинг!

– Ўтир, биргаликда куйлаймиз бирорта қўшиқни, – деди Марфа кўзешларини арта туриб.

Антип сал хансирар, Марфага кулиб қарарди.

– Қалай? Сен бўлсанг Антипим ёмон, дейсан-а?

– Ёмон эмассан, каллаварамсан, – тўғрилади Марфа.

– Демак, тушунмабсан, – деди Антип Марфанинг бу ҳақоратни тузатишига эътибор бермай. Ўтирди.

– Ахир биз сен билан биласанми, қандай яшашимиз мумкин эди! Юракни юракка бериб! Аммо сени мана бу падари қусур пул еб ташлади. Хафа бўлмагин-у...

– Мени пуллар эмас, уларнинг йўқлиги еди. Бўпти, кўй, керак эмас, тугатдик. Хўш, энди қанақасини хоҳлайдилар, хоним-хонимойим?

– Азамат Володка ҳақидагисини.

– Эй, кўй, у оғир-ку!

– Ҳечқиси йўқ. Мен ҳеч бўлмаса озроқ йиғлаб олармидим.

– Ҳей чағалайлар, денгиз узра учмангиз, – кўйлай бошлади Антип:

– Қўнарга жой қайда у ерда,

Узоқ Сибир томон учингиз

Ва етказинг ғамгин хабарни.

Антип юракдан эзилиб куйларди. Худди ниманидир ҳикоя қилаётгандай.

– Оҳ қоронғи тун, соат ўн иккида

Володка азаматни ўлдирдилар.

Эртасига ота кичик ўғли ила...

Марфа пиқиллаб йиғлай бошлади.

– Антип, ҳой Антип! Кечир мени, сени баъзи-да хафа қиламан, – деди йиғи аралаш.

– Ҳечқиси йўқ, – деди Антип. – Сен ҳам мени кечир, агар бирор айбим бўлса.

– Сени кўпинча соз чалгани кўймайман...

– Ҳечқиси йўқ, – деди яна Антип. – Агар мени ўз эркимга қўйганигда кечаю кундуз балалайка чалиб ўтирардим-да. Ахир бундай қилиб ҳам бўлмасди-да. Мен ҳаммасини тушунаман.

– Ҳоҳлайсанми, сенга чоракталик олиб келамиз.

– Майли, – рози бўлди Антип. Марфа кўзёшларини артди-да, ўрнидан турди.
– Сен дўконга бориб кел, мен кечки овқатни тайёрлайман.

Антип брезент ёпинчиқни кийиб хона ўртасида турар, Марфанинг сандиқдаги ҳар хил латта-путталар орасидан пул олиб беришини кутарди. Тургани ҳолда хотинининг улкан елкасига тикиларди.

– Биласанми, яна нима иш қилиш керак, – деди у секингина. бу ўзи анча эскириб қолди, янгисини олиш керакмиди. Кеча дўконга олиб келишди. Ажойиб! Кел, уни ҳам олайлик.

– Нимани? – Марфанинг елкаси қимир этмай қолганди.

– Балалайкани-да.

Марфа яна ғимирлай бошлади... Пулни олиб, сандиқнинг устига ўтирди ва аста-секин пул санай бошлади. Лаблари қимирлар, қовоғи солиқ эди.

– Унингни ҳали чалса бўлади-ку, – деди у.

– Битта тахтачаси ёрилган... зириллаб қолган.

– Елимлаб қўй. Елим ол-да, эҳтиёт бўлиб елим-ла...

– Бу асбобни елим билан ямаб бўларканми? Худо кўтарсин сени.

Марфа жим бўлиб қолди. Яна пулни санай бошлади. Унинг бутун важоҳати қатъиятли ва ташвишли эди.

– Ма, – Антипга пул узатди. Юзига эса қарамади.

– Фақат чоракталикками бу? – сўради, Антипнинг пастки лаби осилиб қолди.

– Ҳа-а! Ҳеч нарса қилмайди, ҳали уни чалсанг бўлади. Мана, бугун қандай ажойиб қилиб чалдинг!

– Эҳ, Марфа!.. – Антип чуқур хўрсинди.

– Нима эҳ? Нима эҳ?..

– Бўпти, эсдан чиқардик, – Антип бурилиб эшик томонга юрди.

– Ўзи, неча сўм туради унинг? – бирдан сўраб қолди Марфа.

– И-и, ҳеч нарса турмайди, у арзимас чақа!.. Янги нархда олти сўм.

– Ма, – Марфа зарда билан олти сўм санаб берди.

Антип хотинининг ёнига тез-тез юриб келди, пулни олди ва чиқди; гаплашиш ёки секин ҳаракат қилиш хавфли эди. Марфа тезда айниб қолиши мумкин-да.

ЭЛ ХАЗИНАСИДАН

Болдиз

– Жиззах тумани шевасида “қайсингил” деган маънони англатади. Масалан: “Жумаевнинг болдизлари даврани ҳеч кимга бермай рақс тушаётган эди”.

Дўпараст

– Чортоқ тумани Пешқўрғон қишлоғи шевасида “қўпол”, “тўнг”, маъносида ҳамроҳларини ноқулай аҳволга солиб қўювчи кимсага нисбатан қўлланади. Масалан: “Шодивойнинг дўпарастлиги ҳеч қолмади-қолмади-да...”.

Индин (индиз)

– Қашқадарё вилояти шевасида “аслида йўқ”, “наслида йўқ” деган маъноларда ишлатилади. Масалан: “Индинида бўлмагандан кейин ундан тузук одам чиқармиди?”. Бу сўз, шунингдек, зуваласи қорилаётган пайтдаёқ характери шаклланиб қолган, кейинчалик умуман ўзгармаган, ёмон одатлар билан улғайган кишиларга нисбатан ҳам қўлланилади: “Ҳа-а-а, уни индинида уриб кетган ўзи”.

Миқтамоқ

– Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани шевасида “қийналиб кетмоқ”, “қийнаб юбормоқ” маъноларида ишлатилади. Масалан: “Шу бола миқтаб юборди”.

Охтиқ

– Хоразм вилояти шевасида “набира” деган маънони билдиради. Масалан: Музаффар охтиқларини бирма-бир кўз олдига келтирди.

Шипириқ

– Тошкент вилоятининг Паркент тумани шевасида бир-бирига урилиши натижасида чети, қирраси учган тошлар йиғиндиси нисбатан ишлатилади. Масалан: “Йўл чети шипириқ экан”.

Жасур Жамиров тайёрлади.

Элбек ЭРКИН

1986 йили туғилган. Қарши давлат университетини тамомлаган. Инглиз тилидан шеър ва ҳикоялар таржима қилади. Шеърлари марказий нашрларда эълон қилинган.

Алпомиш

Тўрт томонга қочиб кетар вақт,
Тўрт томондан сиқиб келар чоҳ.
Билмам, қайда қолиб кетган бахт,
Билмам, қайдан топиб келар оҳ.

Оёғимдан наст келган ботқоқ
Бугун ҳатто бошимдан ошди.
Бор вужудим таслим бўлган чоғ,
Бир юрагим юксакка шошди.

Умидларим бир-бир узилган,
Тавбанинг ҳам йўқдир кераги.
Илинж билан кўкка чўзилган
Қўлларимда титрар юрагим.

Аччиқ-аччиқ сўзлар чордевор,
Тишим ўтмас сабоқларига.
Бу юракнинг етмоғи душвор
Чўлоқ гознинг оёқларига.

Етти йиллаб зулматда ётдим,
Бир учқунлик ҳаёт бер, Худо.
Юрагимни юксакка отдим,
Юрагимга қанот бер, Худо!

Юрагимга қанот бер...

Тасалли

Кўнглимдай қоронги зулмат қўйнида
Юлдузга термилиб, уни ўйладим,
Ғирромлар голибмиш тақдир ўйнида,
Аччиқ ҳасратимни ойга сўйладим.

Совчиликка борган содда онамни
Бойнинг шум хотини қувиб солибди.
Кўзёшига тўлдириб ёруғ оламни,
Йўлда тўйғунича йиглаб олибди.

Дедим: Онажоним, йиглайсиз нечун?
Томчи ёшингиздан минг бор айланай,
Дунёга жилмайиб боқмогингиз-чун,
Майлига, сиз айтган қизга уйланай.

Шунда онам сўлгин кўзимга боқиб,
Юрагимда пинҳон дардга сепди туз,
Қалтироқ қўл билан елкамга қоқиб,
– Севмай қолгин, – дея хўрсинди маюс.

Бунчалар бешафқат умр йўллари,
Ўксик юрагимни армон тиглади.
Бир ошиқ ўғлини ўйлаб тунлари
Онамнинг топталган қадрни йиглади...

Висол

Ўртадаги ўшал сергунча
Богимизда гуллади тикан.
Юрагимни юлиб олганча,
Омад қушим сен сори кетган.

Тақдир бахтмас, қайғуни берган,
Йигламагин ичингда бўзлаб.
Болаларинг қувиб юборган
Ғамлар мени келади излаб.

* * *

Қалбимдан орзулар кетмиш йироқлаб,
 Ёшлигим адашган йўллар алдамчи.
 Қайта кўришмоқ ҳеч этмади nasib,
 Видода силкинган кўллар алдамчи.

Сочларим оқармиш гамнинг қасдида,
 Армонни авраган йиллар алдамчи,
 Иккимиз ажратган жарлик устида
 Кўшкўпир ясаган қиллар алдамчи.

Мени ёлғизлатиб кўймади ҳижрон,
 Кўзларимдан оққан селлар алдамчи.
 Сени деб дунёдан кечганим ёлгон,
 Оҳимни еткизган еллар алдамчи.

Эртақдаги шоҳнинг сўнгги истаги

Хаёллари ширин қизгинам,
 Кўйлагидай кўнгли озода.
 Юрагинга жо бўлар олам,
 Туйғуларинг ўйнар фазода.

Кунчиқишда хастадил йигит,
 Қайғулари ҳаддан зиёда.
 Кор қилмасдан дорию ўғит,
 Қийналмоқда сенсиз дунёда.

Олисларда чекавериб оҳ,
 Йўлга чиқди пою-пиёда.
 “Оқ отли”лар соғинтирган чоғ
 Кириб келар жулдур қабода.

Ғаним тили қолар эшилиб,
 Сени назр қилгум гадога.
 Оҳларимга жоним кўшилиб,
 Етиб борсин руҳим Худога.

Пари

Кўҳи Қофда қолган парилар,
 Дев минг кўйга солган парилар.
 Эртақларда болалик чоғим
 Хаёлимни олган парилар.

Йиллар ўтди – ўйноқи шамол,
 Бугун пари севгига тимсол.
 Бошдан оёқ сирга ўраниб,
 Кириб келди ул парирухсор.

Киприги-ла кўксин беркитиб,
 Сочи билан белларин ёпган.
 Кўзларинга тик қарай олмас,
 Киприклари оғирлигидан.

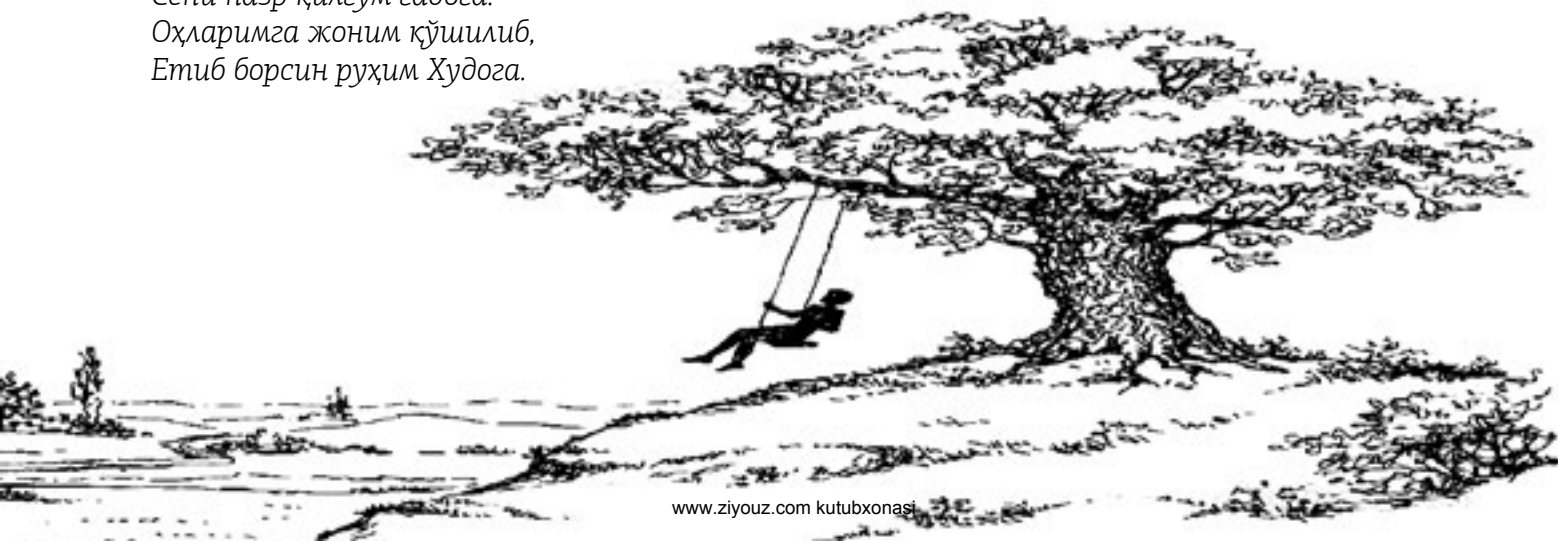
Аста-аста ёқа бошлайди,
 Айтар сўзи ўзидан ширин.
 Аста-аста юқа бошлайди,
 Хаёллари сўзидан ширин.

Бир кун келиб, қартаяр жисмим,
 Ул қиз эса доим навқирон.
 Чунки кўнглим у билан кетган,
 Уни кўнглим асрар беэён.

* * *

Билсанг, ошно, бизнинг қишлоқда
 Қўшиқ айтар сокин жилгалар.
 Мен ғарибдан узоқ-узоқда,
 Бог кўйнида бир қиз уйғонар.

У менга деб ёзмайди мактуб,
 Мен ҳақимда сурмайди хаёл.
 Димогига ифорлар тутиб,
 Изҳорларим етказар шамол...

“Доғ ботинда ўсади...”

Таниқли шоир Икром Отамурод шеърятимизни ўзининг халқона анъаналарга уйғун ёзилган дostonлари билан бойитиб келаётир. Шоирнинг “Тағаззул”, “Харитага тушмаган жой”, “Муқаддар”, “Доғ” сингари дostonлари кетма-кет яратилди.

Шоир эътирофича, кўкламнинг хушхаво, ёмғирли кунларидан бирида катта кўча ёқалаб табиат зиёратига ошиқади. Шунда ногаҳон бор-йўғи бир кун умргузаронлик қиладиган, дунёнинг нозик хилқати – капалакнинг эндигина бир гулга кўнаётганига шохид бўлади: “Шу маҳал боғдаги қайсидир дарахтнинг эгилган новдасига миҳ сингари санчиб тирноғин, анчадан бери капалакни синчиклаб, кузатиб турган кўзлари олазарақ, муғамбир майна ҳовлиқиб, капалакка чанг солиб ноҳос ва оғзин очиб, фавқулодда ютиб юборди – жонсарақ... Боғ ўксинди...”. Бунда шоирнинг кўнгли нақадар чўнг бир изтиробга эш тарзда тўлқинланади. Айни шу “ҳодислар содири” шоирнинг навбатдаги “Доғ” дostonининг яратилишига тўртки бўлади.

Дoston ушбу сатрлар билан бошланади:

... Қаер
қаергадир
талпинар?!....

.....

Шоир наздида, “ҳодис”лар – хоҳ моддий бўладими, хоҳ маънавий бўладими – албатта, ўз ечимини топиши жоиз. Аслида, уларнинг, айниқса, ботиний жиҳатдан қай томон, қай манзилга йўналиши, интилиши, талпиниши сабаблари ёлғиз халлоқи оламга аён. Шундай бўлса-да, шоир уларнинг ботиний сирларини англаш ва ечимини топишга бирмунча руҳан ҳаракат қилади. Ва у энди ўзида ўзига хос ички бир беҳудуд руҳий ҳорғинликни туяди ва алҳол хокисорлик билан уларнинг ботиний ечимини топишни кўп нуқталар орқали келажак авлодга ҳавола қилади. Бу тарз, шубҳасиз, шеърхон кўнглига алоҳида бир завқ бағишлайди ва уни шеърят оламига тортади.

Икром Отамурод сатрма-сатр дoston замиридаги ботиний маъно кўламини кенгайтира боради. Унда шоир руҳиятининг ақлга бўйсун-

майдиган эврилишлари-товланишларию қайроқи бадий тафаккури акс этади:

*Вақт калитин солиб макон қулфига
тоғларнинг бастини борар қулатиб.
Қайранларни тақиб қиргоқ зулфига
дайроларга тўрин ёяр –
тўлатиб.*

Шоир бунда вақт тушунчасини ғоятда сирли ифодалайди. Илло, у кейинчалик бундан “Вақт – тарози. Вақт – афсус. Вақт – тасалло...” деган ниҳоятда кенг ботиний хулосалар чиқаради-да.

*...Қай вужудда меҳр узилар тордай...
...Қай вужудда сабр новдадай синар...
...Ҳаётда биргина манфаат бордай,
манфаат эгарига
манфаат минар...*

Холислик ҳамма даврларда ҳам қадрланган. Аммо уни кўнгил ботинидан ўтказиб ҳис қилиш, унга риоя этиш ҳаммага ҳам насиб этавермайдиган бир ҳол. Илло, шоир достонидаги энг асосий хислатлардан бири бу – ички ҳиссиётнинг зўрлигидир. Зеро, у ҳаёт фалсафаси китобини қайта-қайта варақлайди. Айни шу тарз шоир кўнглига ҳеч тинчлик бермайди. Кўринадики, инсон токи манфаатга қул экан, у ҳеч қачон ўзликни идрок этишда ўзида қурб топа олмайди.

Мазкур дostonдаги доғ поэтик образ замирида мужассам бўлган. Бу сўз дostonда “андух”, “ҳасрат”, “алам”, “ҳажр”, “жароҳат”, “захм”, “белги”, “асар”, “из”, “нишон”, “нақш” сингари маъноларда қўлланилади. Бу дoston хотимасигача ана шундай образли тус ва тароват олади ҳамда у дostonнинг бутун ботиний моҳияти, мазмун-мундарижасини ўзида жо этади:

*...Доғ доғлагайдир доғни доғлантириб...
...Оҳ оҳлагайдир оҳини оғлантириб...*

Ёки:

*...Доғ ботинда ўсади...
...Доғ –
ботинда қақраган виждон.
...Доғ –
ботиннинг чирқираган умиди...
...Эҳ...
...Богга термуламан...
...Канглумда доғ...*

Кўринадики, унинг дostonида боғ ва доғ сўзлари берин-кетин қўлланади, бироқ моҳиятан бетақрор. Зеро, доимо шеърда шаклдан кўра, мазмун устувор бўлиб келган. Чунки чин шоир ҳеч вақт шаклни кўзлаб шеър ёзмайди. Зеро, муайян шоир эътиқодини англаш учун оддий кишилар ўқийдиган китоблардан ташқари яна нималарнидир ўқиш ва ўқиш жоиз. Айни маънода Ҳазрат Алишер Навоий ҳам бежизга шундай ёзмаганлар:

*Сафҳаи хуснунгда ҳақ сиррин кўрар кўнглум аён,
Тонг эмас булбулға мусҳаф ўрнида гул дафтари.*

Шоир ўз хаёлот оламида ўзини эркин ҳис қилмас экан, унинг шеърлари бир муддатгина яшаб, ахийри, таназзулга юз тутмоғи аён ҳақиқат. Бу шоир ўз руҳий кечинмаларини маддоҳлик қилмай, ялтоқланмай, беамай-бежамай, очиқ-ойдин – эркин ифодалайди. Бу ҳол унинг чинакам шоирлигидан нишонандир. Қолаверса, ижодкор тахайюлида тиниқлик, сокинлик бўлмас экан, воқеликни ҳам теран ҳис этиши маҳол. Албатта, буларнинг зимнида, аввало, поклик, ҳалоллик, эътиқод, айни виждон амри билан иш юритиш ётади:

*...Қай вужудда қадр йўқолиб борар...
...Қай вужудда қалб юради йиғлаб...
...Ёлгонлар
Ёлгонни ёлгонга қорар,
ЭЪТИҚОД аҳдига тигини тиглаб...*

Икром Отамурод дostonда асл муддаога эришади. Унинг ҳар бир шеърий мисраси чинакам кўнгил ботинида сайқал топади. Назаримизда, шоирнинг бу дostonи ғоят характерли. Чунки шоир ҳаёт манзаралари ботинидаги воқелик лавҳаларини тасвирлаш асносида кўнгил ботинига қандай нигоҳ ташлаш жоизлигини ботиний рамз-ишоралар тилида баён этади.

Таниқли шоиримиз Икром Отамуроднинг ушбу дostonи ўзига хос йўсинда қаламга олинган бўлиб, замонавий дostonчилигимиз тадрижга қўшилган яна бир улушдир. Энг муҳими, бу шоир инсон руҳиятига гизли таъсир этиш, унинг гўзал ботиний қарашларини ўстириш, унга ниҳоятда эҳтиёткорона муносабатта бўлиш кераклигини таъкидлайди. Зеро, унинг ботиний кўнгул сўзи ана шу жиҳатлари билан янада қадрлидир.

Манзар АБДУЛХАЙРОВ,
филология фанлари номзоди

Олов ўйнар юрагимда

Нажмиддин ЭРМАТОВ,

Ўзбекистон Миллий университети талабаси

Чалқанча йиқилган мағлуб полвондай,
Тун заминга йиқилиб тушиб,
Юлдуз санаб ётибди энди.

Зиндонга қулаган Алпомиш мисол,
Қўнглимга Ишқ қулади, қолди.
Нажот тилаб ётибди энди.

Тун билан дарди бир, давоси бўлак,
Кеча қўп тотмайди ернинг таъмини,
Турғизиб юборар саҳарлар уни.

Дунёдан кенг зиндон тубида,
Ишқ эса,
Ишқ эса,
Нажот кутади.
Бойчибордан дарак йўқ ҳали,
Келганда ҳам думи етмайди.

Қаро тун қағрида жимгина ухлаб,
Наҳорлар ётарди вақтин унутиб.
Қоронги кечани,
Молини ҳайдаб,
Отам кетар эди тонгни уйғотиб.

Осмонда сўнарди юлдузлар бир-бир,
Ҳилол тун бағрига қўяр эди бош.
Саҳарлаб эринмай онам ўт ёққан
Тандирдан эриниб чиқарди қуёш.

Алибек АНВАРИЙ,

Ўзбекистон Миллий университети талабаси

Соат 24. Қўлимда болга,
Мен тарихга михлаяпман бугунни.
Қани кел, янги кун... гилдирак, олга,
Қўзидан қўрқмайман, сарҳисоб – туннинг.

Онларим мозийга урилди беҳад,
Вақт уни наҳангдек ютиб бормоқда.
“Бугун” қайтмас энди абадулабад,
Фонийлик умримни ситиб бормоқда.

Тўхтат тасмаларни. Орқага!.. Токи,
Тўғрилиқ юзига қўзим бураман.
Нима, қингир қилиб қоқдимми ёки,
Ҳар куни қайтадан мих суғураман?..

Йўқ

Шодмонқул Саломга

Ер дардидан яралганман,
Тупроқдан ўзга йўргак йўқ,
Яқуним ҳам замин эрур,
Заминдан ўзга фалак йўқ.
Руҳим бир гулрух измида,
Танамдан ўзга ҳалак йўқ,
Олов ўйнар юрагимда –
Онамдан ўзга сергак йўқ,
Сирқиратар қўҳна оғриқ,
Титроқдан ўзга сўнғак йўқ,
Нур йўлига қўз тутаман,
Зулматдан ўзга дарак йўқ,
Қисмат чалар оёғимдан,
Ўзимдан ўзга тиргак йўқ...

Истак

Бундан уч-тўрт йил бурун матбуотда эълон қилинган хориж ҳаётига доир икки энлик хабарга кўзим тушиди. Орадан вақтлар ўтса-да, ана шу хабар ҳаёлимда айланиб юраверди. Охири сюжетга айланди. Кейин ҳикоя тарзида қозоғга тўқилди.

Муаллиф

Шавкат ОДИЛЖОН

1989 йили туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида таҳсил олган. "Истеъдод мактаби" III республика ёш ижодкорлар семинари иштирокчиси. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан "Биринчи китобим" рукнида "Бахт бекати" шеърый тўплами чоп этилган.

Э
лза хоним таклифнома олгандан бери ғалати бўлиб қолган. Худди тилла зирагини йўқотиб қўйиб, онасига айтишга чўчиган қизчадай беҳаловат. Тошойнага термилиб юзидаги йиллар босган тамға – ажинларини сийпалайди. Ғаму ташвиш ҳады қилган, деярли қора толаси қолмай қировдай оқарган, узоқ вақтдан бери сув кўрмаган маккажўхорининг попукларидай сочларини ушлаб кўради. Эскириб, ранги ўнгиб кетган кўйлақларини эгнига тутиб, худди тикувчи бичимини нотўғри олгандай норози қиёфада уларни яна бурчакдаги қулайман деб турган шкафнинг ичига улоқтиради. Кўринишидан ҳафсаласи пир бўлиб, хонанинг ўртасидаги стулга ҳорғин кўнишади.

Стол устидаги таклифномани олиб қайта-қайта, жонига теккунча ўқийди: “Элза Горден хоним, Сизни ... кунни кеч соат 19:00да Нортон Винчда ўтадиган зиёфатга таклиф этамиз. Шаҳар мэри Роберт Крайс”. Ўқиганда ҳам бирор юмуши эсига тушгунча ва эҳтимолки, кимдир эшикни тақиллатиб келгунча ўқийверади.

Уч-тўрт кун олдин эшик қоқиб хат ташувчи келиб-кетди-ю, шу беҳузурлик бошланди. Хат ташувчи унга таклифномани тутқазаркан, дафтарига имзо чеқдириб олди. Элза хоним кўлидаги қоғозни очиб ўқиди, кўзларига ишонмади.

– Адашмадингизми, мабодо? – сўради аёл ундан.

– Йўқ! – қатъий жавоб берди хат ташувчи.

Адашмаганини исботлаш учун таклифноманинг манзил ёзилган жойини кўрсатди. Манзил Элза хонимники эди: “Брендин кўчаси 6-уй, Элза Горден...”.

Ўшандан бери аёл таклифномани минг марта талаб ўқиб чиқди. Доим ёнида олиб юрибди. Ҳатто дўконга қора қотган нон олгани чиққанда ҳам сотувчига уни кўрсатиб мақтанди:

– Мана, бу дунёда адолат бор. Қирқ йилдан буён кўчаларни супураман. Охири мэр жаноблари хизматларимни инobatга олди. Мени зиёфатга таклиф қилди. У ерда казо-казолар бўлади...

Бу гапдан қўшни хотинлар ҳам хабар топишди. Элза хоним таклифномани уларга ҳам кўрсатди. Унинг кўнгли хижил эди. Аллақандай нарсадан ташвишланаётганди. Бироқ ташвиши нима эканлигини ўзи ҳам яхши ҳис этмасди. Қолаверса, шаҳар мэрининг зиёфатида қатнашишдек бахтга мушарраф бўлиш қувончи барча ташвишларнинг, ўй-хаёлларнинг устидан ўз ҳукмини ўтказарди. Ҳатто ўзи ҳам шаҳарнинг тозалигига ҳиссамни қўшганим учун зиёфатга таклиф қилиб, мэр “хизматларимни инobatга олди”, деб ишонарди.

Зиёфатга бир кун қолганда Элза хоним яна бир карра эски, жулдур кийимларини олиб кўрди. “Янги кўйлак дўконда 50 фунт стерлинг туради”, – ўйлади аёл. Янги кийим олгани унинг пули йўқ эди. У бир ойда 75 фунт стерлинг олар, бу пул ҳар кунги қотган қора нон ва ижара пулини тўлашга етарди, холос. Элза хоним ҳар ой маош олиши билан 44 фунт стерлингни ижарачига берарди-да, қолган пуллари рўзғорга ҳисоблаб, барча харажатлардан ортиб қоладиган 3 фунт стерлингни йиғиб борарди. Кейин ҳар уч-тўрт ойда емакхонага кириб, энг тансиқ таом-

лардан буюртирарди. Айниқса, севимли таоми пиццадан кейин озгина қизил вино ичарди. Ўзи учун уюштирадиган бундай зиёфат, эҳтимолки, ёлғизлигини ҳам бироз унуттирарди.

Мэрнинг зиёфати кунни эрталаб Элза хоним йиртиқ-ямоқ либослари орасидан ўзига энг маъқулини танлаб, эгнига илди. У жуда хурсанд эди.

Кўчага чиқиб, тўғри атторлик дўконига борди.

– Сизга нима керак, – сўради сотувчи.

– Мени мэр зиёфатга таклиф қилган, – деди аёл кўлидаги таклифномани унга кўрсатиб.

– Атир олмоқчи эдим. Ахир зиёфатда кибор хонимлар бўлади. Атир сепиб олсам, ёмон бўлмасди.

Сотувчи таклифномани ўқиб кулиб юборди.

– Ўтган ҳафта мени қиролича меҳмонга чақирганди. Фойтун-аравам бузуқ, иш кўп, боролмадим, – деди у аёлни масхара қилиб. – Бу ердаги моллар фақат кибор хонимлар учун.

Аёл дўкондаги хонимлар олдида изза бўлди. Худди тўфон қулатган дарахт каби жимгина бошини эгганча дўкондан чиқди. Кейин то зиёфат вақтигача кўчаларда тентираб юрди. “Уялишим керакмас”, деди ўзига ўзи. “Ахир мэр мени зиёфатга таклиф қилишдан аввал, албатта, кимлигимни, қандай аҳволда эканлигимни суриштирган”.

Элза хоним табассум билан эшик олдидаги соқчиларга таклифномани кўрсатди. Улар таклифномани ўқиб, ўзаро кўз уриштириб, нималарнидир гаплашишди.

– Ахир бу... – соқчилардан бири энди оғиз жуфтлаган эдики, иккинчиси унинг гапини бўлди.

– Бу бизнинг ишимиз эмас!

Сўнг хонимни ичкарига киргизиб юбордилар. Элза хоним зиёфат залига кириб, ҳайратдан ёқа ушлади, оғзи ланг очилди. Казо-казо одамлар: бошқа шаҳарларнинг мэrlари, сенаторлар, кибор хонимлар... хуллас, аёл етти ухлаб тушига кирмаган кишиларнинг даврасида, улар билан бир хонада эди. Элза хонимнинг боши айланиб кетди. У ҳар бир одамни диққат билан кузатар, ўзини тутиши, эгнидаги кийимларига термилган сари ўзидан уяларди. Сўнг одамлар орасидан баланд овоз эшитилди:

– Хонимлар ва жаноблар! Ҳозир, шу тобда бизнинг фаҳримиз, онахонимиз Элза Горден хоним орамизда. У кишини ёнимга чақираман. Элза хоним!

Аёлнинг оёқ-қўллари бўшашиб кетди. Наҳотки... Шу тобда у хаёлидан нималар ўтаётганини англолмас, аммо кўзлари ёшланганини, бу севинч ёшлари эканлигини ҳис этарди. Чорлов овози бир неча марта такрорланди. Элза хоним ўзини қўлга олиб, товуш келаётган томонга юрди. Меҳмонлар орасидан ўтиб, мэрнинг олдига келиб тўхтади. Буни кўрганлар таажжубда эди. Одамлар худди тунинг думини ерга текканини кўргандай ёки қизил қор ёғаётганига гувоҳ бўлгандай мэрни ва Элза хонимни кузатишарди. Мэр эса Элза хонимга эътибор ҳам бермади. У шу тобда эгнига ёқут тошлар тақилган олмахонмўйнали кибор хонимларни кузатар ва балки улар орасидан кимнидир қидиарди. Элза хонимнинг ёшланган кўзлари мэрга ниманидир сўзлаётгандек эди. Бир муддатдан сўнг мэр бояги оҳангда:

– Марҳамат, Элза хоним, – деди аёлни гапиришга ундаб.

Элза хоним кафти билан кўз ёшларини артиб, жилмайди.

– Жаноб мэр, бизнинг фахримиз деб ошириб юбордилар. У кишининг гагларини ёлгон дейишга тилим бормайди. Жаноб мэр, имоним комилки, менинг хизматларимни инобатга олиб, зиёфатга таклиф қилиб, катта илтифот кўрсатди. Азизлар, мен қирқ йилдан бери шаҳримиз ободлигига ҳисса қўшаман. Худога ишонаман. Менга ўхшаган кўпчилик “Дунёга келиб бир умр рўшнолик кўрмадим”, деб Худога ёзғиради. Аламзадалиқдан ишини ҳам қўл учида бажарадиганларини кўп кўрдим. Мен эса ҳар доим бир нарсага ўзимни ишонтирдим: агар мен ишимни сидқидилдан бажарсам, бир куни Яратган эгам мендан марҳаматини дариг тутмайди, дедим. Ахир худди мен сингари шамол ҳам кўчаларни тозалайди. Хазонларни у ёқдан-бу ёққа уяди. У табиатнинг беминнат хизматкори. Шу боис Яратган эгам унга эркинлик берган. Бугун мен ҳам унинг марҳаматига сазовор бўлдим. Мана, мана ўша кун, азизлар...

Элза хонимнинг кўзлари ёшланиб, бошқа гапиролмади. Унинг гапини мэр давом эттирди:

– Дўстлар, келинлар, бундай соддадил аёлни – Элза хонимни олқишлайлик.

Бир неча дақиқа олқишлар садоси янграб турди. Дастлаб мэр аёлни кучоқлаб миннатдорлик билдирган бўлса, кейин барча зиёфатдагилар бирма-бир қўл олишди.

Зиёфат ниҳоясига етди. Аёл жуда бахтиёр эди. Кетар жафосида мэр унинг ёнига келди.

– Мени кечиринг, жаноб мэр, – деди аёл. – Қаршингизда турган Элза Горден оддийгина кўча супурувчи аёл. Эҳтимол, афт-ангоримдан, уст-бошимдан жирканаётгандирсиз. Аммо ишонинг, бу зиёфатга келишни жудаям хоҳладим, жудаям. Аслида таклифнома мендан уч уй нарида, 9-уйда яшовчи Элза Горден хонимга тегишли эканлигини билардим. Бироқ даврангизда бўлишни жудаям истагандим...

Мэр унинг гапини бўлди:

– Ҳаммаси жойида.

– Мендан жаҳлингиз чиқмадимми?

– Асло... Яхши боринг!

Элза хоним шу қадар хурсанд эдики, таърифлаб бўлмасди. Ўзини худди қора танлидан оқ танлига айланиб қолгандай ҳис қиларди. Чап кўксидан бир жуфт каптар потирляпти-ю, уларни тинчлантиришга урингандай кўксини сийпалаб-сийпалаб қўярди. Назарида, бундай қувончдан эрталабгача юраги ёрилиб ўладигандек эди...

Шавкат Одилжоннинг “Истак” ҳикоясини ўқиб ёхуд кичкина одам фожиази

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД,
ёзувчи:

– “Истак” ҳикоясини ҳаваскор қаламкаш ёзгани сезилиб турибди. Муаллиф деярли тайёр мавзу ва сюжет йўналишидан, ҳатто тайёр ечимдан фойдаланган (ўз вақтида ўзим ҳам шунга ўхшаш ҳикоялар машқ қилганман). Қаҳрамон изтироблари тасвиридаги оддийлик, жумлалар қурилишидаги жўнлик ҳам

муаллифнинг бирмунча тажрибасизлигидан далолат бермоқда. Мен буларни камчилик ёки қусур сифатида эмас, балки бадиий ижод майдонидаги дастлабки уринишлар жараёнида учрайдиган табиий ҳолат аломатлари сифатида таъкидламоқдаман.

Муаллиф матбуотда ўқиган икки энлик хабар асосида ҳикоя ёзиш даражасида таъсирлангани ижод кишиси учун таҳсинга лойиқ фазилат. Демак, у лоқайд эмас, ҳамдардлик туйғуси уйғоқ. Ихчамгина ҳикояда одамлар миллати, ирқи ва қай ҳолатда яшашидан қатъи назар, меҳр-шафқат, эъзоз-эътибор кўришни истайди, деган ғояни тасвирлашга жазм этган у.

Ҳикоя қаҳрамони Элза Горден бир чимдим эътибор гадоси. Қирқ йил фаррошлик қилган бу аёл тасодифан ўзига тақдим этилган таклиф қоғози баҳонасида шаҳар аъёнлари ва киборлари даврасида бўлишни кўнгли тусайди. Таваккалига иш тутайди. Ниятига етган жойида... мезбонлар ва “меҳмон”нинг ҳолатини тасвирлашда муаллифнинг қийналгани сезилади. Бунга ўхшаш руҳий изтироблар тўқнашувини ўхшатиб ва ишонарли ёзиш ҳикоянависдан катта ҳаётий тажриба ва ижодий маҳоратни талаб қилади.

“Истак” ҳикояси муаллифи ижодий изланиш заҳматларидан чўчимайдиган кўринади, унга бу борада омад тилайман.

Муслмон НАМОЗ,
адабиётшунос:

– Дунё адабиёти ва санъатида кичкина одамлар образи деган ибора бор. Чарли Чаплин шундай қаҳрамонларни экранга олиб чиққач, машҳур бўлиб кетган эди. Томошабинларнинг аксарияти бу образларда ўзларининг ҳеч бўлмаганда бир жиҳатини кўрган.

Дунё воқеаларига кичкина одам кўзи билан қараш кўпгина нарсаларнинг ботинида ётган кўз илғамас моҳиятни яхшироқ тушунишга имкон

беради. Шунинг учун ҳам Европа адабиётида бундай қаҳрамон образи яхши ишланган, шаклланган. У бирор қаҳрамонлик қилмайди, катта воқеа ё ҳодисага дуч ҳам келмайди. Ўзининг жуда кичкина ва тор муҳитида фақат ўз ташвишлари билан андармон бўлиб яшайди.

“Истак” ҳикоясида ҳам шундай образ яратишга ҳаракат қилинган. Лекин жиддийроқ эътибор берилса, бу қаҳрамон сийрати ва сувратидаги янги жиҳат ёки қирра топилмаганини сезиш қийин эмас. Шаҳар мэрининг зиёфатида олинган таклифномадан хурсанд бўлиб, шу воқеадан ўзича катта хулосалар чиқаришга интилаётган кекса аёл образи бугунги тезкор замонамизда ўқувчини атрофга аланглаб қарашга

мажбур қилади, деб ўйлаш камида соддалик бўларди.

Асли бошқа аёлга юборилган таклифнома манзили адашиб, қўлига келиб қолганини ҳикоя қаҳрамони Элза Горден хоним яхши билади. Бироқ бу ҳақда ҳеч кимга, ҳатто ўзига ҳам айтмайди. Ҳикояда фаррош кампир нурсиз ҳаётини мушоҳада қилиб кўриб, мана шу воқеада тақдирнинг ёзуғини кўришга ҳаракат қилгани тасвирланади. Айни шу хусусиятни кичкина одамларнинг барисига хос дейиш мумкин. Чунки киши ўз ҳаётининг арзимаслигини сезса, яшашга истак қолмаслиги аниқ.

Ҳаётига маъно топишга ҳаракат қилган Элза хонимнинг “Мана, бу дунёда адолат бор. Қирқ йилдан буён кўчаларни супураман. Охири

мэр жаноблари хизматларимни инобатга олди. Мени зиёфатга таклиф қилди. У ерда казо-казолар бўлади...” деган гаплари йиғлоқи сентиментализмдан бошқа нарса эмас. Бундай сентиментал асарлар бундан юз йил бурун урфда эди, шу боис ҳикояни таржима эмасмикин деган иштибоҳга ҳам бордим. Зеро, адабиёт эски гап билан яшай олмайди. Адабиётга доимо янги гап зарур. Бугун учун янги бўлган гап! Бугун учун аҳамиятли бўлган гап! Бугунга хизмат қилмаган адабиёт келажакка ҳам хизмат қилмайди.

Қолаверса, ҳикоя композициясида ҳам қусур кўп. Сюжет жуда эскилиги бир камчилик бўлса, юқорида таъкидлаганим сентиментализм иккинчи камчилик-

дир. Воқеанинг бир текис ривожланмаслиги, аёлнинг эски ва жулдур кийимларини кийиб кўриши, баққолга, қўшниларига мақтаниши, аитордан атир харид қилмоқчи бўлгандаги ҳолатлари, зиёфатда мэрга ниҳоят ҳақиқатни айтишга ботиниши каби деталлар ўз-ўзича аҳамиятга эга эмас. Бу деталларнинг бари аёлнинг хокисорлигини кўрсатишга хизмат қилади. Хокисорлик, янаям аниқроғи, Элза хонимнинг хокисорлиги ўқувчи учун ўртак бўла олмайди. Чунки бунда хок(тупроқ)лик – забунлик бор, бироқ сор(лочин)лик – руҳий юксаклик йўқ. Ҳикояда мана шу иккисини бирлаштириш йўли топилмаган. Адабиёт хокисорликнинг заминидоги мустаҳкам эътиқодни (ва ё бунинг акси бўлган эътиқод-

сизликни) кўра ва кўрсата билсагина, ҳақиқий адабиётга айланади. Ўшандагина матнда тасвирланган воқеани ҳикоя бўлибди деймиз.

Каминанинг мулоҳазаларини ўқиган одамлар фақат танқид қилибди-да, деб ўйла-маслиги учун ижобий фикрларимни ҳам қўшимча қилмоқчиман. Муаллиф воқеани бир бутун кўришга муяссар бўлган. Бунинг ўзи яхши ютуқ. Шунга эришолмасдан ёзувчи бўлишга уриниб юрганлар қанча?! Яхлит воқеани яхлит тасвирлаб ҳам бера олган. Ишонаманки, ёзувчиликка эътиқоди аслий бўлса, “кўча супурувчи аёл” деганга ўхшаш ғализ ибораларни йўқотиб, ўзбекчада оддийгина фаррош деб ёза бошлайди. Ўша кунни биз яна бир ёзувчимизни қутласак, ажаб эмас.

Шаҳноза НАЗАРОВА,

тадқиқотчи:

– “Истак” ҳикояси ўзини бошқача кўришни орзу қилган фаррош аёлнинг истаги ҳақида. Истак диндор ва донишманд учун қанчалар хавфли бўлса, ўртамиёна одамлар учун эса ҳаёт қувватидир. Аёл мана шу кучни тирилтиришни ва ундан фойдаланишни хоҳлайди. Шу хоҳишнинг рўёбига ҳеч ким қаршилиқ қилолмайди.

Истак беҳаловатлик, беҳузурлик, ўнғайсизлик, хижиллик, уялиш, жирканиш, ишончсизлик, ёлғизликдан баланд кела-

ди. У ўзи ва ўзгаларни ўзининг эътиборга арзишига ишонтиради, кўндирди. Шунинг учун ҳам “Онахонимиз Элза Горден хоним”ни эмас, “соддадил аёлни – Элза хонимни” олқишладилар.

Аммо ҳикоядаги “Элза хоним шу қадар хурсанд эдики, таърифлаб бўлмасди. Ўзини худди қора танлидан оқ танлига айланиб қолгандай ҳис қиларди” жумлалари, аниқроғи, “қора танлидан оқ танлига айланиб қолгандай” иборасига ўқувчи “қоқилиб” турганида, “Азизлар, мен қирқ йилдан бери шаҳримиз ободлигига ҳисса қўшаман. Худога ишонаман” сўзлари ўқувчининг ғашига ҳам тегади.

Очиғини айта қолай, бу ўзбекнинг ҳикояси эмас. Гап ҳикоя қахрамонининг бошқа миллатга мансублиги, бошқа эътиқод вакили эканлиги, воқеалар бошқа муҳитда содир бўлаётганида

эмас, булар муҳим ҳам эмас. “Истак”да бизнинг ҳаётимиз қани?!

Миллий адабиётимизда шу йўналишда ижод қилаётганлар йўқ эмас, албатта. Аммо уларнинг ёзганларида кимга тақлид қилгани ва қайси ўринларда матнни ўзига хос тарзда қайта ишлагани аниқ сезилиб туради. Улар бунини яширишга уринмайдилар, рад этмайдилар ҳам, ҳақли тарзда тажрибалар ўтказиб кўрадилар.

Тенгдошимлардан бирини яхши бир ҳикоя билан табриклашни ният қилган эдим. Бироқ... Истагим, бу ҳикоя муаллифнинг машқларидан бири бўлиб қолса. Келгусида ўзига, яқинларига, элу юртига эътибор билан қараса, бундан-да ҳикоябоп воқеаларни илғаса, менинчга, яхши асарлар ёзади. Ижод йўлида фақат адабий тажрибалар билан овора бўлиб қолмаслигини тилайман.

Юрий КАЗАКОВ

(1927–1982)

Ўтган аср янги рус ҳикоячилигининг энг йирик вакилларида. Илк китоби – “Мовий ва яшил” (1956). Шундан сўнг ёзувчининг “Тедди”, “Кичик станцияда”, “Қўноқ”, “Йиғлагайман, бўзлагайман”, “Изғиринда қолган юраклар”, “Эман ўрмонларида куз”, “Шимол кундалиги”, “Сен уйқунгда қаттиқ йиғлади” сингари китоблари чоп этилган.

Оқ қоғоз билан юзма-юз

Чин маънодаги карвонсаройга айланиб қолган, денгизчи ва сайёҳлар билан тўлиб-тошган кўҳна, деворлари яғир меҳмонхонанинг эски қанотидаги хонада ўтирардим. Бўлмада турли халта-хуржунлар, ашқол-дашқоллар очилиб-сочилиб ётар, тамаки қутилари, устара, қурол-аслаҳа, ўқ-дори ва ҳоказолар ҳар жойда қалашган эди. Бунинг устига, адабиёт ҳақида беҳуда ва оғирдан оғир баҳс бўлган, ҳозир дераза ёнида ҳорғин ўтирар эдим. Аллақачон қош қорайиб, сокин тун чўккан ва у менинг руҳимга худди захар каби тобора ёйилиб борарди. Гарчи хунобим ошиб

турган бўлса-да, эртага бир кемача тиклаб, Янги Ерга ва ундан нари Кар денгизи томонларга боришимиз ҳақидаги фикрдан ичим яйрарди.

Мен ҳамон деразадан олис-олисларга, томларнинг тепасига, уфқдаги енгил қизғиш булутларга тикилиб ўтирардим. Томлар орасидан Двина дарёси унда-бунда ялт-ялт кўзга ташланарди. Бандаргоҳ остонасида турган маҳобатли ўрмончи кемалар эса қорайиб кўринар, улардан ғира-шира ёруғлик тараларди. Гоҳ-гоҳида пишиллаб буғ кўтарилар, ишлаётган улкан мурватлар бўғиқ гуриллар, шатакчи кемалар итлардай ув

Русчадан **Ориф ТОЛИБ**
таржимаси

Ёзувчи ишга киришар экан, унга қарши ҳаддан ташқари кўп “душман” қуролланади, ҳамма нарса уни чорлайди, унга ўзини эслатади. У эса ўзигагина хос, ўзи ўйлаб топган дунёда яшаши шарт. Ҳеч ким ҳеч қачон кўрмаган, бироқ ҳаётда бордай туюладиган қаҳрамонларини ўз яқинларидай билиши, улар ҳақида қайғуриши керак.

тортар, сафарга отланаётган кемалар эса кучли ва ғамгин занг чалар эди.

Пастда аллақачон уловлар сийраклаб қолган, трамвайнинг тарақа-туруғи умуман камайган эди. Айни дамда остки қаватдаги ресторан вағир-вуғурга тўлган, оркестрнинг илҳоми бевақт кўзиб, ғижжаклар додлар, ноғоралар устига тинимсиз мушт ёғилар эди. Кечқурунги созандалар гуруҳи одатда нафақахўрлардан иборат бўларди. Ресторан ойналари ҳовли томонга қаргани сабабли овозлар менинг хонамга яхшигина етиб келарди. Ана, ресторанинг ҳаммашаҳозир, ўзгармас қоровули Вася тоға айш-ишратга ўрганган уч-тўртта олчоқ-муттаҳамни ичкарига қўймади. Бу пайтда менинг қадрдон ва бахтиёр бир дўстим ресторанда ошналари – румин циркчилари билан испанча ва эскимосчада суҳбатлашиб ўтирарди. Мен эса ёлғиз эдим. Боягина пастки қаватда маҳаллий бир билимдон билан адабиёт тўғрисида қурган баҳсимиз ёдимга тушди ва ёзувчи жасорати ҳақида ўйлай бошладим.

Ёзувчи мардонавор бўлиши керак, деб ўйладим мен. Чунки унинг ҳаёти қийинчиликлар билан кечади. У оппоқ қоғоз билан юзма-юз қолган чоғлари ҳамма-ҳамма нарса унга қарши чиқади. Унгача ёзилган милён-милён китоблар бош кўтариб келади. Ахир, сенгача ҳамма гап айтиб бўлинган бўлса, энди қўлга қалам олишнинг нима кераги бор? Буни ўйлашнинг ўзи даҳшат! Ёзувчининг ёвлари орасида бош оғриғи ва баъзан қўзғалиб қоладиган ўзига ишонмаслик ҳисси ҳам бор. Бунинг устига, ишлаётган пайтингда қўнғироқ қиладиган ёки йўқлаб келадиган турли одамлар, турфа ташвишлару югур-югурлар, гўё муҳимдай кўринадиган ишлар... Аслида, ёзувчи учун олдида турган ижодий ишдан кўра аҳамиятлироғи йўқ. Унга ҳатто қуёш ҳам халал беради: уйдан чиқишга, умуман, бирор жойга бориб, ҳордиқ чиқаришга, атроф-муҳитни кўриш, бирор яхши воқеани бошдан кечиришга чорлаб туради. Ишга қўл бормаи, юрак тисарилиб турган дамларда ёмғир ҳам ваҳиманинг уясига айланади, ишдан тамоман совитади.

Ёзувчининг тевагагидаги жумла олам

қайноқ ҳаёт ичида тинимсиз ҳаракатланади, елиб-югуради, бутун дунё қаергадир шошади. У эса бу оламга гўё ёшлигидаёқ асир тушган, у бошқаларга қўшилиб яшаши зарур. Бундай бўладиган бўлса, унинг ёлғиз қолишига қанақа эҳтиёж бор? Жуда катта эҳтиёж бор. Чунки ижод жараёнида унинг атрофида ҳеч ким – на онаси, на хотини, на болалари – ҳеч ким бўлмаслиги керак. У фақат қаҳрамонлари, сўз-иборалари ва завқу шавқи билан бирга бўлиши зарур.

Ёзувчи ишга киришар экан, унга қарши ҳаддан ташқари кўп “душман” қуролланади, ҳамма нарса уни чорлайди, унга ўзини эслатади. У эса ўзигагина хос, ўзи ўйлаб топган дунёда яшаши шарт. Ҳеч ким ҳеч қачон кўрмаган, бироқ ҳаётда бордай туюладиган қаҳрамонларини ўз яқинларидай билиши, улар ҳақида қайғуриши керак. Дераза ёки девор ортига, қаерларгадир тикилиб ўтирар экан, у ҳеч нарсани кўрмайди. Фақат поёнсиз кунларни, ортда қолган ва олдда турган саҳифаларни, ўзининг омадсизлигию чекинишларини кўради, холос. Бу унга жудаям оғир ва аламли. Унга ҳеч ким ёрдам бера олмайди, чунки у тамоман ёлғиз.

Ҳамма гап ана шунда, унга ҳеч ким кўмакчи бўлолмайди, унинг учун бирор зот қўлига қалам ёки машинка олиб бирор нарса қораламайди, қандай ёзиш кераклигини кўрсатиб бермайди. У бу ишни ўзи ёлғиз бажариши керак. Агар буни эглай олмас экан, ҳар қандай чираниш бекор – у ёзувчи эмас. Соғмисан-касалмисан, ишингни тўғри танладингми-йўқми, сабр косанг чуқурми-саёз – булар билан ҳеч кимнинг иши йўқ.

Ана шу ҳолатда ўзингни йўқотмаслик катта жасорат бўлади. Агар сен ёмон ёзган бўлсанг, сени ҳеч нарса – унвонинг ҳам, мукофотларинг ҳам, олдинги муваффақиятларинг ҳам қутқара олмайди. Унвонинг баъзида ёмон ёзган нарсангни чоп этишга кўмаклашиши мумкин, дўст-ошноларинг ёзганингни мақтаб, кўнглингни кўтаришга уринади, қаламҳақи ҳам оласан. Лекин буларнинг баридан қатъи назар, сен ёзувчи эмассан...

Барини яна қайтадан бошлаш учун сабр-тоқатли, матонатли бўлиш зарур. Ишга киришган чоғинг бирдан истеъдодинг қаёққадир йўқолиб, биринчи жумладаёқ тилиннга тушов тушса, бунга мардонавор чидаш бермогинг керак. Истеъдод баъзида узоқ вақтга кетиб қолади, лекин сен чидамли бўлсанг, албатта қайтади.

Ҳақиқий ёзувчи кунига ўн соат тер тўқади. Ишлар юришмай қолган ҳолатлар эса кўп бўлади. Кунлар кетидан кунлар ўтиб боради. У ҳеч нарса ёза олмайди ва, шу билан бирга, бу ишдан воз ҳам кеча олмайди. Алам-ғазаб билан, деярли кўзда ёш билан ўзи шундоқ ҳам саноқли бўлган кунлар шувиллаб ўтаётганини, беҳуда соврилаётганини ҳис этиб яшайди.

Нихоят, асарига сўнги нуқтани қўяди. Энди у бўм-бўш. Гўё энди у бошқа бирор сатр ҳам ёзмайдигандай. У, дейлик, “Мана, ишимни қилиб қўйдим, столимда бир боғлам бўлиб қораламам турибди. Бунақасини ҳозиргача ҳеч ким ёзмаган. Майли, менгача Толстой ва Чехов ҳам қалам тебратган, лекин бу асарни мен ёздим. Бу бошқача нарса. Балки меники уларникидан кўра мундайроқдир, лекин бу ўзига хос асар. Устига устак, ёзганимнинг яхши-ёмонлиги ҳақида хулоса қилишга ҳали эрта. Қани, қўлидан келса, бошқалар ҳам шунга ўхшаш бирор нарса ёзиб кўрсин”, деб ўйлаши мумкин.

Иш битганда ёзувчининг хаёлига шундай гаплар келиши эҳтимолга яқин. У асарига сўнги нуқтани қўйдими, демак, ўзини ўзи енгди. Бу жудаям қисқа ва ўта мароқли кун бўлади.

*Агар мақташса,
мақтовга учмаслик
даркор. Мақтов
қўрқинчли нарса, у
ёзувчида ўзи ҳақида
аслидагидан кўра
ижобий, қаноатли
фикрлар пайдо
қилади. Энди у
ўзига ўргатиши
ўрнига бировларга
ўргатишни
бошлайди.*

Чунки у яқин орада янги бир ишга киришади, ҳозир эса ана шу қисқагина завқ лаззатини тотиб қолишга уринади.

Чунки у, дейлик, баҳор ўтиб кетганини бирдан сезиб қолади. Апрель бошида кунботарда қора булутлар тўпланган ва ўша томондан кучли илиқ шамол эсиб, қорларни илма-текшиқ қилиб эритиб юборгандан буён қанча вақт ўтиб кетибди-я! Музлар эриб битибди, сойлар қурибди, кўк-лам майсалари қовжирабди, бошоқлар тўлишиб, сап-сарик рангга кирибди – бутун бир аср сувдай оқиб ўтибди. У эса ҳаммасини бой берибди, буларнинг бирортасини кўролмабди. Шу давр ичида жаҳонда нималар бўлмади, одамларнинг ҳаётида қандай ўзгаришлар юз бермади. У эса фақат ишлади, қаршисида янги ва янги қоғозларгина пайдо бўлди, дунёни ўз қаҳрамонларидагина кўрди. Ўтган

вақтни энди унга ҳеч ким қайтариб бермайди, у умрнинг бу бўлагидан мангуга жудо бўлди.

Бундан сўнг ёзувчи асарини журналга беради. Энг яхши ҳолатни олиб кўрайлик. Унинг ёзганларини бирданига, мамнуният билан олиб қолишди. Ёзувчига кўнгироқ қилишади ёки телеграмма жўнатишади. Бошқа журналга бериб қўймасин деб оғиз кўпиртириб мақташади. Ёзувчи завқу шавқ билан, тўлиб-тошиб таҳририятга боради. Уни кўрганидан ҳамма хурсанд, у ҳам хурсанд. Жудаям ажойиб одамлар, ажойиб чехралар. “Қадрдон, – деб гап бошлайди таҳририятдагилар. – Ёзганларингизни берамиз, албатта берамиз. Ўн иккинчи сонда кетади!”. Ўн иккинчи сон дегани декабрда чиқади. Қишда. Ҳозир эса ёз...

Ёзувчига ҳамма мамнун боқади, табасум қилади, қўлини сиқиб, елкасига қоқиб ҳам қўяди. Ҳаммада ғаройиб бир ишонч бордай, гўё ёзувчи яна беш юз йил яшайди. Гўё бу олти ой олти кундай тез ўтади-кетади.

Ёзувчи учун ғалати, оғир бир давр бошланади. У вақт тезроқ ўтишини истайди. Ёз тезроқ оёқлай-қолсайди. Ҳали бу

ёқда куз ҳам бор. Э-э... Декабрь, унга декабр керак. Декабрьни кутавериб ёзувчининг тинкаси қурийди.

У яна ишга киришади, худди олдинги сафаргидай иши бирда юришади, бирда оқсайди. Вақтининг учқур тулпори эса тинмай елади, йил ўтиб, яна апрель келади. Энди ишга танқидчилик аралашади.

Ёзувчилар танқидни тўғридан тўғри қабул қилади. Айрим ёзувчилар ўзлари ҳақида нима дейишаётгани билан қизиқмайди, деган гап мутлақо хато. Бундай пайтда бардош ёзувчига ҳар қачонгидан ҳам кўра зарурроқ. Танбеҳлару адолатсизликларга чидашнинг ўзи бўладими! Ҳазабланмаслик керак, устингдан дўл ёғдиришаётган пайтда ишингдан қўлни ювиб қўлтиққа урмаслик керак. Агар мақташса, мақтовга учмаслик даркор. Мақтов қўрқинчли нарса, у ёзувчида ўзи ҳақида аслидагидан кўра ижобий, қаноатли фикрлар пайдо қилади. Энди у ўзига ўргатиш ўрнига бировларга ўргатишни бошлайди. Ахир, ёзувчи янги асарини қай даражада қойилмақом ёзган бўлмасин, бундан ҳам яхши ёзиш имконига эга. Бунинг учун ундан мардонавор бўлиш ва ўзини тарбиялашда давом этиш талаб этилади.

Лекин энг хавфли нарса мақтов ва олқишлар ҳам эмас. Энг қўрқинчлиси – сен ҳақингда ҳамма сукут сақласа. Бирор китобинг чиқса, унинг чинакам асар эканини билиб турсанг-у, бу ҳақда биров ломим демаса. Худди ана шу дамда матонатли бўлиш зарур!

Адабий ҳақиқатнинг илдизи ҳамиша ҳаёт ҳақиқатига бориб тақалади. Ёзувчи ўзининг матонат фазилатига

учувчилар, денгизчилар, ишчилар – пешона тери билан ҳаётимизни гуллатаётган одамларнинг, яъни бўлажак қахрамонларининг матонатини ҳам бирлаштириши керак. Ахир, у турфа хил одамлар ҳақида, деярли ҳамма ҳақида ёзади. Демак, у бу одамлар билан бирга нафас олиши, улар ҳис қилган нарсани ҳис қила билиши шарт. Маълум бир муддат давомида у геолог, ўрмончи, ишчи, овчи, тракторчи бўлиб “яшаш”и зарур. Ёзувчи пайти келганда балиқ овчилари билан ов кемасининг умумий хонасида бирга ўтиради, бошқа бир гуруҳга қўшилиб эса тайга ўрмонларида кезади, қутб авиацияси учувчилари билан бирга самога кўтарилади ёки Буюк Шимол йўлларида кемаларни олиб ўтади.

Ёзувчи Ер юзиде ёвузлик яшаётгани, одамларни йўқ қилиш, оддийгина эркинликлардан жудо этиш, уларни эзиш, очлик, мутаассиблик ва аҳмоқоналиклар, урушлар ва ваҳшийлик мавжуд эканини ёдида тутмоғи зарур. У қўлидан келганича буларга қарши турмоғи керак. Унинг ёлғон, мунофиқлик ва жинойтлардан кўра баландроқ овози жасоратнинг алоҳида бир шаклидир.

Ёзувчи, ва ниҳоят, жангчи аскар бўлиши даркор. Чунки унинг жасорати, агар олишувдан омон чиқса, яна столга ўтириб, оқ қоғоз билан бирга бир чиқишга етмоғи зарур.

Ёзувчининг матонати юксак даражада бўлиши керак. Ва бу фазилат унинг доимий йўлдоши бўлмоғи даркор. Чунки ижод бир кун ё икки кунлик эмас, бутун умрлик юмушдир. Ҳаммаси ҳар сафар янгидан бошланади ва янада қийинроқ кечади.

Ёзувчида ирода етишмас экан, унинг адо бўлгани шу. Ҳатто истеъдодли бўлса ҳам, йўқолади, йитади. У энди ҳасадчига айланади. Ўзининг касбдош дўстларини ҳақоратлашни бошлайди. Ҳазабга минади, уни фалон-фалон ўринларда эсга олишмагани, мукофот беришмагани ҳақида ўйлай бошлайди... Бундан сўнг у ёзувчиликнинг чинакам бахтини ҳеч қачон ҳис қилмайди. Ёзувчининг эса ҳақиқий бахт-қувончи бор.

Ижодий жараёнда ишлар юришиб кетган вақтлар ҳам бўлади. Фикрлар осон-равон қоғозга тушади, кеча чираниб қилолмаган ишингни бугун жонингни койитмай уддалашинг мумкин. Машина худди пулемёт каби тасира-тусир ишлайди, бир томонда қоралама варақлар устма-уст тахланаверади. Бундай пайтларда ёзувчи ўзида куч-қувват ва самимиятни яққол сезади.

*Сен эса мадоринг
қуриб, тамом
ёлғизликда
ўтирибсан. Кўзингга
уйқу келмайди, олам
ва одам ҳақида ўй
сурасан. Ер юзидаги
барча одамлар
ниҳоят бахтли ва
эркин бўлишини,
тенгсизлик йўқолиб,
урушлар, ирқчилик,
қашшоқлик барҳам
топишини орзу
қиласан.*

Энг гўзал, энг шоҳона сатрларни битганда эса каломнинг илоҳийлигини ҳис этади. Бундай ҳолат ҳатто даҳоларда ҳам камдан кам юзага келади. Бироқ у фақат матонатли ёзувчилардагина кузатилади. Бу машаққатлару ўтган умр учун, ўзидан қоникмаслик ва ноумидликка тоқат учун берилган мукофотдир. Мана шундай нурли лаҳзаларда ёзувчи ўзидан бошқа нарса эмас, худди ана шу саҳифалар қолишини сезади.

Ижодкор ҳақиқатни ёзиш эҳтиёжини сезган пайтда унинг яккаю ягона нажот йўли фақат ҳақиқат бўлади. Албатта, сенинг ҳақиқатинг бирданига, сўзсиз қабул қилинмайди. Аммо сен сон-саноксиз нотаниш одамлар учун ҳам шундай ёзинг керак. Чунки сен алал-оқибат ўшалар учун ёзасан. Ахир, сен ё муҳаррир, ё танқидчи, ё пул учун ёзмайсан. Гарчи пул ҳамма қатори сенга ҳам зарур бўлса-да, кўзлаган асл мақсадинг бошқа. Пулни бошқа касб-хунар қилиб топиш мумкин, бунинг учун ёзувчиликдан фойдаланиш шарт эмас. Сен сўзнинг илоҳийлиги ва ҳақиқатни ёдингда тутган ҳолда ёзасан. Ёзаркансан, адабиёт бу инсониятнинг ўзини ўзи англаши,

сенинг тимсолингда ўзини ифодалаши эканини ўйлайсан. Бунинг сен ҳаммиша ёдда тутишинг ва елкангга шундай шарафли вазифа тушганидан ҳаммиша бахтиёр бўлишинг, фахрланишинг керак.

Тўсатдан соатга кўзинг тушган пайтлар икки ёки уч бўлганини кўрасан. Ярим тун. Ҳамма ширин уйқуда. Улкан борлиқ бағрида ҳозир кимлардир ухляяпти, кимлардир бир-бирига муҳаббат изҳор қиляпти ва улар учун севгиларидан бошқа ҳеч нарсанинг қизиғи йўқ, кимлардир эса бир-бирини йўқ қилиш пайида, қайлардир бомба ортган самолётлар кўкка кўтарилди, қайлардир мириқиб рақс тушишяпти, қайсидир радиостанцияларнинг суҳандонлари бўлса, ёлгон учун ёки одамларни тинчлантириш учун, ваҳима ва шов-шувлар ёки ўйин-кулги учун, умидсизлик ёки умид бағишлаш учун электр энергиясини сарфлаб ётибди. Сен эса мадоринг қуриб, тамом ёлғизликда ўтирибсан. Кўзингга уйқу келмайди, олам ва одам ҳақида ўй сурасан. Ер юзидаги барча одамлар ниҳоят бахтли ва эркин бўлишини, тенгсизлик йўқолиб, урушлар, ирқчилик, қашшоқлик барҳам топишини орзу қиласан. Ҳамма ўз манглай тери билан ҳалол нон топишини истайсан.

Лекин асосий саодат бошқа нарсада – тун бағрида ухламай ўйга чўмган биргина сен эмассан. Сен билан бирга бошқа ёзувчилар ҳам, сенинг сўздош дўстларинг ҳам уйқудан воз кечган. Сизларнинг умумиятингиз, маслагингиз битта – дунё бундан яхшироқ, инсон инсонийроқ бўлишини хоҳлайсиз.

Сенда дунёни ўзинг истаган ҳолга келтириш қудрати йўқ. Лекин сенинг ўз ҳақиқатинг, ўз сўзинг бор. Ва сен уч карра матонатли бўлишинг шарт. Чунки бахтсизликларинг, омадсизликларинг, муваффақиятсизликларингга қарамай, одамларга қувонч улашининг ва ҳаёт бундан яхшироқ бўлиши кераклиги ҳақида тўхтамай гапиришинг зарур.

Гадойтопмас Fashion Show

Бизнинг қишлоқ ҳам чакана ци-ви-ли-за-ция-лашмаган. Ҳозир мен (ҳа, каллам курсин, “ман” десам бўлар экан, кейинги гал инобатга оламиз) сизга бир-икки воқеани айтиб берсам, ўзингиз ҳам беш кетоврасиз, ока (ана энди жойига тушди)! Тан берганингиз майлига-я, қишлоғинг ци-ви-ли-за-циянинг нақ киндигида экан-у, деб ҳайқирингиз ҳам ҳеч гапмас. Аввало, “киндик қишлоқ” қаерда жойлашганини айтиб: Тошкент – Самарқанд трасса(!)сини биласиз, шундан тоққа қараб кетоврасиз, кетоврасиз... Тоғдан тоғ ошиб, сойдан сой кечиб кетоврасиз. Кейин қаршингиздан қишлоқлар чиқа бошлади – Бешкал, Олтикал, Еттикал, сўнгра Изиллоқ, Чувиллоқ, Шариллоқ келади, улардан ўтгач эса – Бошқоғ, Бешқоғ, Бўшқоғ... Шуйтиб, Бирэшак деган жойга етиб борасиз. Нега бунақа ном қўйган экан, деб ўйланманг, барибир тополмайсиз. Бирэшак дегани – шу ерда йўл тугади, бундан нарёғига на от юролади, на мошин, дегани. Энди фақат эшакка мингашишга мажбурсиз. Бир эшакда Бирэшакдан ўтгандан сўғин бизнинг қишлоқ келади – Гадойтопмас. Бурунги замонларда шу жерларда одам жашайдиган бир қишлоқ борлигини Катта дунё онда-сонда эшитип қолган, некин гадойлари ҳам топип келалмаган. Эҳ, “сапсем” эсдан чиқип кетипти, қишлоғимизга жақинлашаберсам, эна шеваманда шундайчақан гапириб жубараман-да! Қориндошлар ҳам қўяғоймайди: “Хў, сан бола, қайси тилда гапирвоссан...”дан олиб қолишади. Шунча йил Тошкентда юриб мен (айтганча, ман) шаҳарлашмабман-у, лекин қишлоқларимизни шаҳардан фарқлаб бўлмай қолибди-я! Ҳар икки ҳовлида биттадан ҳалигидақа антенна бор – барабанский! Тушундингизми? Нима бало, қайси қишлоқдан чиққансиз, ўзи?

Таралка десам, етиб борадими? Телевизор 300та каналдан кўрсатади. Яширинча томоша қиладиган программалар-ку ит бўлиб ётибди (эскининг одамларига изоҳ бериб қўяй: ит бўлиб ётибди – тиқилиб ётибди дегани). Тўполонсойга битта ГЭСча қуриб олганмиз, бизда қишин-ёзин “свет” ўчмайди... Айтаверсам, таърифу тавсифлардан ҳам “Ҳа-а, Гадойтопмас ци-ви-ли-за-ция-нинг маркази экан-ку!” деб қичқириб юборингиз мумкин, лекин энг қизиғи қолиб кетади-да.

Кечагида қишлоққа борсам, ота-боболаримизнинг тилида айтсак – қақирди, ўзимизнинг ҳозирги тилда айтсак – чаллари айни авжига минган экан. Катта-катта карнайлардан таралаётган Хюстин-мюстин, Тату-мату, Жексон-пексон, Эминим-пеминимнинг қўшиқларини эшитиб, ҳайрон бўлдим, аввалига хорижий танг-батабанглар пойтахтда қулоғимга ўрнашиб қолиб-

ди-да, деб ўйлабман. Йўқ, буларни анови Очил булбулнинг невараси айтиб ётибди (аслида, диск қўйиб олган). Даврада хотин-халаж: Улбўсин чеча, Бувсалма янга, Чаросхон кеннайи... и другие (русчани ҳам биламиз!). Ҳамма шундай ташавотти, шундай ташавотти, ҳар-ҳар замонда “хўв!” деб қўйишади. Лекин Ойсулув момо барчасидан ҳам ўтиб тушади, қанақа куй-қўшиқ қўйилса-да, бир хил – ўша синалган услубда ўйнайди: қўллар тирсақдан қайрилиб, тепага кўтарилган, бир маромда олдинга бориб келади ва ярим букилган (худди тухум ушлаб олгандек) бармоқлар бир ўннга, бир чапга қимирлаб қўяди.

Оёқлар... узун кўйлакнинг тагида кўринмайди ҳам. Мен сизга айтсам, қишлоғимизнинг кунботаридаги қояларда қадимги сувратлар бор (олимларнинг аниқлашича, уларни уч-тўрт минг йил олдин аждодларимиз чизишган экан), ўша тошларда ҳам Ойсулув момога ўхшаб рақс тушаётган одамлар тасвирланган. Чеча... янга... кеннойиларникига яқин (ҳа, айнан ўзидай эмас, сал ўхшаш) хиром айлашларни фақат барабанский антеннаси бор телевизоримизда уйдигилардан бекитиқча кўрганман.

Отарчининг бўғзи эмас, катта-катта овозкучайтиргичларнинг карнайи чарчагач, дусура-дусур сал тинди. Шунда қишлоқдошларим дискотекани тўхтатиб, бундай қарашса, мен турибман ҳадиксира-аб. “Э, э, э, Тошкенти азимдан меҳмонжонлар ташриф бурибди-ю?! Нақ вақтида келдинг-да! Зап бир томоша бўлади ҳозир, янги урфларимиздан. Ҳей, мен сенга айтсам, бунақангисини пойтахтда ҳам кўрмагансан. Подиумни тайёрланглар!”. Бу гагларни атрофимни кўргалаб олган қишлоқдошларим айта-япти. Ким нима деганини билмайман, ҳаммасини умумлаштириб битта маъно чиқариб кўявераман. “Подиум? Нима дегани у?” дедим жим туришни ўзимга эп билмай. Ҳамма Оқмирза ўрисни излаб қолди, маалим ҳам китобларни титиб, андоқ лутф айладиларким, “подиум” ўзбекчасига “шоҳсупа” деган маънони англатар эркан. Бунгача подиум ҳам тайёр бўлиб қолди. Иккита столнинг устини бўшатиб, биринчисини эшикнинг остонасига тақаб қўйиб, иккинчисини биринчисига тиркадилар, баланд узун кўйлак пайдо бўлди, кейин устига ги-

лам тўшадилар. Энди келин-куёв шу гиламдан юриб уйга кириб кетса керак, лекин столга қандай чиқиб олишади, дея ўйланиб тургандим... Ҳа, қишлоқилигим қурсин, беш-олти йилдан бери ци-ви-ли-за-циядан узоқ мегаполисда яшаётганим панд берди-я?! Телевизорда кўрганмисиз, мода намойиши бор-ку, қилтиллоқ хонимлар ҳар хил кийиниб чиқади-да, супада юриб келиб, бир тўхтаб, яна орқасига қайтиб кетади: ўшанақа илму амал шу ергача ҳам етиб келибди-да! Балким, Гадоитопмас қишлоғидан тарқалгандир бу одат?! Ўртақашнинг кучаниб “Фэ-э-ши-и-ннн – двух тисйача десит!!!” деб бақиргани хаёлимни бўлиб, саволларим жавобсиз қолди. “Ғояти нозуклугидин сув била ютса бўладиган” хонимчалар ўрнига кетмон чопиб, офтобда тобланган қишлоқ келинлари подиумда пайдо бўлди. Шу ерда ҳам лекин қойил қолдим, минг йиллик қадриятларимиз ҳалиям унутилмабди. Телевизордаги таннозойимлар тақ-тақ юриб келиб, томошабинларга бир ёвқараш қилди-да, ортга қайтади. Гадоитопмас Fashion Showда эса унақа эмас, ҳали чилласи чиқмаган янги келинлар туңука столнинг устида

дурс-дурс этиб келиб, ҳаммага бир жилмаяди-да, таъзим қилиб, орқамачоқ юриб уйга кириб кетади. Шу ерда битта айбимни бўйнимга олишим керак, ғарбча сўзларни яхши эслаб қололмайман. Бўлмаса, қишлоғимизда ўтказилган “Fashion-2010”даги кийимларнинг материали, номи, бичими ҳақида сизга тўлиқ маълумот берган бўлармидим?! Лекин тури эсимда қолди: ўзимизнинг ялтир-юлтирлардан бир тўдаси, яна – халатлар (ҳар хил вазиятларга мўлжалланганларидан бор), пальтолар (каламуш ёки пишакнинг терисилигидан қатъи назар – мўйнали)... Аммо тан бериш керак, намойиш кетма-кетлиги жуда зўр ўйланган. Олдин қишки кийимлар – қиммат, қалин, ҳамма ёғи ёпиқ. Кейин-кейин либослар сал енгиллаша бошлади, “Баҳор-ёз-2011” мавсумига навбат етди. Сабрим чидамадими, бетим чидамадими, Fashion Showни охиригача томоша қилолмадим. Тўғриси, пляж мотивидаги намойишлар бошланиб қолмасайди деб кўрқдим. Одамлар орасидан юлқиниб чиқиб кетар эканман, ҳар тарафимдан “Ҳали бундан ҳам зўр, энг сўнгги русумдаги урф-одатларимиз бор!” дея мени тўйда тагин қолишга ундарашди. Лекин тезда ўз ҳолимга қўйишди. Чунки “Gadoytopmas Fashion Show-2010” авж нуқтасига кўтарилиб борарди, ҳамма шу билан андармон бўлиб қолди...

Ана энди ўзингиз ҳам ишонгандирсиз. Бизнесинг Гадоитопмас қишлоғимиз ци-ви-ли-за-циянинг нақ киндигида жойлашган. Фақат бу киндик ўлгур бироз очилиб қолган-да, замонавий бичимдаги кўйлак калта келганми, дейман...

Абу Ҳайрон ЖИЗЗАКИЙ

